

4.12.2018

JULKINEN

ESITYS MARKKINAOIKEUDELLE SEURAAMUSMAKSUN MÄÄRÄÄMISEKSI

4.12.2018

JULKINEN

SISÄLTÖ

1	Asia	4
2	Asianosaiset.....	4
3	Vaatimukset	4
4	Johdanto	4
5	Asian vireille tulo ja selvittäminen	5
6	EPS-eristeiden markkinat	6
6.1	Tuotemarkkinat	6
6.2	Markkinoilla toimivat yritykset	7
6.3	Markkinoiden läpinäkyvyys	8
7	Tapahtumakuvaus	10
7.1	Sovitut hinnankorotukset vuodenvaihteessa 2012–2013	11
7.1.1	Tapaaminen marraskuussa 2012	11
7.1.2	Hinnankorotusten täytäntöönpano.....	12
7.1.3	Hinnankorotusten seuranta	16
7.2	Sovitut hinnankorotukset vuonna 2014.....	17
8	Oikeudellinen arvio	23
8.1	Sovellettava lainsäädäntö.....	23
8.1.1	Vaikutus jäsenvaltioiden väliseen kauppaan	23
8.1.2	Kilpailulain 5 § ja SEUT 101 (1) artikla	24
8.1.3	Kilpailulain 6 § ja SEUT 101 (3) artikla	25
8.2	Sopimus ja yhdenmukaistettu menettelytapa	26
8.2.1	Arvioinnin perusteet.....	26
8.2.2	Sopimus ja/tai yhdenmukaistettu menettelytapa tässä asiassa	29
8.3	Yksi yhtenäinen rikkomus	33
8.3.1	Arvioinnin perusteet	33
8.3.2	Yksi yhtenäinen rikkomus tässä asiassa.....	35
8.4	Tarkoitus rajoittaa kilpailua	36
8.4.1	Arvioinnin perusteet.....	36
8.4.2	Kilpailua rajoittava tarkoitus tässä asiassa	39
8.5	Rikkomuksen kesto.....	43
8.5.1	Arvioinnin perusteet.....	43
8.5.2	Rikkomuksen kesto tässä asiassa.....	44
9	Seuraamusmaksu	46
9.1	Sovellettavat säännökset.....	46
9.2	Seuraamusmaksun määräämisen lähtökohta	47
9.3	Kilpailunrajoituksesta vastuussa olevat elinkeinonharjoittajat	48
9.3.1	Styroplastin vapautuminen seuraamusmaksusta	48
9.3.2	ThermiSol ja UK-Muovi.....	48
9.4	Tarkasteltavana olevan menettelyn arviointi.....	48
9.4.1	Rikkomuksen laatu	48

4.12.2018

JULKINEN

9.4.2	Rikkomuksen laajuus.....	49
9.4.3	Moitittavuuden aste	50
9.4.4	Rikkomuksen kesto	53
9.4.5	Muut seuraamusmaksun suuruuteen vaikuttavat seikat.....	54
9.5	Seuraamusmaksun määrä.....	54
9.5.1	ThermiSol Oy.....	55
9.5.2	UK-Muovi Oy	56
10	Sovelletut säännökset.....	56
	LIITELUETTELO	57

4.12.2018

JULKINEN

1 Asia

1. Kielletty kilpailijoiden välinen yhteistyö EPS-eristeiden markkinoilla Suomessa

2 Asianosaiset

2. ThermiSol Oy, Sastamala
3. UK-Muovi Oy, Iisalmi
4. Styroplast Oy, Valkeakoski

3 Vaatimukset

5. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää ThermiSol Oy:lle ja UK-Muovi Oy:lle kilpailulain (948/2011) 12 §:ssä tarkoitetun seuraamusmaksun.
6. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää ThermiSol Oy:lle 2.758.000 euron ja UK-Muovi Oy:lle 1.530.000 euron seuraamusmaksun.

4 Johdanto

7. Kilpailu- ja kuluttajaviraston (jäljempänä "virasto") seuraamusmaksuesityksen liitteenä oleva näyttö osoittaa, että ThermiSol Oy (jäljempänä ThermiSol), UK-Muovi Oy (jäljempänä UK-Muovi) ja Styroplast Oy (jäljempänä Styroplast) ovat rikkoneet kilpailulain 5 §:ää ja Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (jäljempänä "SEUT") 101 artiklaa harjoittaessaan kiellettyä kilpailijoiden välistä yhteistyötä EPS-eristeiden markkinoilla Suomessa vuosina 2012–2014.
8. Esillä olevassa asiassa on kyse kielletystä kilpailijoiden välisestä yhteistyöstä, jossa ThermiSol, UK-Muovi ja Styroplast (jäljempänä yhdessä myös "yhtiöt" tai "osapuolet") sopivat ja/tai yhdenmukaistivat menettelytapansa EPS-eristeiden hinnankorotuksista keskinäisessä yhteydenpidossaan. Kyse on yhdestä yhtenäisestä kilpailunrikkomuksesta, jonka tavoitteena oli EPS-eristeiden hintatason nostaminen ja keskinäisen kilpailun rajoittaminen.
9. Yhtiöt ovat kolme alan suurinta toimijaa, joiden yhteenlaskettu markkinaosuus EPS-eristeiden markkinoilla Suomessa on noin 80 prosenttia. Näyttö osoittaa, että yhtiöiden välillä oli vuosina 2012–2014 osin eri kokoonpanoin yhteydenpitoa, jossa sovittiin ja/tai yhteenmukaistettiin menettelytapa EPS-eristeiden hinnankorotuksista. Yhtiöt sopivat myös siitä,
[VALVONNAN YLEISTEN TOTEUTTAMISEDELITYSTEN

4.12.2018

JULKINEN

TURVAAMINEN:¹

]. Näitä ilmoituksia käytettiin sovittujen korotusten täytäntöönpanon seurannassa.

10. Menettelyssä on kyse ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin yhdestä yhtenäisestä, viimeistään marraskuussa 2012 alkaneesta ja keskeytyksettä vuoden 2014 loppuun jatkuneesta kaikkein vakavimpiin kilpailunrajoituksiin lukeutuvasta paljaasta hintakartellista, josta tulee määrätä riittävä seuraamusmaksu.

5 Asian vireille tulo ja selvittäminen

11. Kilpailu- ja kuluttajavirasto teki 10.11.2015 alkaen kilpailulain 35 §:n mukaiset tarkastukset ThermiSolissa, UK-Muovissa ja Styroplastissa. Lisäksi virasto teki kilpailulain 36 §:n mukaisen tarkastuksen ThermiSolin silloisen edustajan asunnossa 25.11.2015.
12. Styroplast otti 10.11.2015 yhteyttä virastoon siinä tarkoituksessa, että yhtiö vapautuisi kilpailulain 14 §:n perusteella seuraamusmaksusta. Yhtiö toimitti asiamiehensä välityksellä 13.11.2015 virastolle kilpailulain 14 §:n 1 momentin 2 kohdan tarkoittamia tietoja.
13. Virasto ilmoitti 15.12.2015 Styroplastille, että yhtiö on antamiensa tietojen perusteella täyttänyt kilpailulain 14 §:ssä mainitut edellytykset, ja myönsi sille kilpailulain 17 §:n mukaisen ehdollisen vapautuksen seuraamusmaksusta.
14. Virasto on selvittänyt asiaa Thermisolilta, UK-Muovilta ja Styroplastilta kirjallisin selvityspyynnöin sekä kuulemalla yhtiöiden nykyisiä ja entisiä edustajia ja työntekijöitä. Virasto on lisäksi hankkinut suullisia selvityksiä alalla toimivilta henkilöiltä.
15. Virasto varasi 17.5.2018 kilpailulain 38 §:n nojalla asianosaisille mahdollisuuden tulla kuulluksi seuraamusmaksuesitysluonnoksesta ennen asian ratkaisemista. Virasto on ottanut huomioon asiassa annetut vastineet.
16. Virasto on tänään antamassaan kilpailulain 17 §:n 3 momentin mukaisessa seuraamusmaksusta vapautumista koskevassa päätöksessä katsonut Styroplastin täyttäneen kaikki kilpailulain 14 ja 16 §:n edellytykset.

¹ Jäljempänä tässä esityksessä hakasulkein salassa pidettäviksi merkityt tiedot ovat salassa pidettäviä julkisuuslain 24.1 §:n 15 kohdan nojalla valvonnan yleisten toteuttamisedellytysten turvaamiseksi, ellei kyseisen kohdan yhteydessä ole todettu toisin. Näihin tietoihin kohdistuu myös kilpailulain 17 §:n 4 ja 5 momentin käyttörajoitus.

4.12.2018

JULKINEN

6 EPS-eristeiden markkinat

6.1 Tuotemarkkinat

17. EPS-eristeet² ovat rakennusmuovituotteita, joita käytetään pääasiallisesti rakennusten lämmöneristeinä, teknisinä eristeinä ja äänenvaimennustuotteina uudis- ja korjausrakentamisessa. EPS-eristeet jaetaan tiheyden mukaan eri laatuluokkiin ja ne luokitellaan puristuslujuuksilla (kPa).³ Pääkäyttökohteiden mukaisia tuoteryhmiä ovat routa-, lattia-, seinä- ja kattoeristeet sekä kevennerakenteet. EPS-eristeiden tärkeimpiä ominaisuuksia ovat lämmöneristävyys, puristuskestävyys, keveys, kosteustekninen toimivuus, vettymättömyys ja lahoamattomuus.⁴
18. EPS-eristeen raaka-aineena käytetään paisuuntuvaa polystyreeniä, jota tuotetaan öljystä. Muoviraaka-aineen osuus valmiista eristeestä on noin 2–5 prosenttia levyjen tilavuudesta. Loput tuotteesta on ilmaa. Raaka-aineen osuus lopputuotteen hinnasta voi nousta jopa **[ThermiSolin liikesalaisuus, ao-julk.: ■■■]** prosenttiin. Raaka-aineen hintavaikutus vaihtelee kuitenkin eristelaadun tiheyden mukaan.⁵ Eristevalmistajien neuvotteluvoima raaka-aineen hintaan on rajallinen.⁶
19. Esityksen kohteena oleva menettely koskee EPS-eristeitä, erityisesti perustuotteita, kuten lattia- ja routaeristeitä.⁷ Näiden tuotteiden yleisimmin käytetyt laadut ovat EPS 100 Lattia ja EPS 120 Routa.⁸ Tuotteet ovat CE-

² EPS (Expanded polystyrene) tarkoittaa paisutettua polystyreenimuovia.

³ Rakennustuoteteollisuus RTT ry:n EPS-Rakennuseristeteollisuuden verkkosivut, osio EPS-lämmöneristeiden tekniset ominaisuudet: www.eps-eriste.fi/eps-rakennuseristeteollisuus/laadunvalvonta-ja-tuoteluokitus.

⁴ EPS-Rakennuseristeteollisuuden verkkosivut: <http://www.eps-eriste.fi/mita-eps-on>.

⁵ LIITE 1 Muistio B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 1 ja 2; LIITE 2 [VALVONNAN YLEISTEN TOTEUTTAMISEDELLYTYSTEN TURVAAMINEN. Jäljempänä alaviitteessä hakasulkein salassa pidettäviksi merkityt tiedot ovat salassa pidettäviä julkisuuslain 24.1 §:n 15 kohdan nojalla valvonnan yleisten toteuttamisedellytysten turvaamiseksi, ellei kyseisen kohdan yhteydessä ole todettu toisin. Näihin tietoihin kohdistuu myös kilpailulain 17 §:n 4 ja 5 momentin käyttörajoitus: ■■■■■]; LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 2; LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 4.

⁶ Ks. esim. LIITE 5 ThermiSolin PowerPoint-esitys "A1. Presentation SP2010 Base Case ThermiSol Ins Finland release 2.0", s. 29. Asiakirjassa todetaan: "Raw material purchase price is not in our hands"; ks. myös LIITE 42 Transkripti ThermiSolin Eriste-tulosityksikön edustajan kuulemisesta 1.11.2016, s. 3. Kyseinen henkilö toimi ThermiSolin Eriste-tulosityksikön edustajana vuosina 2006-2010. ThermiSolin mukaan eristevalmistajilla ei käytännössä ole neuvotteluvoimaa raaka-aineen hintaan, vaan hinta tulee annettuna; ks. ThermiSolin vastine, kohta IV.1, s. 3.

⁷ EPS-eristevalmistajien hinnankorotusilmoituksissa viitataan yleisesti EPS-tuotteiden hintoihin kuten jäljempänä esityksen kohdista 38, 41, 43, 44, 56, 58 ja 60 ilmenee. Asiakkalle lähetetyt tarjoukset ja hinnastot sisältävät EPS-tuotevalikoiman koko laajuudessaan, kuten jäljempänä esityksen kohdista 39, 40, 42, 57, 59 ja 60 ilmenee.

⁸ Viraston selvitykset osoittavat, että eristetuoannosta suuri osa koostuu perustuotteiden kahdesta yleisimmästä laadusta, jotka ovat EPS 100 Lattia ja EPS 120 Routa.; ks. LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 40, missä UK-Muovin edustaja toteaa, että eristelevyтуoannosta yli 50 % koostuu perustuotteiden kahdesta yleisimmästä laadusta, EPS 100 Lattia ja EPS 120 Routa-tuotteesta.; ks. myös taulukko, johon viitataan 23.9.2016 käydyssä kuulemisessa: LIITE 7 UK-Muovin Excel-taulukko "EPS 100 Lattia 50 mm hinta 2015.xlsx.", joka sisältää tuotteen EPS 100 Lattia €/m³ hinnan viikoittain ja kuukausittain ajanjaksolla 2010–2015.

4.12.2018

JULKINEN

merkittyjä volyymituotteita, joita myydään normaalisti rautakauppojen varastotuotteina ja joiden hintakehitystä eristevalmistajat seuraavat viikoittain.⁹ Tuotteiden kysyntä on kausittaista ja kasvaa voimakkaasti keväällä, kun rakennushankkeet alkavat.¹⁰ EPS-eristevalmistajien suurimpia asiakkaita ovat rautakauppojen keskusliikkeet ja rakennusyhtiöt.¹¹ Korkeiden kuljetuskustannusten vuoksi EPS-eristeiden tuonti Suomeen on vähäistä.¹² Viraston arvion mukaan EPS-eristemarkkinoiden koko on vuosien 2013 ja 2014 aikana ollut noin 40–50 miljoonaa euroa vuodessa.

20. EPS-eristeiden myynti on riippuvainen rakentamisen suhdanteista. Rakentamisen lamakaudet vaikuttavat EPS-eristeiden kysyntään ja edelleen niiden myyntiin. Erityisesti vuonna 2008 alkanut rakentamisen laskusuhdanne näkyi EPS-eristevalmistajien liiketoiminnassa.¹³ Rakennuslupien määrä laski myös esimerkiksi vuonna 2012.¹⁴

6.2 Markkinoilla toimivat yritykset

21. ThermiSol, UK-Muovi ja Styroplast olivat seuraamusmaksuesityksen kattamana aikana kolme alan suurinta toimijaa Suomessa. Niiden yhteenlaskettu markkinaosuus oli EPS-eristeiden markkinoilla Suomessa vuosina 2012–2014 noin 80 prosenttia. ThermiSol oli markkinajohtaja UK-Muovin ollessa toiseksi ja Styroplastin kolmanneksi suurin eristevalmistaja.¹⁵

⁹ LIITE 6 Transkripti B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 2, s.10; ks. myös LIITE 7 UK-Muovin Excel-taulukko "EPS 100 Lattia 50 mm hinta 2015.xlsx.", joka sisältää tuotteen EPS 100 Lattia €/m³ hinnan viikoittain ja kuukausittain ajanjaksolla 2010–2015; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 38–40; LIITE 140 Puhelinmuistio edustaja B 9.3.2016, jonka mukaan UK-Muovi laatii yleisimmän tuotteen eli Lattia 100:n hinnoittelusta tilastoa, jota yhtiö seuraa. B:n mukaan tämän eniten myydyin tuotteen hinnanmuutokset kuvaavat riittävässä määrin myös muiden EPS-tuotteiden hinnanmuutoksia.; LIITE 9 ThermiSolin Excel-taulukko "Viikkohinnat Routa 120 ja Lattia 100 2013".

¹⁰ LIITE 3 Transkripti edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, sivu 3.

¹¹ Ks. esim. LIITE 1 Muistio edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 2. UK-Muovin mukaan asiakkaiden neuvottelu-voiman lisäksi EPS-markkinaa on viime vuosikymmeninä muokannut kaupankäynnin siirtyminen yhä enemmän sähköiseen muotoon. Esimerkiksi erilaiset verkkohuutokaupat kiristävät kilpailutilannetta entisestään. Viraston selvitysten perusteella valmistajien ja jälleenmyyjien välinen verkkohuutokauppa ei kuitenkaan ollut laajasti käytössä vielä esityksen kattamana ajanjaksona. Tämä ilmenee myös UK-Muovin omasta aineistosta.; ks. UK-Muovin vas-tine, kohta 48; ks. myös LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 32.

¹² LIITE 10 Transkripti edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osa 3, s. 3; LIITE 11 Transkripti B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 1, s. 1; LIITE 47 Transkripti edustaja A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 17 ja 18; LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 6.

¹³ Ks. LIITE 12 Suhdanekatsaus 2010, s. 2. Suhdanekatsauksen mukaan vuonna 2009 rakentamisen kokonais-määrä väheni 13 prosenttia.; ks. myös LIITE 13 ThermiSolin PowerPoint-esitys "Presentation SP2009 Base Case ThermiSol Ins Finland.ppt", s. 10; LIITE 14 ThermiSolin PowerPoint-esitys EPS to FOAMS 19102009 UJS final, s. 3 ja 5.

¹⁴ LIITE 15 RTT ry:n EPS-eristeiden edustajan sähköposti 5.4.2013 otsikolla "VL volyymityloksista ja rakentamisesta", jonka mukaan vuonna 2011 myönnettyjen rakennuslupien määrä oli 43,8 milj.m³ ja vuonna 2012 myönnettyjen rakennuslupien määrä 37,9 milj. m³.

¹⁵ Markkinaosuuksista todettu perustuu viraston tekemään arvioon, jossa käytetyt tarkemmat selvitykset ja tiedot ovat asianosaisten liikesalaisuuksina salassa pidettävää tietoa. Edellä todettu määritelmä kuvaa esillä olevan

4.12.2018

JULKINEN

22. Lisäksi Suomessa toimi pienempiä paikallisia eristevalmistajia. Ruukin EPS Oy toimi Ruukissa ja Solupak Oy Tervasioella. SX-Lämpöpohja Oy (aiemmin Soklex Oy) toimi Saarijärvellä, mutta yhtiö lopetti toimintansa.¹⁶ Pääasiallisesti XPS-eristeitä¹⁷ valmistava Finnfoam Oy aloitti EPS-eristeiden valmistamisen loppuvuodesta 2013.
23. Markkinoiden kilpailuasetelmat ovat pysyneet melko vakaina.¹⁸ Styroplastin paluu markkinoille vuoden 2005 jälkeen kiristi alan kilpailua huomattavasti.¹⁹ Kilpailutilanteeseen vaikutti erityisesti Styroplastin hinnoittelustrategia, sillä Styroplast on nähty nimenomaan hintakilpailijana.²⁰ ThermiSol on myös kokenut Styroplastin pääkilpailijakseen Etelä-Suomen markkinoilla.²¹

6.3 Markkinoiden läpinäkyvyys

24. Markkinoiden läpinäkyvyys²² ilmenee näytöstä, jossa on useita esimerkkejä siitä, että kilpailevan eristevalmistajan hinnat tai yksilöity tarjous tulivat toisen valmistajan tietoon asiakkaalta.²³ Lisäksi asiakkaat kilpailuttivat tarjouksia muun muassa paljastamalla eristevalmistajan kilpailijalta saadun

asian laatu huomioiden riittävällä tarkkuudella yhtiöiden voimasuhteita markkinoilla.; ks. lisäksi LIITE 11 Transkripti B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 1, s. 1, missä UK-Muovin edustaja toteaa: "ThermiSol on edelleen selkeesti markkinajohtaja".

¹⁶ Yhtiö asetettiin konkurssiin 13.5.2015.

¹⁷ XPS (Extruded polystyrene) tarkoittaa suulakepuristettua polystyreeniä. Viraston tietojen mukaan XPS-tuotteilla on parempi kosteuskestävyys ja puristuslujuus kuin EPS-tuotteilla. Näin XPS-tuotteet ovat parempien ominaisuuksiensa vuoksi kalliimpia kuin EPS-tuotteet.

¹⁸ ThermiSolin mukaan kilpailuasetelmien ei voida katsoa pysyneen vakaina vuosina 2010–2015. Lisäksi XPS tuotteet ovat alkaneet viedä yhä enenevässä määrin markkinaosuutta EPS-tuotteilta.; ks. ThermiSolin vastine, s. 4. Vastineessa todettu ei anna aihetta muuttaa viraston arviota. EPS-eristeiden markkinoiden kilpailuasetelmat ovat pysyneet vähintäänkin melko vakaina, sillä kolmen suurimman EPS-eristevalmistajan markkina-asema ei ole merkittävästi muuttunut.

¹⁹ LIITE 1 Muistio edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 3.

²⁰ LIITE 5 ThermiSolin PowerPoint-esitys "A1. Presentation SP2010 Base Case ThermiSol Ins Finland release 2.0", s. 26; ks. myös LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 15, 21 ja 37, jossa E luonnehtii Styroplastia "halpamyyjäksi", jonka strategiaan on kuulunut toimia keskusliikkeiden ohi ja ottaa aktiivisesti asiakkaita hinnalla olemalla markkinoilla erittäin aggressiivinen.

²¹ LIITE 4 Transkripti ThermiSolin edustaja D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 6 ja 10.

²² Siltä osin kun vastineissa viitataan viraston virheelliseen arvioon markkinoiden läpinäkyvyyden merkityksestä, virasto toteaa, ettei markkinoiden läpinäkyvyys ominaispiirteineen sulje pois kartellin mahdollisuutta.; ks. ThermiSolin vastine, kohta IV. 3, s. 4; UK-Muovin vastine, esim. kohdat 7 ja 23.

²³ LIITE 1 Muistio B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 3, jossa todetaan, että hinnoittelu alalla on läpinäkyvää ja että esimerkiksi ThermiSolin tai Styroplastin hinta tulee usein ostajan kautta tietoon.; LIITE 16 ThermiSolin edustajan sähköposti 9.10.2015 otsikolla "Styron hinnoittelua", joka sisältää Styroplastin tarjoukset kahteen kohteeseen.; LIITE 49 Transkripti ThermiSolin työntekijä F:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 16; LIITE 17 UK-Muovin edustajan sähköposti 28.4.2015 asiakkaalle. Sähköposti sisältää ThermiSolin edustajan tekemän tarjouksen samaan kohteeseen.; LIITE 18 ThermiSolin edustajan sähköposti 4.8.2014 edustajalle D otsikolla "VS: UK:n hinnoista!", joka sisältää UK-Muovin tuotteiden Lattia 100 ja Routa 120 hinnat asiakkaalle ja toteamuksen: "kannattaa tarkistaa asiaa UK-Muovin B:lta".; LIITE 49 Transkripti ThermiSolin työntekijän D kuulemisesta 17.6.2016, s. 15; ks. myös LIITE 4 Transkripti ThermiSolin edustajan kuulemisesta 17.6.2016, s. 13 ja 14, missä ThermiSol Oy:n edustaja D:n mukaan kilpailijan hintoja on kysytty suoraan asiakkaalta nk. maakuntakierroksen yhteydessä.

4.12.2018

JULKINEN

tarjouksen sekä kilpailijan sopimusluonnoksen, joka sisälsi muun muassa tarkat tiedot asiakkaalle annettavista vuosihyvitteistä ja muista keskeisistä ehdoista.²⁴

25. Asiakkailta saatujen tietojen lisäksi ThermiSol ja UK-Muovi seurasivat toistensa verkkosivuja, joilla yhtiöt julkaisivat myöhemmin kuvattavalla tavalla hinnankorotusilmoituksia.²⁵
26. Markkinoiden läpinäkyvyyden arviointiin liittyy myös EPS-eristevalmistajien toimialajärjestön, Rakennustuoteteollisuus RTT ry:n (jäljempänä "RTT"),²⁶ piirissä tapahtunut tietojenkeruu, joka oli omiaan lisäämään markkinoiden läpinäkyvyyttä.²⁷ Järjestö keräsi tietoa²⁸ EPS-eristeiden valmistusvolyymeistä neljännesvuosittain ja julkaisi EPS-eristeiden kokonaismyyntimäärän EPS-rakennuseristeteollisuuden verkkosivuilla. Myyntimäärätiedoista yhtiöiden oli mahdollista arvioida oma markkinaosuutensa.²⁹
27. EPS-eristevalmistajien edustajat tapasivat säännöllisesti toimialajärjestön kokouksissa.³⁰ Järjestöön kuuluivat UK-Muovi, Solupak Oy ja Styroplast. ThermiSol kuului aiemmin järjestöön, mutta erosi siitä toukokuussa 2013.³¹

²⁴ LIITE 19 ThermiSolin sisäinen sähköposti 8.4.2011.

²⁵ LIITE 20 PowerPoint-esitys "ThermiSol tilannekatsaus 20.5.2014 hallitus.pptx", s. 11, missä todetaan: "Kilpailijat eivät ole enää julkaisseet uusia hinnankorotuksia, joten näyttää siltä, että hinnankorotukset ovat tämän sesongin osalta tehty."; LIITE 21 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 3.12.2012 otsikolla "VL: EPS hinnat"; LIITE 22 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 19.3.2014 asiakkaalle, jossa ThermiSol välittää 18.3.2014 kilpailijoiden verkkosivujen hinnankorotusilmoitukset asiakkaalle; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 4–7, 16, 17, 25, 27, 35 ja 36; LIITE 6 Transkripti B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 2, s. 3; LIITE 3 Transkripti ThermiSolin edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 7, jossa E toteaa: "totta kai tietysti olemme seuranneet nettisivuja ja kaikkea tällaisia, että mitä siellä tapahtuu".

²⁶ EPS-eristevalmistajien toimialajärjestö on EPS-Rakennuseristeteollisuus, joka toimii Rakennustuoteteollisuus RTT ry:n alla.

²⁷ Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että RTT ei esillä olevassa asiassa ole tutkinnan kohteena.

²⁸ Volyymitietoja ovat toimittaneet järjestölle niin jäsenyritykset kuin järjestöön kuulumattomat yritykset.

²⁹ LIITE 1 Muistio UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 4.

³⁰ Hallituksen kokouksissa on vuosina 2012–2014 toistuvasti käsitelty kilpailulainsäädäntöä ja kilpailulainsäädännön noudattamisohjetta.; ks. LIITE 24 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2012 pöytäkirja; LIITE 25 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 3/2012 pöytäkirja; LIITE 26 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 4/2012 pöytäkirja; LIITE 27 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 5/2012 esityslista; LIITE 28 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 6/2012 pöytäkirja; LIITE 29 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 7/2012 pöytäkirja; LIITE 30 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 8/2012 pöytäkirja; LIITE 31 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja; LIITE 32 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2014 pöytäkirja; LIITE 33 Kilpailulainsäädännön noudattamisohje, Rakennuseristeteollisuus RT ry ja sen toimialayhteisöt, käsitelty Rakennusteollisuus RT ry:n hallituksessa 11.12.2012.

³¹ ThermiSol on toimittanut volyymitietoja eroamisestaan huolimatta vuoden 2014 loppuun asti.; ks. LIITE 23 D:n sähköposti 7.4.2015 otsikolla "Volyymitilastointi". ThermiSolin edustaja ilmoitti 7.4.2015 RTT:lle, ettei ThermiSol enää toimita tilastotietoja toimialajärjestölle; ks. myös ThermiSolin vastine, kohta VI.4, s. 30.

4.12.2018

JULKINEN

7 Tapahtumakuvaus

28. Viraston esittämä tapahtumakuvaus perustuu asiassa saatuun näyttöön, joka muodostuu seuraamusmaksusta vapautumiseksi tehdyn hakemuksen yhteydessä toimitetuista tiedoista, asiakirjanäytöstä ja viraston kuulemien henkilöiden kertomuksista.
29. Viraston selvitykset ja virastolle seuraamusmaksusta vapautumiseksi tehdyn hakemuksen yhteydessä toimitetut tiedot osoittavat, että ThermiSol, UK-Muovi ja Styroplast sopivat ja/tai yhdenmukaistivat menettelytapansa EPS-eristeiden tulevista hinnankorotuksista. Kiellettyä kilpailijoiden välistä yhteistyötä toteutettiin yhtiöiden välisillä tapaamisilla ja puhelinkeskusteluilla. Lisäksi ThermiSol ja UK-Muovi seurasivat sovittujen hinnankorotusten täytäntöönpanoa muun muassa yhtiöiden verkkosivuilla julkaistujen hinnankorotusilmoitusten avulla.
30. Kiellettyyn yhteistyöhön osallistuneet henkilöt kuuluivat yhtiöiden johtoon. ThermiSolin edustajana toimi E kesäkuuhun 2013 asti, jolloin uudeksi edustajaksi valittiin D.³² E oli ThermiSolin hallituksen jäsen ja yhdessä D:n kanssa 10.2.2017 asti.³³ UK-Muovin edustaja on ollut vuodesta 2004 alkaen edustaja B ja hänen edeltäjänsä edustaja A toimii edelleen yhtiön hallituksen edustajana.³⁴ Edustaja A toimi RTT:n EPS-rakennuseristeteollisuuden hallituksen edustajana vuoden 2011 ja varajäsenenä vuonna 2013.³⁵ Styroplastin edustaja oli vuoden 2018 alkuun asti edustaja G³⁶
31. Kielletty yhteistyö alkoi viimeistään marraskuussa 2012 ja jatkui keskeytyksittä vuoden 2014 loppuun. Viraston selvityksissä on ilmennyt viitteitä ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin välisestä kielletystä kilpailijoiden välisestä yhteistyöstä myös marraskuuta 2012 edeltävältä ajanjaksolta. Ai-

³² LIITE 37 Ote ThermiSolin hallituksen kokouksen 3/2013 pöytäkirjasta.

³³ ThermiSolin omistivat 10.2.2017 asti ThermiSolin edustaja E 30 %, edustaja D 30 %, Suomen valtion omistama Suomen Teollisuussijoitus Oy 20 %, Keskinäinen Vakuutusyhtiö Eläke-Fennia 10 % ja Keskinäinen Vakuutusyhtiö Fennia 10 %. Jackon Group osti 90 % ThermiSolin osakekannasta 10.2.2017. Edustaja D omistaa edelleen 10 % yhtiöstä; ks. myös ThermiSolin vastine, kohta IV.4, s. 5.

³⁴ LIITE 38 UK-Muovin tiedote 18.2.2004.

³⁵ LIITE 39 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2011 pöytäkirja, 10.1.2011 pöytäkirjan kohta 3 "Hallituksen järjestäytyminen", jonka mukaan hallituksen edustajaksi vuodelle 2011 valittiin UK-Muovi Oy:n edustaja A; LIITE 24 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2012 (2.2.2012) pöytäkirjan kohta 19, jonka mukaan väistynyt edustaja A tarjosi kokouksen päätyttyä lounaan.; LIITE 31 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja, kohta 3., missä todetaan hallituksen jäsenet seuraavasti: "UK-Muovi edustaja B (varalla edustaja A)".

³⁶ Finnfoam Oy on ostanut Styroplast Oy:n.; ks. tiedote 31.1.2018: <https://www.finnfoam.fi/uutiset/yrityskauppakansainvalistynyt-kasvava-perheyrittys-vahvistaa-muovieristeiden-tuotantoa-suomessa/>.

4.12.2018

JULKINEN

neistossa on muun muassa viitteitä siitä, että ThermiSol pyrki [REDACTED]]³⁷ Viitteitä on myös ThermiSolin ja Styroplastin hinnankorotuksiin liittyvästä yhteydenpidosta vuodelta 2011.³⁸ Niin ikään viitteitä on ThermiSolin ja UK-Muovin hinnankorotuksiin liittyvästä yhteydenpidosta ajalta ennen marraskuuta 2012.³⁹ Lisäksi aineistossa on ThermiSolin sisäinen toteamus, joka viittaa keskinäisen kilpailun rajoittamiseen vuonna 2010.⁴⁰ Virasto on rajannut seuraamusmaksuesityksen koskemaan aikaa marraskuusta 2012 eteenpäin, koska näyttö tätä aikaisemmalta ajalta on edellä kuvatusti hajanaista.

7.1 Sovitut hinnankorotukset vuodenvaihteessa 2012–2013

7.1.1 Tapaaminen marraskuussa 2012

32. ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin edustajat tapasivat marraskuussa 2012 hotellissa Helsinki-Vantaan lentokentän lähistöllä.⁴¹ ThermiSolin edustaja E ehdotti tapaamista, johon UK-Muovin hallituksen edustaja A kutsui myös Styroplastin edustaja G:n. Asiassa on riidatonta, että E, A ja G tapasivat toisensa.⁴²

33. Tapaamisessa

37

[REDACTED]

[REDACTED] ThermiSolin silloinen Eriste-tulosyksikön edust. ei muista [REDACTED] kyseisenä ajanjaksona.; LIITE 2 [REDACTED]; LIITE 40 [REDACTED]; LIITE 42 Transkripti ThermiSolin Eriste-tulosyksikön edust. kuulemisesta 1.11.2016, s. 11 ja 12. [REDACTED] alkuvuodesta 2010, sillä [REDACTED]

[REDACTED], ThermiSolin silloinen Eriste-tulosyksikön edustaja ei ole toiminut alalla enää maalisk. 2010 jälkeen.; ks. LIITE 41 ThermiSolin asiakastiedotteita 14.4.2004–20.4.2011, s. 22.

³⁸ LIITE 45 F:n sähköposti 14.2.2011 otsikolla "RE: Hinnasto sisäiseen käyttöön 14032011.xls", missä todetaan: "G ei vissiin korottanu hintoja helmikuulle sitten kuitenkaan tai ei ainakaan merkittävästi."

³⁹ UK-Muovin edustaja B:n yhtiön hallituksen edustaja A:lle lähettämä sähköposti viittaa siihen, että marraskuun 2012 tapaaminen ei ollut UK-Muovin ja ThermiSolin välinen ensimmäinen yhteydenpito hinnankorotuksista.; ks. LIITE 98 Edustaja B:n sähköposti 9.1.2013 A:lle otsikolla "EPS hintatietoa", missä todetaan: "– – Vuodenvaihteen nosto on siis heillä tekemättä ja me olemme tänäkin vuonna yhden hinnan noston liian kalliita! Nyt me emme voikaan nostaa helmikuun alussa. Taas oli E:lla suuret puheet ja vähän tekoja." ⁴⁰ ThermiSolin Eriste-johtoryhmän kokouspöytäkirja sisältää toteamuksen: "Kilpailijoiden asiakkaista pysytään erossa!"; LIITE 44 ThermiSol Eriste-johtoryhmän pöytäkirja 6/2010, kohta 3. Tiedotettavat asiat, Myynti – Eristeet, TP; Rakennuseristeet.

⁴¹ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 13–16; LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 5, 6, 10 ja 11; LIITE 40 [REDACTED]

[REDACTED]; LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 5, 6, 10 ja 11.

4.12.2018

JULKINEN

- [REDACTED]⁴³
34. Tapaamisen sisällöstä esitettiin asiaa selvitettyä toisistaan poikkeavia näkemyksiä. ThermiSolin edustaja E kertoi, että kilpailijat syyttivät yhtiötä "halpamyynnistä", ja hän koki olevansa "syytettyjen penkillä". E yllättyi myös siitä, että Styroplastin edustaja G oli paikalla. E kertoi G:n painottaneen Styroplastin hintojen ja katteen olevan kunnossa.⁴⁴
 35. UK-Muovin edustaja A kertoi järjestäneensä tapaamisen ThermiSolin edustaja E:n pyynnöstä. A myönsi kertoneensa siellä UK-Muovin tulevat EPS-tuotteiden hinnat. Hän kuitenkin kiisti, että tapaamisessa olisi sovittu yhtenäisestä korotusprosentista.⁴⁵
 36. UK-Muovin edustaja B kertoi, että ei ollut tietoinen tapaamisesta. Hän kuitenkin totesi, että oli keskustellut A:n kanssa syksyllä 2012 EPS-tuotteisiin kohdistuvasta 12–15 prosentin hinnankorotuspaineesta.⁴⁶ Edustaja A oli ilmoittanut hänelle euromääräisen hinnan, mistä B oli laskenut korotusprosentin suuruuden.⁴⁷ B myös raportoi A:lle ThermiSolin hinnoittelukäyttämistä jäljempänä kohdassa 46 kuvattavalla tavalla.

7.1.2 Hinnankorotusten täytäntöönpano

37. Tapaamisen jälkeen yhtiöt panivat täytäntöön sovitut hinnankorotukset. ThermiSol ja UK-Muovi ilmoittivat hinnankorotuksista sekä verkkosivuillaan että suoraan asiakkaille. Styroplast [REDACTED].

⁴³ LIITE 40 [REDACTED]; LIITE 2 [REDACTED].

⁴⁴ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 13–16, 22 ja 23.

⁴⁵ LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 5–9, 11. UK-Muovin mukaan A on toiminut yhtiön hallituksen edustajana passiivisessa roolissa, eikä hän siten ole vaikuttanut tai puuttunut millään tavoin UK-Muovin EPS-eristeiden myynnissä soveltamaan hinnoitteluun; ks. UK-Muovin vastine, kohdat 64 ja 66. Vastineessa esitetty on ristiriidassa näytön kanssa. Ks. esimerkiksi esityksen kohdat 30, 36 ja 46. A:lla on asemansa vuoksi todellinen intressi seurata ja osallistua yhtiön liiketoimintaratkaisuihin.

Yhtiön omistajiin kuuluvat lisäksi UK-Muovin työntekijä C ja edustaja B ks. myös LIITE 1 Muistio B:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 1, kohta 2: "Työhistoria EPS-alalla."

⁴⁶ LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 7–11.

⁴⁷ LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 11. Kysyttäessä miten hintaa on päädytty korottamaan neljä prosenttia tammikuussa 2013, A toteaa: "No, se on mejän edustaja laittanu sen korotuksen. Se johtuu vaan siitä, minä oon sen hinnan sillon, olikohan se 30, en minä muista mitä se oli, en muista, olisinko sanonu jonkun sillon sen euromäärän, mikä mejän hinta on ja siitähän se on tuon laskenu sitten ton neljä prosenttia."

4.12.2018

JULKINEN

38. ThermiSol ilmoitti hinnankorotuksista ensimmäisenä julkaisemalla asiakastiedotteen yhtiön verkkosivuilla. Tiedotteen sisältö oli seuraava:

"EPS tuotteiden hinta kääntyy nousuun

Nouseva raakaöljyn hinta aiheuttaa kovia hintapaineita öljypohjaisille tuotteille. EPS:n raaka-aine on nousut tammikuusta marraskuulle yli 19 %. Samaan aikaan lopputuotteiden hinta on laskenut muutamia prosentti-yksiköitä. Tällä hetkellä vaikuttaa siltä, että raaka-aineen hinta voi tilapäisesti laskea hieman vuodenvaihteessa mutta kahden merkittävän styreenin tuottajan huoltoseisokkien osuminen samaan aikaan keväälle tulee nostamaan hintatasoa helmikuusta alkaen. Voimakkaasta kilpailusta johtuen lopputuotteen hintataso ei todennäköisesti pysty seuraamaan raaka-aineen hinnan nousua. Katetasoa on kuitenkin korjattava. ThermiSolin tarkoituksena on tehdä kuukauden välein kolme neljän prosentin korotusta alkaen vuoden vaihteesta. ThermiSol Oy:n markkinointi- ja hinnankorotustoimenpiteistä kertoo lisää työntekijä F erillisellä kirjeellä."⁴⁸

39. ThermiSol ilmoitti korotuksista asiakkailleen myös sähköpostitse. Yhtiön työntekijä F toteaa johdolle lähettämässään sähköpostissa: "Liitteen mukaiset hinnankorotukset 1.1.2013 ja 1.2.2013 lähtee tänään asiakkaille." Sähköpostin liitteenä olevan taulukon mukaan korotukset toteutetaan kolmessa erässä kuukauden välein ja jokaisen korotuksen suuruus on 4 prosenttia.⁴⁹
40. ThermiSol käsitteli hinnankorotuksia 28.–29.11.2012 pidetyssä hallituksen kokouksessa. Kokouspöytäkirjassa todetaan: "– yhtiö tulee toteuttamaan 4 %:n hinnankorotuksen EPS-lattia ja –routatuotteille kolmesti seuraavan kolmen kuukauden aikana."⁵⁰ Suunnitellut neljän prosentin portaittaiset korotukset ilmenevät myös yhtiön sisäiseen käyttöön laadituista asiakasryhmäkohtaisista hinnastoista⁵¹ sekä IFS Tehdashinnastoista.⁵² Porrastetut

⁴⁸ LIITE 48 F:n sähköposti 28.11.2012. Sähköpostin liitteenä asiakastiedote "Yksi talo. Kaikki ERISTEET".
LIITE 49 Transkripti F:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 2; LIITE 50 Transkripti D:n kuulemisesta 10.11.2015, s. 1 ja 2; LIITE 43 Verkkosivut, s. 15 ja 16.

⁴⁹ LIITE 51 F:n sähköposti 29.11.2012 "Hinnankorotukset 2013.xlsx." Sähköpostin liitteenä on tiedosto Lattia 100 ja Routa 120 tuotteiden hinnoista loppuvuodelle 2012 sekä 1.1.2013, 1.2.2013 ja 1.3.2013 alkaen.

⁵⁰ LIITE 52 ThermiSolin hallituksen kokouksen pöytäkirja 9/2012 (28.–29.11.2012), kohta 7 b.

⁵¹ LIITE 53 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.1.2013 kaikille asiakasryhmille; LIITE 54 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.2.2013 kaikille asiakasryhmille; LIITE 55 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.3.2013 kaikille asiakasryhmille.

⁵² ThermiSolin IFS Tehdashinnastot asiakkaille vastaavat sisäisiä hinnastoja. LIITE 56 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.10.2012; LIITE 57 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.1.2013; LIITE 58 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.2.2013; LIITE 59 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.3.2013; LIITE 60 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.10.2012; LIITE 61 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2

4.12.2018

JULKINEN

neljän prosentin korotukset ilmenevät lisäksi yhtiön johdon laatimista sisäisistä laskelmista. ThermiSolin kannattavuus oli tuolloin heikolla tasolla ja laskelmat laadittiin kuvaamaan tarvittavan hinnankorotuksen suuruutta ja toteuttamistapaa: hinnankorotus oli välttämätön yhtiön "talouden pelastamiseksi" ja korotustarve oli "kaksnumeroinen". Porrastetut neljän prosentin korotukset olivat ThermiSolin edustaja E:n ajatus. Niillä pyrittiin välttämään yhden suuremman korotuksen mahdollisesti asiakaskunnassa aikaansaama "hamstrausilmiö".⁵³

41. UK-Muovi ilmoitti hinnankorotuksista julkaisemalla asiakastiedotteen verkkosivuillaan 3.12.2012. Edustaja B paitsi kertoi hallituksen edustaja A:lle korotuksista etukäteen myös lähetti hänelle tiedotteen ennen sen julkaisua.⁵⁴ Asiakastiedotteessa todetaan seuraavaa:

"Ukorex EPS -tuotteiden hinnat nousevat 2.1.2013

Polystyreeniraaka-aineen Euroopan markkinahinta on noussut kuluvan vuoden aikana noin 20 %. Lisäksi vuoden mittaan hinnannostopaineita ovat kasanneet energia- ja kuljetuskustannusten nousu sekä alkuvuodesta toteutuneet työehtosopimuksen mukaiset palkankorotukset. Kovasta kilpailutilanteesta johtuen valmistajat eivät ole siirtäneet näitä kustannuksia EPS-tuotteiden myyntihintoihin vuoden aikana läheskään riittävästi. Tämän vuoksi kate on pudonnut kannattamattomalle tasolle.

Nyt vuoden lopussa markkinahinnat ovat vihdoin lähteneet nousuun ja myös UK-Muovi Oy nostaa Ukorex EPS -tuotteiden hintoja toimituksille 2.1.2013 alkaen. Nousu on n. 4 % tuotteesta riippuen. Tavoitteenamme on parantaa katetasoa vähitellen. Elleivät kustannukset olennaisesti laske, tarkoitus on tehdä uusia korotuksia seuraavina kuukausina."⁵⁵

42. Asiakastiedotteen mukaiset korotukset ilmenevät myös UK-Muovin laatimista sisäisistä asiakaskohtaisista hinnastoista⁵⁶ sekä asiakkaille tehdyistä

1.1.2013; LIITE 62 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.2.2013; LIITE 63 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.3.2013.

⁵³ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 3, 17 ja 18; LIITE 65 Transkripti D:n kuulemisesta 11.11.2015, s.1-3; LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 1-3; LIITE 49 Transkripti F:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 2 ja 5.; ks. myös LIITE 64 Valokuva E:n työhuoneen fläppitaulusta, jossa on kuvattu 4 %:n hinnankorotusten vaikutusta eristeiden tuotehintoihin. Edustaja D:n mukaan kyseessä oli "johdon laskentaharjoitus".

⁵⁴ LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 8, 9 ja 17.

⁵⁵ LIITE 66 UK-Muovin asiakastiedote 2.12.2012; LIITE 67 B:n sähköposti 3.12.2012 otsikolla "asiakastiedote"; LIITE 43 Verkkosivut, s. 17 ja 18.

⁵⁶ LIITE 68 UK-Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-1", hinnat toimituksille 31.1.2013 mennessä eri asiakasryhmille (viimeksi muokattu 17.1.2013); LIITE 69 UK-Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-2", hinnat toimituksille 28.2.2013 mennessä eri asiakasryhmille (viimeksi muokattu 17.1.2013); LIITE 70 UK-

4.12.2018

JULKINEN

tarjouksista.⁵⁷ UK-Muovi tiedotti asiakkaille korotuksista myös sähköpostitse.⁵⁸

43. [REDACTED]:

[REDACTED]

[REDACTED]

59

44. [REDACTED]:

[REDACTED]

60

Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-3", hinnat toimituksille 31.3.2013 mennessä eri asiakasryhmille (viimeksi muokattu 12.3.2013); LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 11 ja 12.

⁵⁷ Ks. esim. LIITE 71 UK-Muovin laskelma asiakkaalle tammi- ja helmikuu 2013, jossa 4 %:n hinnankorotuksen vaikutus EPS-hintoihin; ks. myös LIITE 72 UK-Muovin tarjous 4580, jossa EPS-hinnat toimituksille 31.1.2013 mennessä ja 28.2.2013 mennessä; LIITE 73 UK-Muovin tarjous 4640, jossa EPS-hinnat toimituksille 31.3.2013 mennessä; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 12.

⁵⁸ LIITE 21 B:n sähköposti 3.12.2012 otsikolla "VL: EPS hinnat", missä todetaan: "Siispä UK-Muovi nostaa EPS-tuotteiden hintoja n. 4% toimituksille 2.1.2013 alkaen."; LIITE 74 B:n sähköposti 25.1.2013 otsikolla "EPS hinnat" ja tarjous 4603, EPS-hinnat 1.3.2013 alkaen. Sähköpostissa todetaan lisäksi: "Teimme jo tammikuun alussa 4 % korotuksen ja olemme jo ilmoittaneet samankokoisesta korotuksesta toimituksille helmikuun alusta alkaen. Olemme jo kuulleet markkinoilta muidenkin vastaavia korotuksia tehneen."; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 3 ja 4.

⁵⁹ LIITE 75 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 useita vastaanottajia; LIITE 76 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Hartman; LIITE 77 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 SOK; LIITE 78 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Agrimarket 1; LIITE 79 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Puukeskus; LIITE 80 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Meltex; LIITE 81 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 RTV-Yhtymä; LIITE 82 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Lautamäki; LIITE 83 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Kuusnetikka; LIITE 84 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Stora Enso; LIITE 85 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Rautia 1; LIITE 86 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Rautia 2; LIITE 87 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Agrimarket 2; LIITE 88 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Starkki 1; LIITE 89 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Starkki 2.

⁶⁰ LIITE 90 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 1; LIITE 91 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 2; LIITE 92 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 3; LIITE 93 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 SOK; LIITE 94

4.12.2018

JULKINEN

7.1.3 Hinnankorotusten seuranta

45. ThermiSol ja UK-Muovi tarkkailivat sovittujen hinnankorotusten toteuttamista. Hävittyjen tarjousten seuranta paljasti, etteivät kaikki osapuolet noudattaneet sopimusta. Esimerkiksi ThermiSolin työntekijä F:n sähköpostissa ThermiSolin edustaja E:lle verrataan ThermiSolin hintoja Styroplastin edullisempiin hintoihin sekä euromääräisesti että prosenttiyksiköillä kuvattuna. F:n viesti E:lle päättyy toteamukseen "soitellaan tästä".⁶¹
46. Vastaavasti UK-Muovi seurasi kilpailijoiden hinnoittelua. UK-Muovin edustaja B totesi edustaja A:lle lähettämässään sähköpostissa seuraavaa:
- "Juuri saimme eräältä K-ryhmän rautakaupalta hintapalautetta, hyvin luotettavan kuuloista. Perinteisesti Ruukin asiakas, joka oli kysynyt nyt tammikuussa myös meiltä ja Thermisolilta. Kaikki alennukset huomioiden Ruukki ja Thermisol olivat hinnaltaan lähellä toisiaan, me olimme 100 Lattiassa 5 % kalliimpia ja 120 Roudassa 4 % kalliimpia. Thermisol oli kuulemma ilmoittanut hinnan nostosta, mutta vasta helmikuun alusta. Vuodenvaihteen nosto on siis heillä tekemättä ja me olemme tänäkin vuonna yhden hinnan noston liian kalliita! Nyt me emme voikaan nostaa helmikuun alussa. Taas oli ThermiSolin E:llä suuret puheet ja vähän tekoja. Kyseinen asiakas otti sitten Ruukilta, kun hinta oli sama. Thermisol tietysti tulkitsee, ettei tämäkään riittänyt ja pahimmassa tapauksessa laskee hintaa..."⁶²
47. ThermiSol ei yksinomaan seurannut sovittujen hinnankorotusten täytännönpanoa, vaan myös reagoi tietoonsa tulleeseen hintapoikkeamaan. Taapahtumaketju alkoi Hartman Rauta Oy:n (jäljempänä "Hartman") eristehankintojen kilpailutuksesta. ThermiSolin ilmoitettua hinnankorotuksesta Hartman koki päätoimittajansa ThermiSolin hinnan liian korkeaksi ja pyysi EPS-eristeiden varastokauppaan ThermiSolin rinnalle vaihtoehtoista tarjousta Styroplastilta.⁶³ [REDACTED].⁶⁴

Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 4; LIITE 95 Styroplastin sähköposti 16.1.2013 Rautia; LIITE 96 Styroplastin sähköposti 18.1.2013 SOK.

⁶¹ LIITE 97 F:n sähköposti 17.1.2013 otsikolla "Styroplastin hintoja", joka sisältää Styroplastin Rauta 120 ja Lattia 100 tuotteiden hinnat kohteeseen.

⁶² LIITE 98 B:n sähköposti 9.1.2013 A:lle otsikolla "EPS hintatietoa"; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 14-16; LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 14-16.

⁶³ LIITE 3 Transkripti E kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 27; LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2; ks. myös LIITE 40 [REDACTED].

[REDACTED].
LIITE 100 Styroplastin sähköposti Hartmanille 29.1.2013.

4.12.2018

JULKINEN

48. ThermiSol sai Styroplastin tarjouksen tietoonsa, kun Hartmanin edustaja soitti ThermiSolin työntekijä F:lle.⁶⁵ Tämän seurauksena ThermiSolin E soitti Styroplastin G:lle 30.1.2013 ja he sopivat tapaavansa Hotelli Ilveksessä Tampereella 31.1.2013.⁶⁶
49. Tapaamisessa ThermiSolin E ja Styroplastin G keskustelivat Styroplastin Hartmanille tekemän tarjouksen hinnasta, joka oli E:n mukaan useampia prosenttiyksiköitä liian alhainen.⁶⁷
50. Tapaamisen jälkeen [REDACTED] ja [REDACTED].⁶⁸
51. Myös Hartman kiinnitti huomiota Styroplastin tavanomaisesta poikkeavaan menettelyyn kyseisessä hankinnassa. Hartman piti Styroplastin tarjouksen äkillistä korottamista ja poisvetämistä teolliselle toimijalle sopimattomana käytöksenä.⁷² Styroplast kuitenkin päätyi toimittamaan tuotteet alkuperäisen tarjouksen mukaisella hinnalla.⁷³

7.2 Sovitut hinnankorotukset vuonna 2014

52. Seuraavat ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin väliset keskustelut EPS-eristeiden hinnankorotuksista käytiin helmikuussa 2014. Myös nämä kes-

⁶⁵ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 27 ja 29; LIITE 49 F:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 6.

⁶⁶ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 26-29; ks. myös LIITE 40 [REDACTED].

⁶⁷ LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 27 ja 28; ks. LIITE 2 [REDACTED].

⁶⁸ LIITE 2 [REDACTED].

⁶⁹ LIITE 101 Styroplastin sähköp. Hartmanille 1.2.2013; LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2; ks. myös LIITE 46 [REDACTED].

⁷⁰ LIITE 102 Styroplastin sähköp. Hartmanille 3.2.2013; LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2 ja 3; ks. myös LIITE 46 [REDACTED].⁷¹

LIITE 46 [REDACTED].

⁷² LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2 ja 4.

⁷³ LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2 ja 3; ks. myös LIITE 46 [REDACTED].

⁷⁴ Ks. edellä kohdat 48 ja 49; LIITE 2 [REDACTED].

[REDACTED]; LIITE 46 [REDACTED]; LIITE 3 Transkripti E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 27 ja 28.

4.12.2018

JULKINEN

kustelut johtivat yhdessä sovittuihin hinnankorotuksiin ja niistä tiedottamiseen joko julkisin hinnankorotusilmoituksin ja/tai suoraan asiakkaille lähetyin ilmoituksin.

53.

[REDACTED]

].⁷⁵

54. Yhteydenpidosta kyseisenä ajankohtana esitettiin asiaa selvitetäessä toistaan poikkeavia näkemyksiä.⁷⁶ ThermiSolin edustaja D ei muistanut olleensa yhteydessä kilpailijoihin helmikuun lopulla 2014. Hän kuitenkin myönsi lähettäneensä UK-Muovin edustaja B:lle Styroplastin tilinpäätöksen sähköpostitse 12.2.2014 ja arvioi tällöin olleensa B:hen yhteydessä standardointikeskustelusta tai toimialajärjestöasiasta.⁷⁷
55. UK-Muovin edustaja B myönsi keskustelleensa G:n kanssa puhelimitse, mutta ei muista puheluiden tarkkaa ajankohtaa. Hän myös kertoi soittaneensa ThermiSolin D:lle jonkun Styroplastin G:n kanssa käymänsä puhelinkeskustelun jälkeen. Keskusteluiden yhtenä aiheena oli hänen mukaansa ollut sulamis-jäätymistesti ja toimialajärjestön jäsenyys.⁷⁸

⁷⁵ LIITE 2 [REDACTED]; LIITE 40 [REDACTED]

[REDACTED].

⁷⁶ ThermiSolin mukaan Styroplastin [REDACTED] ovat muuttuneet [REDACTED] myötä. Virasto toteaa, että [REDACTED]

[REDACTED]; ks. LIITE 2 [REDACTED]

[REDACTED]; LIITE

40 [REDACTED]; ks. ThermiSolin vastine s. 15 ja 16.

⁷⁷ LIITE 103 ThermiSolin D:n sähköposti 12.2.2014 UK-Muovin B:lle otsikolla "Tiedoksi"; LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 7–9; LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 18 ja 19, missä B toteaa, että muistaa saaneensa viestin, mutta ei tiedä miksi D on lähettänyt tilinpäätöksen hänelle, eikä muista, että viestistä olisi keskusteltu.

⁷⁸ LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 22–25, missä UK-Muovin edustaja lisäksi toteaa nähneensä jotakuta kilpailijaa kyseisenä ajankohtana. Sekä sulamis-jäätymistesti että ThermiSolin mahdollinen paluu toimialajärjestöön ovat olleet vireillä ennen ja jälkeen helmikuun 2014, kuten seuraavista liitteistä ilmenee. LIITE 32 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2014 pöytäkirja, s. 1 kohta "7. Sulamis-jäätymistesti", mistä ilmenee, että asiaa on käsitelty 10.2.2014 järjestetyssä toimialajärjestön kokouksessa. Paikalla ovat olleet Styroplastin G ja UK-Muovin B; LIITE 34 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 2/2014 pöytäkirja, kohta 5 Sulamis-jäätymistestaus sekä kohta 9., missä todetaan: "Sovittiin, että ke-vätkokouksessa ei pidetä tänä vuonna esitelmää vaan keskustellaan EPS-alan edunvalvonnan järjestämisestä ja ThermiSolin mahdollisuudesta palata yhdistykseen. B ottaa yhteyttä D:hen ja tiedustelee ThermiSolin halukkuutta osallistua tällaiseen keskusteluun." Kokous on järjestetty 24.4.2014.

4.12.2018

JULKINEN

56. Puhelinkeskusteluiden jälkeen Styroplast julkaisi 25.2.2014 verkkosivullaan asiakastiedotteen, jossa todetaan seuraavaa:

"EPS-levytuotteiden hinnat nousevat

Yleisistä kustannuksista johtuen EPS hintamme nousevat 10.3.2014 alkaen (tilauksille/toimituksille) noin 5%. Korkeasta raaka-ainehinnasta johtuen hinnat nousevat vielä kevään/kevään aikana."⁷⁹

57. Styroplastin asiakastiedotteella ilmoittama korotus [REDACTED]

].⁸⁰

.⁸¹

58. UK-Muovi ilmoitti Styroplastin korotusilmoitusta seuraavana päivänä 26.2.2014 päivättyllä asiakastiedotteella niin ikään viiden prosentin hinnankorotuksesta. Asiakastiedote julkaistiin myös yhtiön verkkosivuilla ja sen mukaan:

"Ukorex EPS-tuotteiden hinnat nousevat 15.3.2014

EPS-tuotteiden valmistuksessa käytettävän polystyreeniraaka-aineen Euroopan markkinahinta on noussut alkuvuoden aikana sekä tammikuussa että helmikuussa. Siksi UK-Muovi Oy nostaa Ukorex EPS -tuotteiden hintoja toimituksille 15.3.2014 alkaen. Nousu on n. 5 % tuotteesta riippuen. Odotettavissa on, että kustannusten nousu jatkuu kevään edetessä. Nämä muutokset joudumme edelleen siirtämään tuotteiden hintoihin."⁸²

59. UK-Muovin edustaja B:n mukaan ilmoitetuista korotuksista lähetettiin tieto asiakkaille sähköpostitse ja ne toteutettiin markkinoilla.⁸³

⁷⁹ LIITE 43 Verkkosivut, s. 19.

⁸⁰ LIITE 104 Styroplastin sähköposti 25.2.2014 Hartmanin toimipisteisiin. [REDACTED]; LIITE 105 Styroplastin sähköposti 26.2.2014, [REDACTED]; LIITE 106 Styroplastin sähköposti 25.2.2014 Starkin toimipisteisiin. [REDACTED]; LIITE 107 Styroplastin sähköposti viestiketjussa 25.2.2014. [REDACTED].

⁸¹ LIITE 108 Styroplastin sähköposti 20.1.2014; LIITE 109 Styroplastin sähköposti 27.1.2014 Puukeskukselle; LIITE 110 Styroplastin sähköposti 27.1.2014; LIITE 111 Styroplastin sähköposti 28.1.2014.

⁸² LIITE 112 UK-Muovin asiakastiedote 26.2.2014; LIITE 43 Verkkosivut, s. 20.

⁸³ LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 30–32.; ks. myös LIITE 113 B:n sähköposti 26.2.2014 Keskulle EPS-hinnankorotuksista, jonka liitteenä on asiakastiedote; LIITE 114 B:n sähköposti 26.2.2014 Star-kille EPS-hinnankorotuksista, jonka liitteenä on asiakastiedote; LIITE 115 B:n sähköposti 26.2.2014 SOK:lle EPS-hinnankorotuksesta, jonka liitteenä on asiakastiedote; LIITE 116 B:n sähköposti 26.2.2015 Carlsonille EPS-hinnankorotuksista, jonka liitteenä on asiakastiedote; LIITE 117 B:n sähköposti 26.2.2014 Agrimarketille

4.12.2018

JULKINEN

60. ThermiSol ilmoitti 3.4.2014 toteutettavista 3–5 prosentin korotuksista asiakkailleen sähköpostitse.⁸⁴ Korotukset ilmenevät lisäksi yhtiön sisäisistä Lattia 100 ja Routa 120 -tuotteiden varastohinnastoista, joita sovellettiin 1.2.2014 ja 3.4.2014 alkaen.⁸⁵
61. ThermiSolin D tiedotti aktiivisesti yhtiön sisäisesti kilpailijoiden hinnankorotusilmoituksista. Hän kommentoi Styroplastin hinnankorotusilmoitusta välittömästi sen julkaisemista seuraavana päivänä todeten: ”hyvät uutiset vain jatkuvat, ensin tuli Styroplastin huono tilinpäätös ja nyt tiedote”.⁸⁶
62. D raportoi myös 14.3.2014 yhtiön hallitukselle Styroplastin ja UK-Muovin hinnankorotuksista seuraavasti:

”– – Styroplast ilmoitti helmikuun viimeisellä viikolla kotisivuillaan nostavansa eristeiden hintoja 5 % tilauksille ja toimituksille 10.3. lähtien. Pari päivää sen jälkeen ilmoitti toiseksi suurin EPS-valmistaja UK-Muovi vastaavasta korotuksesta 15.3. alkaen. Me olemme päättäneet toimia samoin, mutta emme julkisesti, vaan hinnankorotus 3.4. alkaen on ilmoitettu jokaiselle varastoivalle asiakkaallemme erikseen. Me emme nimitäin halua näyttäytyä julkisuudessa hintaveturina, koska haluamme paremman kilpailukykyämme ansiosta ottaa viime vuosina menetettyjä asiakkuuksia takaisin.

Merkillepantavaa on myös, että molemmat kilpailijat jättivät ilmoituksissaan oven auki lisäkorotuksille kevään aikana ja että perustelut liittyen raaka-aineen hintaan ontuvat, koska EPS-

EPS-hinnankorotuksista, jonka liitteenä on asiakastiedote; LIITE 118 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 27.2.2014 asiakkaalle, jonka liitteenä on asiakastiedote.

⁸⁴ LIITE 123 F:n sähköposti viestiketjussa 3.3.2014 otsikolla Hinnoittelu 3.4.2014 alkaen, jossa todetaan: ”raaka-ainehinta on voimakkaassa nousussa ja tulemme korottamaan hintojamme n. 3-5 % alkaen 3.4.2014; LIITE 124 F:n sähköposti 10.3.2014 asiakkaalle, jossa todetaan: ”tässä olisi päivitettyjä varastohintoja 3.4.2014 alkaen tuotteiden L100 ja R120 osalta”; LIITE 125 F:n sähköposti 5.3.2014 asiakkaalle, jossa ilmoitetaan 5 %:n korotus alkaen 3.4.2014; LIITE 126 ThermiSolin työntekijän sähköposti 9.4.2014 asiakkaalle, jossa ilmoitetaan viiden prosentin hinnan noususta; LIITE 127 F:n sähköposti 28.4.2014. Viestiketjussa 14.3.2014 ilmoitetaan 5 %:n hinnankorotuksesta 3.4.2014 alkaen; LIITE 128 D:n sähköposti 13.3.2014 F:lle, jossa todetaan, että ThermiSol nostaa hintaa asiakkaalle huhtikuussa 5 %.

⁸⁵ LIITE 129 F:n sähköposti 17.3.2014 otsikolla ”Myyntikokouksen pöytäkirja 6.3.2014”, jonka kohdassa 3 ”Hinnoittelu” todetaan: ”Alueelliset varastohinnat päivitetty liitteenä olevaan varastohinnoittelu-exceliin, hinnat voimaan 3.4.2014”. Sähköpostin liitteenä on Excel-taulukko Lattia 100 ja Routa 120 -tuotteiden varastohinnoista, joita sovellettiin toimituksiin 1.2.2014 ja 3.4.2014 alkaen alueellisesti / asiakkaittain.

⁸⁶ LIITE 119 D:n sähköposti 26.2.2014 otsikolla ”VS VL ja propagandaa routaeristyksestä”, joka sisältää linkin Styroplastin verkkosivuille; LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 6 ja 7.

4.12.2018

JULKINEN

raaka-aineen markkinahinta kääntyi maaliskuussa pitkästä aikaa laskuun.– –”⁸⁷

63. ThermiSolin edustaja D esitteli asian myös ThermiSolin johtoryhmässä, jonka 21.3.2013 pidetyn kokouksen muistiossa on merkintä: ”Edellisen kokouksen jälkeen Styroplast ilmoitti hinnankorotuksista, saman teki muutama päivä myöhemmin UK-Muovi. ThermiSol lähtee maltilla perään, nostamme hintoja mutta vasta 3.4., 5%.”⁸⁸
64. D raportoi hinnankorotuksista ja niiden vaikutuksista vielä 24.3.2014 yhtiön hallitukselle. Kokouksen pöytäkirjan mukaan:
- – ii. Myyntiä on vauhdittanut kilpailijoiden ilmoittamat 5 % hinnankorotukset, jotka tulivat ilmoitusten mukaan voimaan maaliskuun puolivälissä. ThermiSol on päättänyt seurata kilpailijoita ja ilmoittanut keskusliikkeille kirjallisesti tekevänsä 3-5 % korotuksia 30 pv ilmoitusajan jälkeen eli 3.4.2014 alkaen. Kilpailijoita hitaampi hinnankorotus on vaikuttanut myyntiin pirstävästi.
- iii. Kilpailijat ovat hinnankorotustensa yhteydessä ilmoittaneet jatkavansa hinnankorotuksia kevään ja kesän aikana. Käytiin asiasta vilkas keskustelu, jonka pohjalta todettiin, että ThermiSolin olisi 3.4. jälkeen viisaampi pidättäytyä uusista hinnankorotuksista ja käyttää parantunutta hintakilpailukykyään myyntivolyymien kasvattamiseen.– –”⁸⁹
65. D:n helmikuun 2014 yhteydenpidossa [REDACTED] ja hänen yhtiön sisäisesti tekemäänsä aktiivista raportointia asiasta selittää ThermiSolin hallituksen jo ennen edellä mainittuja puhelinkeskusteluja D:lle antama ohjeistus kevään tavoitteista. ThermiSolin 14.2.2014 pidetyn hallituksen kokouspöytäkirjan mukaan: ”Hallitus asetti tavoitteeksi, että uhkaava

⁸⁷ LIITE 121 D:n sähköposti hallitukselle 14.3.2014 otsikolla ”ThermiSolin helmikuun tulosraportti”; ks. myös LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 20–22, missä UK-Muovin edustajalta on kysytty raaka-aineen hinnasta kyseisenä ajankohtana.

⁸⁸ LIITE 122 ThermiSolin johtoryhmän kokouksen 21.3.2014 pöytäkirja, kohta 3.

⁸⁹ LIITE 130 ThermiSolin hallituksen kokouksen 3/2014 (24.3.2014) pöytäkirja, kohta 6) Edustajan katsaus, alakohta c. myyntiennuste; Korotusilmoitusten vaikutuksista: ks. myös LIITE 131 D:n sähköposti 20.3.2014 ThermiSolin hallitukselle otsikolla ”RE: Kokousmateriaalia”; LIITE 132 ThermiSolin hallituksen kokouksen 5/2014 pöytäkirja (27.5.2014), kohta 7) Edustajan katsaus, alakohta d. päätuotteiden hintakehitys. ThermiSolin mukaan kyseinen ThermiSolin hallituksen kokouspöytäkirja osoittaa, etteivät yhtiöt ole harjoittaneet kiellettyä yhteistyötä, sillä ThermiSol on nimenomaisesti päättänyt olla seuraamatta kilpailijoiden hinnankorotuksia ja keskittyä myyntivolyymien kasvattamiseen.; ks. ThermiSolin vastine, s. 21. Virasto viittaa tältä osin esitettyyn näyttöön helmikuussa 2014 käydyistä puhelinkeskusteluista ja toteaa, että ThermiSolin edustaja D oli aktiivisesti mukana sopimassa hinnankorotuksista. Lainvastainen sopimus on syntynyt, eikä ThermiSol ole siitä tämän jälkeen julkisesti irtisanoutunut.

4.12.2018

JULKINEN

kassavaje katettaisiin lisämyynnillä”.⁹⁰ [REDACTED] mahdollisti D:lle asetettujen tulostavoitteiden saavuttamisen. Se, että kilpailijat nostivat yhteisen sopimuksen mukaisesti hintojaan viisi prosenttia maaliskuussa mahdollisti ThermiSolille kaivatuun lisämyyntiin saavuttamisen ennen huhtikuulle ajoitettua omaa hinnankorotusta.⁹¹

66. Ajallisesti viimeinen asiakirjanäyttö osapuolien välisestä yhteydenpidosta osoittaa, että ThermiSolin ja UK-Muovin edustajilla oli tapaaminen 6.6.2014 UK-Muovi Oy:n toimitiloissa.⁹² Tapaaminen järjestettiin ThermiSolin D:n aloitteesta. Hänen mukaansa tapaamisen aiheena oli EPS-jaosto ja toimialajärjestön perustaminen. UK-Muovin edustaja B:n mukaan tapaamiselle ei ollut selkeää aihetta, mutta ThermiSol oli samoihin aikoihin ehdottanut UK-Muoville mukaantuloa uuteen toimialajärjestöön. UK-Muovin edustaja B:n mukaan tämän tai jonkun muun tapaamisen yhteydessä ThermiSolin D on todennut: ”pohjossa voisi olla hintataso korkeampikin.”⁹³ D:n toteamus liittyi yhtiöiden tehtaiden maantieteelliseen sijaintiin ja tuotantoyksiköiden kannattavuuteen. ThermiSolin pohjoisin tehdas sijaitsee Rovaniemellä, UK-Muovin tehdas lialmessa ja Styroplastin Valkeakoskella.

⁹⁰ LIITE 120 ThermiSolin hallituksen kokouksen 2/2014 (14.2.2014) pöytäkirja, kohta 5, alakohta d.

⁹¹ Ks. LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 7. Kysyttäessä mitä vaikutusta kilpailijoita hitaammalla hinnankorotuksella oli, D toteaa: ”Nää on nii kertakaikkiaan hintasensitiivisiä nää asiakkaat että se sitten, halvemmän hinnan perässä sitten, tilauksia tulee ja...”

⁹² LIITE 139 D:n sähköposti 28.5.2014.

⁹³ LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 32-34. B viittaa tältä osin ThermiSolin Rovaniemen tehtaaseen toimintaan ja arvioi, että ThermiSolilla on kustannuspaineita toimittaa sieltä eteläisempään Suomeen; LIITE 4 Transkripti D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 12, missä D toteaa: ”Kyllä sillä UK:lla on hyvä hintakilpailukyky tuolla Pohjois-Suomes” ja jatkaa, että UK-Muovin tehtaaseen sijaitsevat lialmessa, joka on lähempänä Oulua kun Rovaniemi.

4.12.2018

JULKINEN

8 Oikeudellinen arvio

8.1 Sovellettava lainsäädäntö

67. Kilpailulain lisäksi esillä olevaan asiaan tulee soveltaa Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen (SEUT) 101 artiklan säännöksiä.

8.1.1 Vaikutus jäsenvaltioiden väliseen kauppaan

68. Kilpailulain 3 §:n nojalla tilanteissa, joissa kilpailunrajoitus on omiaan vaikuttamaan Euroopan unionin jäsenvaltioiden väliseen kauppaan, sovelletaan myös SEUT 101 ja 102 artiklojen säännöksiä.
69. Unionin oikeuskäytännössä kauppakriteerin täyttymisen on katsottu edellyttävän, että menettelytapa antaa objektiivisten seikkojen perusteella riittävästi aihetta epäillä, että sillä saattaa olla tosiasiallisia tai mahdollisia suoria tai välillisiä vaikutuksia jäsenvaltioiden välisen kaupan rakenteeseen.⁹⁴ Yritysten välinen yhteisjärjestely, joka ulottuu yhden jäsenvaltion koko alueelle, on jo luonteeltaan sellainen, että se lujittaa kansallisten markkinoiden eristämistä ja haittaa näin perustamissopimuksessa tavoiteltua taloudellista vuorovaikutusta.⁹⁵
70. Esillä olevassa asiassa on kyse koko Suomen kattavasta kilpailunrajoituksesta, johon osallistuivat kolme markkina-asetaltaan merkittävintä EPS-eristevalmistajaa Suomessa. Menettelyyn osallistuneiden yhtiöiden yhteenlaskettu markkinaosuus Suomen EPS-eristeiden markkinoista oli rikkomuksen ajan noin 80 prosenttia. Rikkomuksen maantieteellisen laajuuden sekä rikkomukseen osallistuneiden yhtiöiden suuren markkinaosuuden lisäksi yhtiöt tunnistivat EPS-eristeiden tuonnin mahdollisen kilpailupaineen ja harkitsivat toimenpiteitä tuonnin vaikeuttamiseksi.⁹⁶ Jokainen kolmesta edellä todetusta seikasta erikseenkin riittää osoittamaan, että rikkomuksella on ainakin mahdollisia välillisiä vaikutuksia jäsenvaltioiden välisen

⁹⁴ Komission tiedonanto EY:n perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa tarkoitettua kauppaan kohdistuvan vaikutuksen käsitettä koskevista suuntaviivoista, EYVL 2004 C 101, s. 81–96, kohta 23 oikeuskäytäntöviittauksineen. Oikeuskäytännöstä katso esim. yhdistetyt asiat T-25/95 ym. *Cimenteries CBR v komissio*, kohta 3930.

⁹⁵ Komission tiedonanto EY:n perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa tarkoitettua kauppaan kohdistuvan vaikutuksen käsitettä koskevista suuntaviivoista, EYVL 2004 C 101, s. 81–96, kohta 78; ks. esim. asia C-309/99, *Wouters*, kohta 95; asia C-172/14, *ING Pensii*, kohta 49.

⁹⁶ UK-Muovinj edustajan huoneesta löytyneissä muistiinpanoissa todetaan: ”NAS:lla pidetään eestiläiset ulkona markkinoilta???”; ks. LIITE 35 Muistivihkomerkintä otsikolla ”EPS hall.kokous” 13.12.2011; LIITE 47 Transkripti A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 16-18. Selvyyden vuoksi todetaan, että toimialajärjestön piirissä on laadittu kansallinen soveltamisstandardi (National Application Standard, 'NAS') talonrakentamiskäyttöön tarkoitetuille lämmöneristeille.; ks. lisäksi ThermiSolin Eriste-johtoryhmän kokouspöytäkirja, jossa esitetään toimenpiteitä asiakasyritykselle, joka on tilannut eristeitä Virosta seuraavasti: ”Starkilla Herttoniemessä Virosta tuotuja eristeitä. TKZ käy ostamassa paketteja testausta varten. TP kertoo Kouvoselle että ThermiSol/UJS on miettimässä Starkin laittamista boikottiin esim. kevät 2011 !!”; ks. LIITE 36 ThermiSol Eriste-johtoryhmän kokous 9/2010, kohta 3.2 Myynti – Eristeet, TP.

4.12.2018

JULKINEN

kaupan rakenteeseen. Edellä mainituilla perusteilla asiassa tulee soveltaa rinnakkain sekä kansallista kilpailulainsäädäntöä että SEUT 101 artiklaa.

8.1.2 Kilpailulain 5 § ja SEUT 101 (1) artikla

71. Kilpailulain 5 §:n kielto­säännös on asiallisesti saman sisältöinen SEUT 101 artiklan 1 kohdan kanssa, ja sitä on tulkittava yhdenmukaisesti kyseisen artiklan sekä sitä koskevan EU:n tuomioistuinten soveltamiskäytännön kanssa. Esitysteknisistä syistä jäljempänä viitataan vain kilpailulain 5 §:ään.
72. Kilpailulain 5 §:n mukaan kiellettyjä ovat sellaiset elinkeinonharjoittajien väli­set sopimukset, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymien päätökset sekä elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistetut menettelytavat, joiden tarkoituk­senä on merkittävästi estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua tai joista seuraa, että kilpailu merkittävästi estyy, rajoittuu tai vääristyy.
73. Säännöksen mukaan kiellettyjä ovat erityisesti sellaiset sopimukset, pää­ tökset ja menettelytavat:
 - 1) joilla suoraan tai välillisesti vahvistetaan osto- tai myyntihintoja taikka muita kauppaehtoja;
 - 2) joilla rajoitetaan tai valvotaan tuotantoa, markkinoita, teknistä kehitystä taikka investointeja;
 - 3) joilla jaetaan markkinoita tai hankintalähteitä;
 - 4) joiden mukaan eri kauppakumppaneiden samankaltaisiin suorituksiin sovelletaan erilaisia ehtoja siten, että kauppakumppanit asetetaan epä­ edulliseen kilpailuasemaan; tai
 - 5) joiden mukaan sopimuksen syntymisen edellytykseksi asetetaan se, että sopimuspuoli hyväksyy lisäsuoritukset, joilla niiden luonteen vuoksi tai kauppatavan mukaan ei ole yhteyttä sopimuksen kohteeseen.
74. Kilpailulain 5 §:ssä on siten kielletty etenkin sellaiset kahden tai useamman kilpailijan väliset sopimukset, yhdenmukaistetut menettelytavat sekä yritys­ ten yhteenliittymien päätökset, joiden tarkoituksena on yhteensovittaa yri­ tysten kilpailukäyttäytymistä markkinoilla tai vaikuttaa merkityksellisiin kil­ pailutekijöihin. Tällaisista kilpailijoiden välisistä rajoituksista vakavimpina pidetään rajoituksia, joilla vahvistetaan hintoja myytäessä tuotteita kolman­ sille, rajoitetaan tuotantoa tai myyntiä, taikka jaetaan markkinoita, asiak-

4.12.2018

JULKINEN

kaita tai hankintalähteitä. Kun kyseessä on vakava kilpailunrajoitus, kilpailijoiden välisen yhteistyön katsotaan kilpailulain 5 §:ssä tarkoitetulla tavalla merkittävästi estävän, rajoittavan tai vääristävän kilpailua.⁹⁷

8.1.3 Kilpailulain 6 § ja SEUT 101 (3) artikla

75. Kilpailulain 6 §:n⁹⁸ mukaan edellä mainittu lain 5 §:ssä säädetty kielto ei kuitenkaan koske sellaista elinkeinonharjoittajien välistä sopimusta, elinkeinonharjoittajien yhteenliittymän päätöstä tai elinkeinonharjoittajien yhdenmukaistettua menettelytapaa, joka;
- 1) osaltaan tehostaa tuotantoa tai tuotteiden jakelua taikka edistää teknistä tai taloudellista kehitystä;
 - 2) jättää kuluttajille kohtuullisen osuuden näin saatavasta hyödystä;
 - 3) ei aseta asianomaisille elinkeinonharjoittajille rajoituksia, jotka eivät ole välttämättömiä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi; ja
 - 4) ei anna näille elinkeinonharjoittajille mahdollisuutta poistaa kilpailua merkittävältä osalta kysymyksessä olevia hyödykkeitä.
76. Tehokkuuspuolustussäännös täydentää kilpailulain 5 §:n kieltoa. Sellaiset merkittävästi kilpailua rajoittavat menettelyt, joiden positiiviset vaikutukset ylittävät kilpailua rajoittavat vaikutukset, eivät ole kiellettyjä. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan säännöksen edellytykset ovat kumulatiivisia eli niiden on kaikkien täytyttävä, jotta poikkeussääntöä voitaisiin soveltaa.⁹⁹
77. Esillä olevassa asiassa on kyse vakavasta rikkomuksesta, jonka tarkoituksena oli rajoittaa kilpailua. Siten on epätodennäköistä, että kyseinen kilpailunrajoitus täyttäisi kilpailulain 6 §:n edellytykset.¹⁰⁰ Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan todistustaakka tehokkuuspuolustuksen soveltumisesta on siihen vetoavalla yrityksellä.¹⁰¹

⁹⁷ Kilpailulain esitöissä viitataan tältä osin kilpailunrajoituslakiin, ks. HE 11/2004 vp, s. 32.; ks. myös asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 113–115; asia C-172/14, *ING Pensii*, kohdat 31 ja 32.

⁹⁸ Säännös vastaa asiallisesti SEUT 101 (3) artiklaa. Esitysteknisesti jäljempänä viitataan vain kilpailulain 6 §:ään.

⁹⁹ Esim. yhdistetyt asiat T-185/00 ym., *M6 ym. v. komissio*, kohta 86; asia T-17/93, *Matra Hachette v. komissio*, kohdat 85 ja 104; asia T-213/00, *CMA CGM ym. v. komissio*, kohta 226.; ks. myös komission suuntaviivat perustamissopimuksen 81 (nykyään SEUT 101) artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EYVL 27.4.2004, C 101/97, kohta 422

¹⁰⁰ Komission suuntaviivat perustamissopimuksen 81 (nyk. SEUT 101) artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EYVL 27.4.2004, C 101/97, kohta 46, jonka mukaan on epätodennäköistä, että vakavat kilpailunrajoitukset täyttäisivät tehokkuuspuolustuksen edellytykset.

¹⁰¹ Ks. esim. yhdistetyt asiat C-501/06 P ym., *GlaxoSmithKline Services ym. v. komissio*, kohdat 82 ja 83.

4.12.2018

JULKINEN

8.2 Sopimus ja yhdenmukaistettu menettelytapa

8.2.1 Arvioinnin perusteet

78. Kilpailulain 5 §:ssä kielletään elinkeinonharjoittajien väliset sopimukset ja yhdenmukaistetut menettelytavat sekä elinkeinonharjoittajien yhteenliittymien päätökset, jotka rajoittavat kilpailua. Kilpailulain esitöissä viitataan tältä osin kilpailunrajoituslakiin. Kilpailunrajoituslain esitöiden mukaan säännöksessä tarkoitetaan yritysten nimenomaisten sopimusten ohella niihin rinnastettavaa yritysten yhteisymmärrystä sekä yritysten yhteiselinten ja yhteenliittymien päätöksiä tai vastaavia järjestelyjä, joilla rajoitetaan ja ohjataan horisontaalisesti yritysten kilpailukeinojen käyttöä.¹⁰²
79. Kilpailulain 5 §:ssä tarkoitetun elinkeinonharjoittajien välisen sopimuksen käsite on laaja. Unionin oikeuskäytännössä sopimuksen käsitteen tunnusmerkistön täyttymiselle on pidetty riittävänä sitä, että kyseessä olevat yritykset ovat ilmaisseet yhteisen tahtonsa käyttäytyä markkinoilla tietyllä tavalla.¹⁰³ Yhteisymmärryksen ilmaisumuodolla ei oikeuskäytännön mukaan ole merkitystä, kunhan ilmaisu vastaa sopimuspuolten tahtoa.¹⁰⁴
80. Sopimusten lisäksi kilpailulain 5 § kieltää kilpailua rajoittavat yhdenmukaistetut menettelytavat. Unionin oikeuskäytännön mukaan yhdenmukaistetulla menettelytavalla tarkoitetaan kaikkea sellaista yritysten välistä yhteistointimintaa, jolla kilpailun riskit korvataan tietoisesti käytännön yhteistyöllä ilman, että tehtäisiin varsinaista sopimusta.¹⁰⁵ Tämä ei edellytä todellisen suunnitelman laadintaa, vaan yhteensovittamista ja yhteistyötä on tarkasteltava siitä lähtökohdasta, että jokaisen markkinoilla toimivan yrityksen on määriteltävä itsenäisesti toimintalinja, jota se aikoo noudattaa markkinoilla.¹⁰⁶ Vaikka tämä itsenäisyysvaatimus ei sulje pois talouden toimijoiden oikeutta sopeutua järkevästi kilpailijoidensa todettuun tai odotettuun markkinakäyttäytymiseen, vaatimuksen kanssa on ehdottomasti ristiriidassa se, että yritykset ovat keskenään minkäänlaisessa suorassa tai epäsuorassa yhteydessä, jonka tarkoituksena tai seurauksena on vaikuttaa kilpailijan

¹⁰² HE 162/1991 vp, s. 10.

¹⁰³ Ks. esim. asia T-7/89, *Hercules Chemicals v. komissio*, kohta 256; asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohta 79; asia T-41/96, *Bayer v. komissio*, kohta 67.

¹⁰⁴ Ks. esim. asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohta 80; asia T-41/96, *Bayer v. komissio*, kohta 69.

¹⁰⁵ Asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 25–26; asia C-48/69, *ICI v. komissio*, kohta 64 ja 65; asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohta 115; asia C-199/92 P, *Hüls v. komissio*, kohta 158; yhdistetyt asiat C-89/85 *Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio*, kohta 63.; ks. myös komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 60.

¹⁰⁶ Asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohta 116; asia C-199/92 P, *Hüls v. komissio*, kohta 159; asia C-7/95 P, *Deere v. komissio*, kohta 86; yhdistetyt asiat C-89/85 *Ahlström Osakeyhtiö ym. v. komissio*, kohta 63; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 32; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*; kohta 119; yhdistetyt asiat 40/73 ym., *Suiker Unie ym. v. komissio*, kohta 173.

4.12.2018

JULKINEN

markkinakäyttämiseen tai paljastaa kilpailijalle oma päätetty tai suunnitella oleva markkinakäyttäytyminen.¹⁰⁷

81. Unionin oikeuskäytännössä yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi on katsottu muun muassa kilpailevien yritysten osallistuminen keskusteluihin toimivan kilpailun kannalta keskeisistä asioista kuten hinnoista.¹⁰⁸ Yhdenmukaistetun menettelytavan määrittelemiseksi riittävänä on pidetty, että ilmoitessaan aikeistaan kilpailija on poistanut tai ainakin selvästi vähentänyt epätietoisuutta omasta odotettavissa olevasta markkinakäyttämistään.¹⁰⁹ Asiassa *ICI* yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi katsottiin ennakkoilmoitukset aikomuksista nostaa hintoja, millä kilpailevat yritykset pyrkivät saavuttamaan korotusprosenttia koskevan avoimuuden markkinoilla sekä korvaamaan kilpailusta ja kilpailijoiden spontaaneista reaktioista johduneet riskit.¹¹⁰
82. Horisontaalista yhteistyötä koskevien suuntaviivojen mukaan tietojenvaihdossa voi olla kyse yhdenmukaistetusta menettelytavasta, jos se pienentää strategista epävarmuutta markkinoilla ja siten helpottaa yhteistyötä. Tämän vuoksi strategisten tietojen vaihtaminen kilpailijoiden välillä merkitsee yhdenmukaistamista, koska se vähentää kilpailijoiden markkinakäyttämisen riippumattomuutta ja pienentää niiden kannustimia kilpailuun.¹¹¹
83. Yhdenmukaistetusta menettelytavasta voi olla kyse myös silloin, kun vain yksi yrityksistä on ilmaissut sensitiivistä tietoa kilpailijoilleen, koska kaikkien osallistuvien kilpailijoiden strateginen epävarmuus markkinoiden tulevista tapahtumista pienenee ja kilpailun rajoittamisen ja kilpailunvastaisen käyttämisen riski kasvaa.¹¹²
84. Unionin oikeuskäytännön mukaan sillä, kuinka monta kokousta kyseisten yritysten välillä pidettiin tai kuinka tiivistä yhteydenpito oli, ei ole merkitystä yhdenmukaistetun menettelytavan määrittämiseksi. Keskeistä sen sijaan on, että yhteydenotot antoivat kyseisille yrityksille mahdollisuuden ottaa markkinakäyttämistään päättäessään huomioon kilpailijoiden kanssa vaihtamansa tiedot ja korvata tietoisesti kilpailun riskit yritysten välisellä käytännön yhteistyöllä. Tällaisessa tilanteessa, mikäli asianomaiset toimijat

¹⁰⁷ Asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 32 ja 33; asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 117; asia C-199/92 P, *Hüls v. komissio*, kohta 160; yhdistetyt asiat 40/73 ym., *Suiker Unie ym. v. komissio*, kohta 174.

¹⁰⁸ Esim. asia T-7/89, *Hercules Chemicals v. komissio*, kohta 259; asia T-1/89, *Rhône-Poulenc v. komissio*, kohta 122.

¹⁰⁹ Yhdistetyt asiat T-25/95 ym., *Cimentries CBR ym. v. komissio*, kohta 1852; asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohta 182; T-279/02, *Degussa v. komissio*, kohta 133.

¹¹⁰ Asia C-48/69, *ICI v. komissio*, kohdat 101–103, 118 ja 119.

¹¹¹ Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 61.

¹¹² Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 62.; ks. myös asia T-202/98, *Tate & Lyle v. komissio*, kohta 54.

4.12.2018

JULKINEN

eivät esitä niille kuuluvan näyttövelvollisuuden mukaisesti vastakkaista näyttöä, voidaan olettaa, että yhdenmukaistamiseen osallistuvat ja edelleen markkinoilla toimivat yritykset ottavat markkinakäyttäytymisessään huomioon kilpailijoidensa kanssa vaihtamansa tiedot.¹¹³

85. Yritykselle syntyy oikeudellinen vastuu kartelliin osallistumisesta myös silloin, kun se hiljaisesti hyväksyy kielletyn aloitteen ilman nimenomaista julkista irtisanoutumista menettelystä. Asiassa *Aalborg Portland* unionin tuomioistuin totesi, että kielletyn aloitteen hiljainen hyväksyminen ilman julkista irtisanoutumista sen sisällöstä tai sen ilmoittamista hallintoviranomaisille rohkaisee muita jatkamaan kilpailusääntöjen rikkomista ja tämänkaltaisen kumppanuus merkitsee passiivista osallistumista kilpailusääntöjen rikkomiseen.¹¹⁴
86. Kilpailulain 5 §:n mukaisten yritysten välisten sopimusten ja yhdenmukaistettujen menettelytapojen käsitteiden erottelun tarkoituksena on varmistaa, että säännöksen kielto kattaa yritysten välisen yhteistoiminnan ja yhteistyön eri muodot. Käsitteiden erottelulla pyritään siten estämään se, että yritykset voisivat välttää kilpailusääntöjen soveltamiselta pelkästään toimintansa yhteensovittamisen muodon perusteella.¹¹⁵
87. Kiellettyä yhteistyötä ei ole välttämätöntä luokitella joko sopimukseksi tai yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi kunkin hetken osalta erikseen.¹¹⁶ Sopimuksen ja yhdenmukaistetun menettelytavan käsitteet kattavat saman kaltaisia yhteistyön muotoja, jotka saattavat erota toisistaan ainoastaan voimakkuutensa ja ilmenemismuotojensa osalta.¹¹⁷ Keskenään kilpailevien yritysten välinen kilpailua rajoittava yhteistyö voi sisältää piirteitä näistä molemmista ja täyttää siten yhtä aikaa sekä sopimuksen että yhdenmukaistetun menettelytavan tunnusmerkistön.¹¹⁸ Sopimuksen ja yhdenmukaistetun menettelytavan välisellä rajanvedolla ei näin ole merkitystä kartellitoiminnan juridiselle arvioinnille.

¹¹³ Asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 51–53 ja 61; C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 126 ja 127; asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 118 ja 121.; ks. myös komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 62.

¹¹⁴ Yhdistetyt asiat C-204/00 P ym. *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohdat 84 ja 85.; ks. myös asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 96; asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohta 85; asia C-291/98 P, *Sarrió v. komissio*, kohta 50; asia T-141/94, *Thyssen Stahl v. komissio*, kohta 177.

¹¹⁵ Asia C-48/69, *ICI v. komissio*, kohta 64; asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohta 112; asia C-238/05, *Asnef-Equifax*, kohta 32; asia C-382/12 P, *MasterCard Inc. ym. v. komissio*, kohta 63.

¹¹⁶ Asia C-238/05, *Asnef-Equifax*, kohdat 31 ja 32; asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 132–133.

¹¹⁷ Asia C-49/92 P, *komissio v. Anic Participazioni*, kohdat 112 ja 131; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 23; asia C-455/11, *Solvay v. komissio*, kohta 53.

¹¹⁸ Yhdistetyt asiat T-305/94 ym., *Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio*, kohdat 696–698; asia T-1/89, *Rhône-Poulenc v. komissio*, kohdat 125 ja 126.

4.12.2018

JULKINEN

8.2.2 Sopimus ja/tai yhdenmukaistettu menettelytapa tässä asiassa

88. Esillä olevassa asiassa on kyse keskenään kilpailevien eristevalmistajien sopimista EPS-eristeiden hintaan tehtävistä korotuksista.
89. Näyttö osoittaa, että ThermiSol, UK-Muovi ja Styroplast sopivat vuosille 2013 ja 2014 ajoittuvista hinnankorotuksista, niiden suuruudesta, ajankohdasta ja toteuttamistavasta tapaamisissa ja puhelinkeskusteluissa.¹¹⁹ Yhteydenpitoa seuranneita yhtiöiden verkkosivuillaan julkaisemia hinnankorotusilmoituksia ja/tai asiakkaille sähköpostilla lähetettyjä vastaavia ilmoituksia käytettiin korotusten suunnittelussa, täytäntöönpanossa, seurannassa ja valvonnassa. Kyseiset ilmoitukset olivat lähes samanaikaisia- ja suuruisia. Sovitut hinnankorotukset täytäntöönpantiin ilmoittamalla niistä asiakkaille.¹²⁰
90. Seuraavassa on yhteenveto edellä tapahtumakuvauksessa (jakso 7) vuosille 2012–2014 ajoittuvasta kilpailijoiden välisestä EPS-eristeiden hinnankorotukseen liittyvästä yhteydenpidosta, jossa on kysymys kilpailulain 5 §:ssä kielletyistä kilpailua rajoittavasta sopimuksesta ja/tai yhdenmukaistetusta menettelytavasta:
- i. ThermiSolin E, UK-Muovin A ja Styroplastin G tapasivat marraskuussa 2012. Tapaamisessa sovittiin EPS-eristeiden hintatason korottamisesta [REDACTED]
[REDACTED] Kaikki läsnäolijat ovat vahvistaneet tapaamisen ja UK-Muovin A on myöntänyt kertoneensa tapaamisessa UK-Muovin tulevat hinnat. Myös E:n kertoma osoittaa, että keskustelua käytiin hinnoista ja hintatasosta. Tapaamista seurasivat julkiset hinnankorotusilmoitukset ja asiakkaille lähetetyt sähköpostit vaiheittaisista korotuksista alkuvuodelle 2013.
 - ii. ThermiSolin hallituksen kokouksen 28.–29.11.2012 pöytäkirjasta ilmenee, että yhtiö tulee toteuttamaan marraskuun 2012 tapaamisessa sovittuja hinnankorotuksia vastaavat korotukset. Siten korotuksista sovittu vaikutti suoraan yhtiön liiketoiminnan suunnitteluun. Vastaavasti tapaamisessa tehdyn sopimuksen sisältö ja sen vaikutus UK-Muovin liiketoimintaan ilmenee B:n tammikuussa 2013 yhtiön

¹¹⁹ Vastineiden mukaan yhteydenotot kilpailijoiden kesken ovat liittyneet mm. toimialajärjestön toimintaan, standardien kehittämiseen, keskinäiseen asiakassuhteeseen ja yrityskauppaneuvotteluihin. Vastineissa esitetty ei yhtäältä poissulje kartellin olemassaolon mahdollisuutta, eikä toisaalta oikeuta kilpailulain vastaiseen menettelyyn. Ks. UK-Muovin vastine, kohdat 10, 20, 62, 65, 69, 74 ja 75; ThermiSolin vastine, esim. s. 30, VI.4.

¹²⁰ Vastineissa esitetään, että hinnankorotuksia ei toteutettu käytännössä. Tällä ei ole merkitystä asian kilpailu oikeudellisessa arvioinnissa. Sovitut hinnankorotukset täytäntöönpantiin ilmoittamalla niistä asiakkaille. Ks. edellä jaksossa 7 esitetty, mistä ilmenee yhtiöiden käytännössä ilmoittaneen sovituista hinnankorotuksista asiakkailleen sähköpostitse ja julkisin hinnankorotusilmoituksin. Hinnankorotukset käyivät ilmi myös yhtiöiden asiakaskohtaisista hinnastoista, tehdashinnastoista sekä asiakkaille tehdystä tarjouksista.; ks. UK-Muovin vastine, kohdat 72 ja 95; ThermiSolin vastine, s. 5 ja 13; ks. myös LIITE 8 Transkripti B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 30.

4.12.2018

JULKINEN

edustaja A:lle lähettämästä sähköpostiviestistä.

- iii. ThermiSolin E ja Styroplastin G tapasivat 31.1.2013. Tapaamisen tarkoitus oli saada Styroplast noudattamaan sovittuja hinnankorotuksia, sillä yhtiö oli poikennut marraskuussa 2012 sovitusta hinnankorotuksista Hartman Rauta Oy:lle antamassaan tarjouksessa. [REDACTED] hinnankorotusten noudattamisen varmistamiseksi.
- iv. [REDACTED]. Puhelinkeskusteluista seurasivat Styroplastin ja UK-Muovin julkiset hinnankorotusilmoitukset [REDACTED] kailleen hinnankorotuksista maaliskuun alussa 2014.
- v. ThermiSolin ja UK-Muovin edustajat tapasivat 6.6.2014. Tämän tai jonkun toisen tapaamisen yhteydessä D esitti B:lle hintatason korottamista Pohjois-Suomessa.

91. Edellä esitetty näyttö osoittaa, että nyt tarkasteltavana oleva menettely täyttää sopimuksen ja/tai yhdenmukaistetun menettelyn tunnusmerkistön.
92. ThermiSol, UK-Muovi ja Styroplast sopivat keskinäisessä yhteydenpidossaan EPS-eristeiden hintaan tehtävistä prosentuaalisista hinnankorotuksista. Yhtiöt myös sitoutuivat korotuksiin julkisin hinnankorotusilmoituksin. Korotukset sovittiin tehtäväksi keväällä ennen suurinta kysynnän sesonkia. Toiminnan suunnitelmallisuutta ja yhtiöiden keskinäisiä voimasuhteita osoittaa se, että [REDACTED].
93. Näyttö osoittaa myös, että yhtiöt valvoivat sovittujen korotusten täytäntönpäytäntöä, kuten ThermiSolin reagointi Styroplastin tarjoukseen (edellä kohta 90.iii) osoittaa. Tämänkaltainen puuttuminen sovitusta poikenneeseen hinnoitteluun ja kilpailijan hinnankorotusvaatimukseen mukautuminen osoittavat, että yhtiöt olivat keskenään sopineet hintojen samanaikaisesta korottamisesta. Myös julkaistut hinnankorotusilmoitukset toimivat välineinä sovittujen hinnankorotusten täytäntönpäytäntöä valvonnassa. ThermiSol ja UK-

4.12.2018

JULKINEN

Muovi seurasivat aktiivisesti toistensa verkkosivuja¹²² varmistuakseen siitä, että hinnankorotukset toteutetaan. Esimerkiksi ThermiSol viittasi sisäisessä tilannekatsauksessaan kilpailijoiden tekemiin hinnankorotuksiin seuraavasti: ”Kilpailijat eivät ole enää julkaisseet uusia hinnankorotuksia, joten näyttää siltä, että hinnankorotukset ovat tämän sesongin osalta tehty.”¹²³ UK-Muovin edustaja B viittaa yhtäältä marraskuun 2012 tapaamisessa sovittuun ja toisaalta ThermiSolin verkkosivuilla julkaistuun hinnankorotusilmoitukseen todeten: ”Saimme kuulla markkinajohtajan vihdoin ilmoittaneen hinnankorotuksista (ja nettisivuiltaan löytyi vahvistustakin).”¹²⁴

94. Asiakirjanäyttö osoittaa lisäksi, että yhtiöt hakivat korotuksille asiakshyväksyntää perustelemalla asiakkaille hinnankorotuksia muiden valmistajien ilmoittamilla korotuksilla sekä omissa ilmoituksissaan että asiakkaille lähettämässään viesteissä.¹²⁵ Esimerkiksi UK-Muovi totesi ilmoituksessaan 3.12.2012, että ”– – myös UK-Muovi Oy nostaa Ukorex EPS-tuotteiden hintoja – –”¹²⁶. ThermiSolin edustaja D viittasi asiakkaalle lähettämässään sähköpostissa kilpailijoiden verkkosivuilla tekemiin hinnankorotusilmoitukseen todeten seuraavaa: ”– –Kilpailijat ovat jo ainakin nettisivujensa perusteella nostaneet hintojaan 5 % raaka-aineen hintojen nousun takia (mm. Styroplast 10.3. alkaen). Me joudumme tekemään saman huhtikuun alussa – –”¹²⁷ Vastaavasti ThermiSolin työntekijä F totesi asiakkaalle ”valitettavasti nuo korotuspaineet ovat tällä hetkellä niin kovat että tuosta noin 5 % en pysty tulemaan vastaan. Kilpailijamme ovat korottaneet hintojaan jo maaliskuun alkupuolella ja ovat ilmoittaneet toisesta korotuksesta ennen kesää.– –”¹²⁸ Asiakkaille ilmoitettiin myös, miten yhtiöt tulevat toimimaan, kun kilpailijat ilmoittavat hinnankorotuksista. UK-Muovin edustaja B to-

¹²² Ks. LIITE 8 Transkripti edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 5, 25 ja 26; LIITE 6 Transkripti B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 2, s. 3.

¹²³ LIITE 20 PowerPoint-esitys ”ThermiSol tilannekatsaus 20.5.2014 hallitus.pptx”, s. 11.

¹²⁴ LIITE 21 UK-muovin edustaja B:n sähköposti 3.12.2012 otsikolla ”VL: EPS hinnat”.

¹²⁵ UK-Muovin mukaan EPS-eristet tuotteiden yleisiä hinnankorotuksia on ollut vaikea saada kilpailutilanteesta johtuen vietyä lopullisiin asiakshintoihin, sillä mitä suuremmasta hinnankorotuksesta on kyse, sitä varmemmin asiakas pyytää tarjouksia kilpailijoilta. Tämän vuoksi, ilmoittaessaan asiakkaille tulevasta hinnannoususta, UK-Muovi on maininnut myös kilpailijoiden tulevat hinnankorotukset ja pyrkinyt näin varmistamaan, että asiakkaat eivät väliittömästi vaihtaisi toimittajaa saatuaan tiedon UK-Muovin tulevasta hinnankorotuksista. Virasto toteaa tältä osin, että tämä itse asiassa puoltaa kartellin tarpeellisuutta sekä hyödyllisyyttä osapuolille.; UK-Muovin vastine, kohdat 54 ja 58.

¹²⁶ LIITE 66 UK-Muovin asiakastiedote 2.12.2012; ks. myös LIITE 8 Transkripti edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 3.

¹²⁷ LIITE 128 edustaja D:n sähköposti 13.3.2014 työntekijä F:lle, ks. viestiketjun kohta 12.3.2014; ks. myös LIITE 22 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 19.3.2014 asiakkaalle, jossa ThermiSol välittää 18.3.2014 kilpailijoiden verkkosivujen hinnankorotusilmoitukset asiakkaalle. Ilmoituksissa esitetyt tiedot raaka-aineen hinnan kallistumisesta eivät aina ole pitäneet paikkaansa ja yhtiöt ovat myös itse tiedostaneet tämän. ThermiSol havaitsi tämän esimerkiksi Styroplastin ja UK-Muovin peräkkäisinä päiviä 2014 ilmoitetuista noin 5 prosentin korotuksista edellä kohdassa 62 esitetysti; LIITE 121 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti hallitukselle 14.3.2014 otsikolla ”ThermiSolin helmikuun tulosraportti”.

¹²⁸ LIITE 127 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 28.4.2014, viestiketjussa 19.3.2014.

4.12.2018

JULKINEN

tesi asiakkaalle lähettämässään sähköpostissa: ”–Kun kilpailijoiden korotusilmoituksia alkaa kuulua, seuraamme varmasti perässä.–”¹²⁹ Näin pyrittiin varmistamaan, että korotukset saatiin toteutettua ilman asiakkassiiirtymiä.

95. Asiassa esitetty näyttö osoittaa yksiselitteisesti, että osapuolten välillä valitsi yhteisymmärrys strategiasta hintojen korottamiseksi. Vaikka yhteydenpito oli harvalukuista, se oli kuitenkin säännöllistä ja riittävää kartellin tavoitteiden saavuttamiseksi. Yhteydenpito ajoittui ajanjaksoon ennen EPS-eristemyyntin vuosittaisen sesongin alkamista ja se mahdollisti yhtiöille hintatason nostamisen ja kannattavuuden parantamisen.¹³⁰ Luonteeltaan strategisten hintatietojen paljastaminen etukäteen antoi yhtiöille myös mahdollisuuden ottaa markkinakäyttäytymisestä päättäessään huomioon tiedot kilpailijan aikomuksesta nostaa hintaa, hinnankorotuksen suuruudesta ja ajankohdasta. Osapuolten toteuttamat hinnankorotukset eivät siten perustuneet yhtiöiden itsenäiseen arvioon markkinoiden kysyntä- ja tarjontamekanismien perusteella määräytyvästä hintatasosta. Hinnankorotukset olivat sitä vastoin seurausta yhtiöiden välisestä hintayhteistyöstä ja keskinäisen riippuvuussuhteen tiedostamisen kautta saavutetusta yhteisymmärryksestä. Menettelyllä poistettiin epätietoisuus kilpailijan tulevasta markkinakäyttäytymisestä ja korvattiin tietoisesti kilpailun riskit käytännön yhteistyöllä. Kyse on paljaasta hintakartellista.
96. Oheiseen taulukkoon on merkitty tapahtumakuvauksessa¹³¹ yksilöidystä näytöstä ilmenevät kilpailijoiden väliset hintatasoon tai hinnankorotuksiin liittyneen yhteydenpidon ajankohdat. Lisäksi taulukkoon on merkitty kohdassa 90.ii kuvattu UK-Muovin sisäinen sähköposti. Taulukkoon on merkitty myös sovittujen hinnankorotusten täytäntöönpanoa osoittavat hinnankorotusilmoitukset. Yhtiöiden verkkosivuilla julkaisemat hinnankorotusilmoitukset on merkitty vaaleansinisellä pohjalla ja yhtiöiden sähköpostilla asiakkailleen lähettämät hinnankorotusilmoitukset valkoisella pohjalla.

¹²⁹ LIITE 133 UK-muovin edustaja B:n sähköposti 17.7.2014 otsikolla ”6 kk tilasto.”; LIITE 8 Transkripti UK-muovin edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 35.

¹³⁰ Ks. edellä esityksen kohta 84; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 61; Lisäksi UK-Muovin vastineessa tuodaan esille asiakkaiden merkittävä neuvotteluvoima ja muutaman suuren asiakkaan merkittävä osuus koko myynnistä, mikä rajoittaa EPS-eristevalmistajien kykyä nostaa katetasoan ja lähtökohtaisesti määrittelee markkinoilla vallitsevan yleisen alhaisen hintatason. Vastineessa todetaan lisäksi: ”Tapaamisen järjestämiseen vaikuttavana tekijänä on saattanut olla se, että EPS-eristeiden kannattavuus oli vuonna 2012 erityisen huono ja huononi koko ajan loppuvuonna 2012.” Siten vastineessa todettu osaltaan selittää menettelyn osapuolille tuomaa hyötyä.; UK-Muovin vastine, kohdat 52 ja 65.

¹³¹ Edellä jakso 7.

4.12.2018

JULKINEN

Vuosi	Yhtiö	Ilmoitus pvm	Korotus pvm	Korotus
2012/2013	Tapaaminen marraskuussa 2012			
	ThermiSol	marraskuu	vuoden alusta kolme korotusta, kuukauden välein	4 + 4 + 4 %
	UK-Muovi	3.12.2012	2.1.2013 ja tarkoitus tehdä uusia korotuksia seuraavina kuukausina	n. 4 %
	Styroplast	20.12.2012 / 14.1.2012	tammi-, helmi-, maaliskuun ja huhtikuu	[REDACTED]
	UK-Muovin sisäinen sähköposti 9.1.2013			
	Tapaaminen ThermiSol - Styroplast tammikuu 2013			
2014	Puhelinkeskustelut Styroplast - UK-Muovi - ThermiSol helmikuussa 2014			
	Styroplast	25.2.2014	10.3.2014	n. 5 %
	UK-Muovi	26.2.2014	15.3.2014	n. 5 %
	ThermiSol	maaliskuun alku	3.4.2014	n. 5 %
	Tapaaminen UK-Muovi - ThermiSol 6.6.2014			

97. ThermiSolin edustaja D:n UK-Muovin edustaja B:lle 6.6.2014 esittämä kannanotto Pohjois-Suomen hintatasosta osoittaa, että Thermisolin edustaja D pyrki toteamuksellaan vaikuttamaan UK-Muovin markkinakäyttäytymiseen ja samalla poisti tai ainakin selvästi vähensi UK-Muovin epätietoisuutta siitä, miten ThermiSol näki alueen senhetkisen hintatason.
98. Kun otetaan huomioon seuraavassa jaksossa yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta esitetty, ei ole tarpeen enemmälti erotella rikkomustyyppejä sopimuksiin tai yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin.

8.3 Yksi yhtenäinen rikkomus

8.3.1 Arvioinnin perusteet

99. Elinkeinonharjoittajien kielletty yhteistyö voi perustua paitsi yksittäiseen toimenpiteeseen, myös useiden toimenpiteiden kokonaisuuteen tai jatkuvaan toimintaan. Unionin oikeuskäytännön mukaan olisi keinotekoista jakaa sellainen jatkuva käyttäytyminen, jolla on yksi ainoa päämäärä, erillisiksi kilpailurikkomuksiksi, kun kyseessä on erilaisina menettelytapoina asteittain ilmennyt yhtenä kokonaisuutena pidettävä kilpailusääntöjen rikkominen.¹³² Kyse on yhdestä yhtenäisestä rikkomuksesta, mikäli toimenpiteet liittyvät

¹³² Asia C-49/92, *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohta 82; asia T-211/08, *Putters International v. komissio*, kohta 31; asia T-6/89, *Enichem Anic v. komissio*, kohta 204.

4.12.2018

JULKINEN

toisiinsa ja niillä voidaan katsoa olevan yksi yhtenäinen tavoite. Toimenpiteiden voidaan tällöin katsoa muodostavan yhtenäisen kokonaissuunnitelman.¹³³

100. Unionin oikeuskäytännössä on yksilöity useita perusteita, joilla on merkitystä kilpailusääntöjen rikkomisen yhdeksi kokonaisuudeksi luonnehtimisessa. Näihin kuuluvat muun muassa se, että kyseessä olevien menettelytapojen tavoitteet, tuotteet, siihen osallistuneet yritykset ja sen täytäntöönpanotavat ovat samoja. Arviossa voidaan ottaa huomioon myös se, että yritysten puolesta toimivat luonnolliset henkilöt ja kyseessä olevien menettelytapojen maantieteellinen soveltamisala ovat samoja.¹³⁴
101. Unionin oikeuskäytännössä yhtenä kokonaisuutena pidettävän rikkomisen käsite koskee tilannetta, jossa useat yritykset ovat osallistuneet rikkomiseen, joka muodostuu jatkuvasta käyttäytymisestä, jolla on yksi taloudellinen tavoite eli kilpailun vääristäminen, tai itsenäisistä rikkomisista, joita yhdistävät sama tarkoitus (kaikilla osatekijöillä sama tarkoitus) ja samat subjektit (samat yritykset, jotka ovat tietoisia yhteiseen tarkoitukseen osallistumisesta).¹³⁵ Unionin oikeuskäytännön mukaan kyseessä voi olla yksi yhtenäinen rikkomus, vaikka sen eri ilmenemismuotojen välillä kului kuukausiakin tai vaikka kaikki yritykset eivät olisi osallistuneet kaikkiin kartellin ilmenemismuotoihin tasapuolisesti.¹³⁶
102. Yritystä voidaan myös pitää vastuussa kokonaisvaltaisesta yhteistoimintajärjestelystä, vaikka se olisi välittömästi osallistunut vain yhteen tai useampaan yhteistoimintajärjestelyn osatekijöistä. Näin on, jos yritys tiesi tai sen olisi väistämättä pitänyt tietää, että järjestely johon se osallistui, kuului kokonaissuunnitelmaan, jonka tarkoituksena oli vääristää normaalia kilpailua. Lisäksi edellytetään, että kokonaissuunnitelma kattoi kaikki osatekijät, joista yhteistoimintajärjestely muodostui.¹³⁷
103. Unionin oikeuskäytännön mukaan kolmen edellytyksen on täyttyvä, jotta yrityksen voidaan katsoa osallistuneen yhtenä kokonaisuutena pidettävään jatkettuun kilpailusääntöjen rikkomiseen: 1) on oltava olemassa kokonaissuunnitelma, jolla pyritään yhteiseen tavoitteeseen; 2) yrityksen on tarkoi-

¹³³ Asia T-1/89, *Rhône Poulenc v. komissio*, kohdat 125 ja 126; asia T-7/89, *Hercules Chemicals v. komissio*, kohdat 262 ja 263; yhdistetyt asiat C-204/00 P ym., *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohta 258; asia T-54/03, *Lafarge v. komissio*, kohta 482; asia C-293/13 P, *Fresh Del Monte Produce v. komissio*, kohta 156; asia T-147/09, *Trelleborg Industrie v. komissio*, kohta 58.

¹³⁴ Asia T-147/09, *Trelleborg Industrie v. komissio*, kohta 60.

¹³⁵ Asia T-655/11, *FLS ym. v. komissio*, kohta 479; asia T-53/03 *BPB v. komissio*, kohta 257; asia T-54/03, *Lafarge v. komissio*, kohta 484; asia T-410/09, *Almamet v. komissio*, kohta 152.

¹³⁶ Yhdistetyt asiat C-204/00 P ym., *Aalborg Portland ym. v. komissio*, kohdat 86 ja 260; asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohdat 256 ja 258-260.

¹³⁷ Yhdistetyt asiat T-305/94 ym., *LVM v. komissio*, kohta 773.

4.12.2018

JULKINEN

tuksellisesti myötävaikutettava tähän suunnitelmaan ja 3) yrityksen on täytynyt (todistetusti tai oletetusti) tietää muiden osallistujien kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevistä toiminnasta.¹³⁸

104. Edellä lausutun mukaisesti kilpailunrajoituksen eri ilmenemismuotoja tulee arvioida siinä kokonaiskontekstissa, joka selittää niiden perusolemuksen. Kun kysymys on monitahoisesta, yhtenä kokonaisuutensa pidettävästä ja jatketusta rikkomisesta, kukin ilmenemistapa vahvistaa näyttöä siitä, että tällainen rikkominen on tosiasiallisesti tapahtunut.¹³⁹

8.3.2 Yksi yhtenäinen rikkomus tässä asiassa

105. Esillä olevassa asiassa on kyse ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin yhdestä yhtenäisestä viimeistään marraskuussa 2012 alkaneesta ja keskeytyksettä vuoden 2014 loppuun jatkuneesta kilpailurikkomuksesta. Rikkomuksen kokonaisuus koostui useasta osatekijästä, joiden yhteinen kilpailunvastainen tavoite oli EPS-eristeiden hintatason nostaminen ja keskinäisen hintakilpailun rajoittaminen. Kilpailijoiden välinen yhteydenpito ja sitä seuranneet julkiset hinnankorotusilmoitukset olivat keinoja yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi.
106. Yhtiöt käsittelivät toimintansa yhteensovittamista osin eri kokoonpanolla toteutetuissa tapaamisissa marraskuussa 2012 ja tammikuussa 2013, sekä puhelimitse helmikuussa 2014.¹⁴⁰ Yhteydenpito oli niin säännöllistä kuin tavoitteen saavuttamiseksi oli tarpeen. Yhteydenpidon tavoitteena oli sopia tulevien hinnankorotusten suuruudesta, ajankohdasta ja käytännön toteuttamistavasta. Sovittuja hinnankorotuksia seurasivat julkiset hinnankorotusilmoitukset ja/tai sähköpostit asiakkaille edellä tapahtumakuvauksessa ja jaksossa 8.2.2 kuvatun mukaisesti. Hinnankorotusilmoitusten sisältö pyysi samana koko rikkomuksen ajan.
107. Kartellin täytäntöönpanotavat olivat rikkomuksen ajan samanlaiset. Tapaamisissa ja puhelinkeskusteluissa sovitut hinnankorotukset ja niitä koskevat ilmoitukset ajoittuivat vuoden alkuun, ennen korkeimman vuosittaisen kysynnän alkamista. Korotukset jatkuivat keväälle, jolloin EPS-eristeiden kysyntä ja myyntivolyymit kasvavat voimakkaasti rakennuskauden alkaessa. Tänä ajankohtana toteutetuilla hinnankorotuksilla on kaikkein suurin vaikutus eristevalmistajien tulokseen.

¹³⁸ Asia T-204/08, *Team Relocations ym. v. komissio*, kohta 37.

¹³⁹ Asia T-53/03, *BPB v. komissio*, kohdat 249 ja 250.

¹⁴⁰ Näyttö viittaa myös siihen, että marraskuun 2012 tapaaminen ei ollut ensimmäinen UK-Muovin ja ThermiSolin välinen yhteydenpito hinnankorotuksista.; ks. LIITE 98 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 9.1.2013 UK-Muovin edustaja A:lle otsikolla "EPS hintatietoa", missä todetaan: "– – Vuodenvaihteen nosto on siis heillä tekemättä ja me olemme tänäkin vuonna yhden hinnan noston liian kalliita! Nyt me emme voikaan nostaa helmikuun alussa. Taas oli Thermisoln edustaja E:llä suuret puheet ja vähän tekoja."

4.12.2018

JULKINEN

108. Kartellin maantieteellinen laajuus ja sen kohteena olevat tuotteet olivat koko rikkomusajan yhtenevät. Menettely kohdistui erityisesti EPS-eristeiden yleisimpiin laatuihin, EPS 100 Lattia- ja EPS 120 Routa -tuotteisiin. Menettely kattoi Suomen markkinat kokonaisuudessaan.
109. Edellä yksilöidysti kaikki osapuolet osallistuivat tarkoitukseltaan kilpailuvastaiseen yhteistyöhön koko sen keston ajan, myötävaikuttivat omalla toiminnallaan kokonaissuunnitelman toteuttamiseen ja olivat tietoisia toistensa kilpailusääntöjen rikkomista merkitsevistä toiminnasta.
110. ThermiSolin edustaja D:n UK-Muovin edustaja B:lle 6.6.2014 esittämä kannanotto Pohjois-Suomen hintatasosta osoittaa yhdessä muun hintayhteistyöstä esitetyn näytön kanssa, että osapuolet kommentoivat EPS-eristeiden hintatasoa ja toistensa hinnoittelua eri yhteyksissä ja kokoonpanoissa. Edellä todetusti monitahoisen, yhtenä kokonaisuutena pidettävän ja jatkettun rikkomisen kukin ilmenemistapa vahvistaa näyttöä siitä, että tällainen rikkominen on tosiasiallisesti tapahtunut.
111. Tapahtumakuvauksessa yksilöity kilpailijoiden välinen yhteydenpito muodosti kokonaissuunnitelman, jolla oli edellä kuvattu kilpailua rajoittava tavoite. Osapuolien toiminnassa on koko ajanjakson 2012–2014 ollut havaittavissa selkeä menettelytapojen ja käytännön toiminnan jatkuvuus. Näiden toimien on katsottava muodostaneen yhden toiminnallisen kokonaissuunnitelman, jota on vastaavasti oikeudellisesti arvioitava yhtenä yhtenäisenä rikkomuksena.

8.4 Tarkoitus rajoittaa kilpailua

8.4.1 Arvioinnin perusteet

112. Kilpailulain 5 §:ä sovelletaan sopimukseen, yhteenliittymän päätökseen tai yhdenmukaistettuun menettelytapaan, jonka tarkoituksena tai seurauksena on merkittävä kilpailun estyminen, rajoittuminen tai vääristyminen.
113. Unionin oikeuskäytännöstä ilmenee, että jos menettelyn kilpailuvastainen tarkoitus on osoitettu, ei ole tarpeen tutkia kilpailurajoituksen vaikutuksia sen kielletyksi toteamiseksi.¹⁴¹ Yritysten toiminnan tietyn tyyppisten yhteensovittamisen muotojen – erityisesti hintojen vahvistamisen sekä markkinoiden ja tuotannonlähteiden jakamisen – on katsottu ilmentävän jo itsessään

¹⁴¹ Asia C-373/14 P, *Toshiba Corporation v. komissio*, kohta 25 ja 26; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 113–115; asia C-199/92 P, *Hüls v. komissio*, kohta 164; asia C-209/07, *Beef Industry Development ja Barry Brothers*, kohta 16; yhdistetyt asiat C-501/06 P ym., *GlaxoSmithKline Services ym. v. komissio*, kohta 55; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 28–30; asia C-226/11, *Expedia*, kohdat 35–37; asia C-49/92, *komissio v. Anic Partecipazioni*, kohdat 122 ja 123; yhdistetyt asiat T-374/94 ym., *European Night Services v. komissio*, kohta 136; ks. myös Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 24.

4.12.2018

JULKINEN

siinä määrin riittävää vahingollisuutta kilpailulle, että niiden on vakiintuneesti katsottu olevan tarkoitukseen perustuvia kilpailunrajoituksia ja ettei niiden kiellettävyys edellytä niistä aiheutuvien kilpailunvastaisten vaikutusten todentamista.¹⁴²

114. Unionin oikeuskäytännön mukaan sen arvioimiseksi, onko sopimus tai yritysten toiminnan yhteensovittamisen tyyppi riittävän vahingollinen, jotta sitä voidaan pitää tarkoitukseen perustuvana kilpailunrajoituksena, on tarkasteltava sen lausekkeiden sisältöä, sen tavoitteita sekä sen taloudellista ja oikeudellista asiayhteyttä. Asiayhteyttä arvioitaessa on myös otettava huomioon käyttäytymisen kohteena olevien tavaroiden tai palveluiden luonne sekä kyseisten markkinoiden toimintaan ja rakenteeseen liittyvät tosiasialliset olosuhteet.¹⁴³ Silloin, kun kyse on hintakartellin kaltaisesta tarkoitukseen perustuvasta kilpailunrajoituksesta, menettelyn taloudellisen ja oikeudellisen asiayhteyden tarkastelu voidaan rajoittaa siihen, mikä osoittautuu ehdottoman tarpeelliseksi tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen olemassaolon toteamiseksi.¹⁴⁴
115. Unionin tuomioistuimen mukaan siihen, että yhdenmukaistetun menettelytavan tarkoitus on kilpailunvastainen, riittää se, että menettelytapa on omiaan vaikuttamaan kielteisesti kilpailuun.¹⁴⁵
116. Unionin oikeuskäytännössä on vakiintuneesti todettu, että hintasopimukset kuuluvat selvästi kaikkein vakavimpien kilpailunrajoitusten ryhmään.¹⁴⁶ Kiellettyinä hintayhteistyönä on pidetty hinnankorotuksista sopimista ja niistä ilmoittamista, vaikka lopullisista myyntihinnoista neuvoteltaisiin vielä erikseen asiakkaiden kanssa. Asiassa *Bolloré* hintayhteistyön tarkoituksena katsottiin olevan vakava kilpailun rajoittaminen jo sen perusteella, että

¹⁴² Asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*, kohdat 49–51 sekä kohta 57, jonka englanninkielisessä käännöksessä käytetään ilmaisua “whether -- -- such coordination reveals in itself a sufficient degree of harm to competition” ja ranskankielisessä versiossa “qu’une telle coordination présente, en elle-même, un degré suffisant de nocivité à l’égard de la concurrence”. Ks. myös kohta 58, jossa tuomioistuimen mukaan ”Tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen käsitettä voidaan soveltaa vain tietyntyyppiseen yritysten toiminnan yhteensovittamiseen, joka on riittävän vahingollista kilpailulle, jolloin voidaan katsoa, ettei sen vaikutusten tutkiminen ole tarpeen, jotta komissiota ei vapauteta velvollisuudesta osoittaa sellaisten sopimusten konkreettisia vaikutuksia markkinoilla, joista ei ole lainkaan osoitettu, että ne ovat jo luonteeltaan kilpailun normaalia toimintaa haittaavia. Sillä, että (SEUT 101) artiklan 1 kohdassa tarkoitettut sopimustyytit eivät ole tyhjentävä luettelo kielletystä yhteistoiminnasta, ei ole tältä osin merkitystä.” Alleviivaus tässä.

¹⁴³ Asia C-172/14, *ING Pensii*, kohta 33; asia C-551/03 P, *General Motors v. komissio*, kohta 66; asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*; kohta 53; asia C-373/14 P, *Toshiba Corporation v. komissio*, kohta 27; asia C-32/11, *Allianz Hungária Biztosító*, kohta 36; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*; kohta 117.

¹⁴⁴ Asia C-373/14 P, *Toshiba Corporation v. komissio*, kohta 29.

¹⁴⁵ Asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 31; T-588/08, *Dole Food ja Dole Germany v. komissio*, kohta 545.

¹⁴⁶ Asia C-172/14, *ING Pensii*, kohta 32; yhdistetyt asiat T-374/94 ym., *European Night Services v. komissio*, kohta 136; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 113–115.

4.12.2018

JULKINEN

yritykset tosiasiallisesti ilmoittivat sovituista hinnankorotuksista ja näin ilmoitettuja hintoja käytettiin perustana asiakaskohtaisia myyntihintoja vahvistettaessa.¹⁴⁷ Asiassa *Dole* lainvastaisen yhdenmukaistamisen kohteena olevien viitehintojen ja myyntihintojen eron ei voitu katsoa tarkoittavan sitä, että viitehinnat eivät olisi vaikuttaneet markkinahintojen tasoon, sillä niiden tarkoituksena oli saada markkinahinta ylös – etenkin, kun otettiin huomioon markkinoilla tosiasiallisesti käytettäviin hintoihin vaikuttavat ja kartellin jäsenten vaikutusvallan piiriin kuulumattomat ulkoiset tekijät, kuten talouden yleinen kehitys, kysynnän kehitys tai asiakkaiden neuvotteluvoima.¹⁴⁸

117. Unionin oikeuskäytännössä on tarkoitukseltaan kilpailunvastaiseksi katsottu etenkin sellainen tietojenvaihto, joka on omiaan poistamaan epävarmuuden asianomaisten väliltä sen suhteen, minä ajankohtana, missä laajuudessa ja millä tavoin asianomaiset yritykset toteuttavat markkinakäyttämisen mukautuksen.¹⁴⁹ Oikeuskäytännössä on lisäksi katsottu, että tietojenvaihto on omiaan vääristämään kilpailua voimakkaasti keskittyneillä oligopolistisilla markkinoilla, sillä se alentaa kyseessä olevien markkinoiden toimintaan liittyvän epävarmuuden astetta tai poistaa tämän kokonaan ja tämän vuoksi rajoittaa yritysten välistä kilpailua.¹⁵⁰
118. Horisontaalista yhteistyötä koskevien komission suuntaviivojen mukaan tietojenvaihto, joka käsittelee yritysten tulevia hintoja, johtaa suurella todennäköisyydellä kilpailunvastaiseen lopputulokseen. Jos kilpailijat ilmoittavat toisilleen tällaisista suunnitelmista, ne voivat saavuttaa yhdessä korkeamman hintatason ilman riskiä markkinaosuuden menettämisestä tai hintasodan käynnistymisestä uusiin hintoihin sopeutumisen aikana. Tämän vuoksi kilpailijoiden välinen tietojenvaihto suunnitelluista tulevista hinnoista on katsottava tarkoitukseltaan kilpailua rajoittavaksi sopimukseksi.¹⁵¹
119. Kilpailua rajoittava tarkoitus arvioidaan objektiivisin kriteerein. Näyttö osapuolten subjektiivisesta tarkoituksesta rajoittaa kilpailua voidaan kuitenkin ottaa huomioon.¹⁵²

¹⁴⁷ Yhdistetyt asiat T-109/02 ym., *Bolloré v. komissio*, kohdat 450 ja 451; ks. vastaavasti asia T-588/08, *Dole Food ja Dole Germany v. komissio*, kohdat 549–551.

¹⁴⁸ Asia T-588/08, *Dole Food ja Dole Germany v. komissio*, kohdat 547–551.

¹⁴⁹ Asia C-48/69, *ICI v. komissio*, kohta 118; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 35, 41 ja 43; asia T-588/08, *Dole Food ja Dole Germany v. komissio*, kohta 545; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 120–122.

¹⁵⁰ Asia C-7/95, *Deere v. komissio*, kohdat 88 ja 90; asia T-141/94, *Thyssen Stahl v. komissio*, kohta 410; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohdat 34 ja 35.

¹⁵¹ Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohdat 73 ja 74. Ks. myös kohta 59.

¹⁵² Komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohdat 24 ja 25; Komission tiedonanto: Suuntaviivat perustamissopimuksen 81 artiklan 3 kohdan soveltamisesta, EUVL 27.4.2004, C 101/97,

4.12.2018

JULKINEN

120. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan tiettyjen menettelytapojen kieltäminen yksinomaan niiden kilpailunvastaisen tarkoituksen vuoksi perustuu siihen, että niiden voidaan jo luonteensa puolesta katsoa haittaavan markkinoiden normaalia toimintaa.¹⁵³ Tällaisten menettelytapojen on oikeuskäytännössä katsottu olevan vakavimpia ja tarkoitukseen perustuvia kilpailunrajoituksia niiden ilmentäessä siinä määrin jo itsessään riittävää vahingollisuutta kilpailulle, että niiden kiellettävyys ei edellytä niistä aiheutuvien kilpailunvastaisten vaikutusten todentamista. Oikeuskäytännössä todetusti vakavaksi katsotulla kilpailunvastaisella menettelyllä, joka on tosiasiasa pantu täytäntöön, on täytynyt olla vaikutusta.¹⁵⁴

8.4.2 Kilpailua rajoittava tarkoitus tässä asiassa

121. Esillä olevassa asiassa on kyse siitä, että yhtiöt sopivat tulevien hinnankorotusten suuruudesta, ajankohdasta ja toteuttamistavasta yhteydenpidossa, tapaamisissa ja puhelinkeskusteluissa. Tällaiset kilpailijoiden väliset hinnoittelua koskevat toimenpiteet ovat jo luonteensa puolesta erityisen vakavia rikkomuksia. Kyseessä on menettely, josta on unionin oikeuskäytännössä aikaisemmin osoitettu, että se ilmentää jo itsessään riittävää vahingollisuutta kilpailulle ja on siten tarkoitukseltaan kilpailua rajoittava.¹⁵⁵

122. Näyttö osoittaa, että hintayhteistyön tarkoituksena on sekä objektiivisin että subjektiivisin kriteerein arvioituna ollut kilpailun rajoittaminen. EPS-eristemarkkinoilla toimijoita on lukumääräisesti vähän ja markkinat ovat keskittyneet. Tällainen markkinarakenne edesauttaa tiedon kulkua kilpailijoiden välillä ja helpottaa markkinoiden seurantaa. Homogeenisen tuotteen, kuten EPS-perustuotteiden, keskeisin kilpailutekijä on hinta.¹⁵⁶ Mark-

kohdat 21 ja 22. Oikeuskäytännössä ks. esim. asia C-32/11, *Allianz Hungária*, kohta 37. Samoin kilpailunrajoituslain esityöt HE 11/2004 vp, s. 32.

¹⁵³ Asia C-209/07, *Beef Industry Development ja Barry Brothers*, kohta 17; asia C-8/08, *T-Mobile Netherlands ym.*, kohta 29; asia C-32/11, *Allianz Hungária Biztosító ym.*, kohta 35.

¹⁵⁴ "It must have had an impact" – kuten todettu esim. komission päätöksessä 3.5.2006 asiassa COMP/F/38.620, *Vetyperoksidi ja perboraatti*, kohdat 453, 455 ja 457; komission arvio ylläpidetty asiassa T-195/06, *Solvay Solexis v komissio*, kohdat 195–202.

¹⁵⁵ Asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*, kohdat 49–51 sekä kohta 57, jonka englanninkielisessä käännöksessä käytetään ilmaisua "whether -- -- such coordination reveals in itself a sufficient degree of harm to competition" ja ranskankielisessä versiossa "qu'une telle coordination présente, en elle-même, un degré suffisant de nocivité à l'égard de la concurrence". Ks. myös kohta 58, jossa tuomioistuimen mukaan "Tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen käsitettä voidaan soveltaa vain tietyn tyyppiseen yritysten toiminnan yhteensovittamiseen, joka on riittävän vahingollista kilpailulle, jolloin voidaan katsoa, ettei sen vaikutusten tutkiminen ole tarpeen, jotta komissiota ei vapauteta velvollisuudesta osoittaa sellaisten sopimusten konkreettisia vaikutuksia markkinoilla, joista ei ole lainkaan osoitettu, että ne ovat jo luonteeltaan kilpailun normaalia toimintaa haittaavia. Sillä, että (SEUT 101) artiklan 1 kohdassa tarkoitettujen sopimustyyppien eivätkin ole tyhjentyvä luettelo kielletystä yhteistoiminnasta, ei ole tältä osin merkitystä." Alleviivaus tässä.

¹⁵⁶ LIITE 134 Sähköpostiketju ThermiSolun ja asiakkaan kesken 14.11.2013 otsikolla "VS: Hinnat", jossa asiakkaan edustaja toteaa: "– – – kuten molemmat tiedetään ko. tuotteilla kohdekaupoissa oikeastaan vain hinnalla on merkitystä.– –"; LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016, s. 2, missä Hartmanin edus-

4.12.2018

JULKINEN

kinoiden läpinäkyvyys, jota on kuvattu edellä jaksossa 6.3, ja homogeeninen tuote luovat edellytykset kilpailijoiden väliselle yhteydenpidolle ja tietojenvaihdolle. Keskittyneillä markkinoilla tapahtuva tuleviin hintoihin kohdistuvien strategisten tietojen paljastaminen on omiaan lisäämään markkinoiden läpinäkyvyyttä entisestään, mikä edesauttaa kartellin ylläpitämistä.¹⁵⁷

123. Näyttö osoittaa ensinnäkin, että yritykset sopivat tulevista hinnankorotuksista keskinäisessä yhteydenpidossaan. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kokemus osoittaa, että tämänkaltainen yritysten toiminnan yhteensovittamisen tyyppi yhtenä vakavimmista kilpailunrajoituksista haittaa jo luonteensa puolesta kilpailun normaalia toimintaa, eikä sen tarkoitusta voida laajemmalti analysoimalla oikeuttaa. Menettelyllä ei objektiivisesti arvioiden voida katsoa olevan muuta tarkoitusta kuin kilpailun rajoittaminen.¹⁵⁸
124. Toiseksi, näyttö osoittaa, että osapuolten toisilleen paljastamat tiedot olivat luonteeltaan strategisia, sillä ne koskivat nimenomaisesti tietoja tulevien hinnankorotusten prosentuaalisesta suuruudesta ja niiden toteuttamisajankohdasta.¹⁵⁹ Kyseisellä strategisten tietojen paljastamisella ei objektiivisesti arvioiden voida katsoa olevan muuta tarkoitusta kuin kilpailun rajoittaminen.
125. Asiakirjanäyttö osoittaa myös, että osapuolten subjektiivinen tarkoitus oli rajoittaa eristemarkkinoiden hintakilpailua yhtiöiden kannattavuuden parantamiseksi.¹⁶⁰ Osapuolet olivat myös tietoisia menettelyn lainvastaisuudesta. Lisäksi osapuolet poistivat menettelyllään epävarmuuden toistensa

taja toteaa, että kuutiohintaa on ratkaiseva tekijä kaupankäynnin kannalta.; LIITE 49 Transkripti Thermisolin työntekijä F:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 12; LIITE 4 Transkripti Thermisolin edustaja D:n kuulemisesta 17.6.2016, s. 11; LIITE 47 Transkripti UK-Muovin edustaja A kuulemisesta 31.8.2016, s. 1 ja 2; LIITE 8 Transkripti UK-muovin edustajan B kuulemisesta 23.9.2016, s. 35; LIITE 42 Transkripti Thermisolin työntekijän H kuulemisesta 1.11.2016, s. 4.

¹⁵⁷ Vastineiden mukaan kilpailu EPS-eristemarkkinoilla on toimivaa ja yhtiöt ovat koko väitetyn kilpailunrajoituksen ajan käyneet kovaa hintakilpailua. Vastineista jää epäselväksi, mitä merkitystä väitteellä voisi olla asian kilpailuoikeudellisessa arvioinnissa. Väite ei lähtökohtaisesti poissulje kartellin olemassaolon mahdollisuutta. Kokemukseen perustuen on selvää, että kartellin jäsenet toisinaan myös pyrkivät hyötymään muiden osapuolien kustannuksella.; ks. Thermisolin vastine esim. s. 22 VI.2.; UK-Muovin vastine s. 13 jakso 2.

¹⁵⁸ Asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*; kohdat 51 ja 52; asia C-373/14 P, *Toshiba Corporation v. komissio*, kohdat 28 ja 29; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 114 ja 115.

¹⁵⁹ Ks. strategisten tietojen vaihdosta komission tiedonanto: Suuntaviivat Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 artiklan soveltamisesta horisontaalista yhteistyötä koskeviin sopimuksiin, EUVL 14.1.2011, C 11/1, kohta 86.

¹⁶⁰ LIITE 135 Thermisolin edustaja D:n sähköposti 5.12.2012 otsikolla "RE: Kvarttaalitietoja", s. 1, missä todetaan: "Merkittävin tulosparannus vuodelle 2013 tulee tapahtumaan hinnan korotuksien vaikutuksesta."; LIITE 136 Thermisolin edustaja D:n sähköposti 4.3.2013 otsikolla "RE: ThermiSol-rahoitus 20022013.ppt", jonka liitteenä PowerPoint-esitys otsikolla: "ThermiSol Oy Tilannekatsaus, uudelleenorganisointi ja rahoitustarpeet", s. 23 ja 24, missä kuvaillaan hinnankorotusten vaikutusta tulokseen.; LIITE 8 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 2, 3 ja 17.

4.12.2018

JULKINEN

tulevasta markkinakäyttäytymisestä ja mahdollistivat hinnankorotusten tekemisen samanaikaisesti asiakkaita menettämättä.¹⁶¹ Menettelyn vahingollisuutta korostaa erityisesti se, että kolmen suurimman eristevalmistajan (yhteenlaskettu markkinaosuus noin 80 %) korottaessa hintoja samanaikaisesti asiakkailta ei ollut tosiasiallista mahdollisuutta kilpailuttaa toimittajia, sillä pienempien valmistajien tuotantokapasiteetti ei riittänyt tyydyttämään kasvaneita kysyntää erityisesti keväällä ja kesällä kysynnän ollessa korkeimmillaan.¹⁶² Todellisuudessa asiakkailta ei näin ollut kartellin ulkopuolisia vartenotettavia toimittajia eikä markkinoille syntynyt aitoa hintakilpailua.¹⁶³

126. Rakennusmarkkinoiden sesonkiluonteisen kysynnän ansiosta EPS-eristeiden hinnat nousevat kysynnän kasvaessa keväällä. Menettelyn vahingollisuutta korostaa hinnankorotusten¹⁶⁴ ajoittaminen tähän ajankohtaan. Osapuolet maksimoivat hinnannoususta saamansa hyödyn ja varmistivat, etteivät yhtiöt keskinäisellä kilpailulla alentaisi hintatasoa markkinoilla. EPS-eristeiden hinnat seuraavat vuoden aikana rakennuskesäkauden sykliä. Kartellin vaikutuksesta hintataso nousi alkuvuodesta keinotekoisesti kilpailullista hintatasoa korkeammalle. Se, että hinnat rakennuskesäkauden syklin mukaisesti laskivat syksyllä, ei tarkoita sitä, että hintataso olisi palannut kilpailulliselle tasolle, vaan hintataso jäi kartellin vaikutuksesta tällöinkin kilpailullista tasoa korkeammaksi.

¹⁶¹ LIITE 137 ThermiSolin PowerPoint-esitys ”Esitys myynti 16.1.2014”, s. 5, jonka mukaan: ”Mitään suurempaa kampanjaa ei pystytä tekemään ellei saada 100 % varmaa tietoa että raaka-ainehinta tulee nousemaan merkittävästi niin, että markkinahinta tulee nousemaan kaikilla EPS-valmistajilla Suomessa.”; LIITE 8 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 3–7, 17–18, 25, 27–29 ja 35; LIITE 133 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 17.7.2014 otsikolla ”6 kk tilasto”, missä todetaan mm.: ”Kun kilpailijoiden korotusilmoituksia alkaa kuulua, seuraamme varmasti perässä. Pakkohan se on.”; LIITE 47 Transkripti UK-Muovin edustaja A:n kuulemisesta 31.8.2016, s. 13; ks. lisäksi UK-Muovin vastineen kohdat 24, 45 ja 52, missä todetaan mm., että asiakkaiden kynnys siirtyä ostamaan tuotetta toiselta valmistajalta on matala, sillä asiakkailta on kyky vaihtaa nopeasti kilpailevaan toimittajaan ja yhdenkin merkittävän asiakkaan menettäminen vaikuttaa yhtiön myyntituottoihin ja kannattavuuteen. Vastineessa esitetty itse asiassa selittää menettelystä osapuolille syntyneitä hyötyjä, sillä se mahdollisti hinnankorotusten tekemisen samanaikaisesti ilman asiakkaiden menettämistä kilpailijalle. Käytännön esimerkkinä katso edellä esityksen kohdat 47–51, missä näyttö Hartmanin kilpailutuksesta marraskuun 2012 hinnankorotusten jälkeen osoittaa yksiselitteisesti saman asian. ThermiSol lähetti asiakkaille tiedon tulevasta hinnankorotuksista ja menetti helmikuussa asiakkuuden halvemmat hinnat tarjonneelle Styroplastille.

¹⁶² Ks. esim. LIITE 10 Transkripti ThermiSolin edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osa 3, s. 6.

¹⁶³ Vastineissa on tuotu esille asiakkaiden merkittävä neuvotteluvoima, sekä sen rajoittava vaikutus hinnankorotusten tekemiseen. Asiakkaiden merkittävä neuvotteluvoima ei ole tekijä, joka oikeuttaisi kilpailulain vastaiseen menettelyyn tai poistaisi kartellin olemassaolon mahdollisuuden. Sitä vastoin kartelli voi luoda vastapainoa asiakaskunnan neuvotteluvoimalle.; ks. UK-Muovin vastine, kohdat 24, 37, 38, 42, 45–47, 52, 56 ja 57; ThermiSolin vastine, s. 4 ja kohta VI.3 ja s. 28.

¹⁶⁴ UK-Muovi on tuonut esiin hinnankorotukseen liittyvän riskin, sillä asiakkaan kynnys siirtyä ostamaan tuotetta toiselta eristevalmistajalta on matala ja mitä suuremmasta hinnankorotuksesta on kyse sitä varmemmin asiakas pyytää tarjousta kilpailijoilta. Vastineessa esitetty itse asiassa selittää menettelystä osapuolille syntyneitä hyötyjä.; ks. UK-Muovin vastineen kohdat 24, 45, 52, 54 ja 58.

4.12.2018

JULKINEN

127. Kilpailunvastaista tarkoitusta ilmentää myös yhtiöiden luottamus hinnankorotusten toteutumiseen markkinoilla.¹⁶⁵ Esimerkiksi ThermiSol perusteli tulevien hinnankorotusten vaikutuksia tuloksen ja rahoituksen näkökulmasta kartellin osapuolten välisen tapaamisen jälkeen ja jo ennen korotusten tekemistä.¹⁶⁶ ThermiSolin työntekijä I toteaa joulukuussa 2012 luottovakuutusyhtiölle osoittamassaan sähköpostissa seuraavaa:

”Merkittävin tulosparannus vuodelle 2013 tulee tapahtumaan hinnan korotuksien vaikutuksesta. Olemme nimittäin lähteneet nostamaan EPS-rakennuseristeiden hintaa yhteensä 12,5 % maaliskuun loppuun 2013 mennessä. Tämän muutoksen tulosvaikutus tulee olemaan yli **[ThermiSolin liikesalaisuus, a-julk.: ■■■■, josta julkinen tieto: +1,7-2,1]** milj. euroa. Uskomme, että kilpailijat tulevat tässä taloustilanteessa seuraamaan markkinajohtajan (ThermiSolin osuus **[ThermiSolin liikesalaisuus: ■■■■■■]**) tekemiä hinnannostoja.– – Yhtiö tulee tehtyjen korjaavien toimenpiteiden ansiosta kääntymään voitolliseksi keväällä 2013.”¹⁶⁷

ThermiSol arvioi maaliskuun 2013 tilannekatsauksessaan tammi-, helmi- ja maaliskuun 4 prosentin hinnankorotusten vaikutuksia **[ThermiSolin liikesalaisuus: ■■■■■■]**, joka korotusten ansiosta tulisi olemaan **[ThermiSolin liikesalaisuus: ■■■■■■]** euroa positiivinen.¹⁶⁸ Asiakirjanäytön perusteella yhtiössä vallitsi usko siitä, että markkinan hintataso tulee nousemaan, mikä perustui kilpailijoiden väliseen yhteisymmärrykseen.

128. Tässä asiassa on kyse yhtiöiden yhteydenpidossaan sopimista hinnankorotuksista, jotka on täytäntöönpantu¹⁶⁹ edellä jaksossa 7 kuvatus mukaisesti. Kielletyn menettelyn keskeinen tavoite oli EPS-eristeiden hintatason

¹⁶⁵ LIITE 6 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 2, s. 3, missä UK-Muovin edustaja B totesi kilpailijoiden ilmoituksista seuraavaa: ”No, jos ne ilmoittas esim, että nostamme hintaa x prosenttia, niin kyl mä kuvittelisin, että ne keskimäärin sen tekee.”

¹⁶⁶ LIITE 138 ThermiSolin hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja (28.1.2013), kohta 7 a, jossa todetaan: ”ThermiSolin työntekijä I esitti ThermiSol-ryhmän tulosraportit joulukuulta 2012. Tulos on rakennuseriste-liiketoiminnassa edelleen heikko, koska säästötoimenpiteet ja hinnankorotukset alkavat vaikuttaa vasta tammikuusta 2013 alkaen.”

¹⁶⁷ LIITE 135 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 5.12.2012 otsikolla ”RE: Kvarttaalitietoja”, s. 1.; ks. myös LIITE 136 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 4.3.2013 otsikolla ”RE: ThermiSol-rahoitus 20022013.ppt”, jonka liitteenä PowerPoint-esitys otsikolla: ”ThermiSol Oy Tilannekatsaus, uudelleenorganisointi ja rahoitustarpeet”, s. 23.

¹⁶⁸ LIITE 136 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 4.3.2013 otsikolla ”RE: ThermiSol-rahoitus 20022013.ppt”, jonka liitteenä PowerPoint-esitys otsikolla: ”ThermiSol Oy Tilannekatsaus, uudelleenorganisointi ja rahoitustarpeet”, s. 24.

¹⁶⁹ Ks. tarkemmin edellä kohta 89.

4.12.2018

JULKINEN

korottaminen markkinoilla.¹⁷⁰ Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan menettelyllä, joka on tosiasiallisesti pantu täytäntöön, on täytynyt olla vaikutusta.¹⁷¹

129. Ottaen huomioon tarkasteltavana olevasta menettelystä edellä esitetty, sillä ei objektiivisesti arvioiden voida katsoa olevan muuta tarkoitusta kuin kilpailun rajoittaminen. Osapuolten subjektiivinen tarkoitus rajoittaa kilpailua ilmenee sekin edellä esitetystä näytöstä. Asiassa on kyse vakavasta, yksinomaan kilpailun rajoittamiseen tähtäävästä kilpailulain vastaisesta hintayhteistyöstä, joka ilmentää unionin oikeuskäytännössä osoitetusti jo itsessään riittävää vahingollisuutta kilpailulle ja joka näin ollen on katsottava tarkoitukseen perustuvaksi kilpailunrajoitukseksi. Siten menettelyn taloudellisen ja oikeudellisen asiayhteyden tarkastelu voidaan rajoittaa vain siihen, mikä on ehdottoman tarpeellista tarkoitukseen perustuvan kilpailunrajoituksen olemassaolon toteamiseksi. Edellä todetusti tässä tarkastelussa ei ole ilmennyt seikkoja, jotka antaisivat aiheutta arvioida asiaa muuna kuin paljaana hintakartellina. Menettelyn kielletyksi toteamiseksi ei siten ole tarpeen näyttää toteen sen tosiasiallisia vaikutuksia.

8.5 Rikkomuksen kesto

8.5.1 Arvioinnin perusteet

130. Unionin oikeuskäytännön mukaan rikkomuksen kestoa arvioitaessa olennaista ei ole ajanjakso, jolloin esimerkiksi tarkastelun kohteena oleva sopimus on tai on ollut voimassa, vaan ajanjakso, jolloin rikkomiseen syyllistyneet yritykset ovat toimineet kilpailusääntöjen vastaisesti.¹⁷² Kun on kyse kartellista, jota ei enää ole olemassa, kilpailusääntöjä voidaan soveltaa jo sen perusteella, että kartellin vaikutukset jatkuvat sen jälkeenkin, kun se on varsinaisesti lopetettu.¹⁷³
131. Unionin oikeuskäytännössä on katsottu, että SEUT 101 ja SEUT 102 artiklan kilpailua koskevan järjestelmän mukaan merkitystä on pikemminkin sopimusten tai niihin verrattavan yhteistoiminnan tai yhteensovittamisen eri

¹⁷⁰ Vastineissa on tuotu esille, että virasto on virheellisesti tarkastellut ainoastaan asianosaisten yhtiöiden tekemiä EPS-eristeiden hinnankorotuksia, vaikka asiakashinnat ovat myös laskeneet. Virasto toteaa, etteivät hinnanalaskut poissulje kartellin olemassaolon mahdollisuutta. Osapuolet eivät myöskään ilmoittaneet hinnanalaskuista.; ks. LIITE 8 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016, s. 20, missä UK-Muovin edustaja B toteaa: ”Tiedotteita on vain niistä nostoista, laskuista ei sinänsä tiedoteta.”; ks. TherminSolun vastine s. 3, 11 ja 33; UK-Muovin vastine kohdat 8, 37 ja 42.

¹⁷¹ Ks. komission päätös 3.5.2006 asiassa COMP/F/38.620, *Vetyperoksidi ja perboraatti*, kohdat 453, 455 ja 457; komission arvio ylläpidetty asiassa T-195/06, *Solvay Solexis v komissio*, kohdat 195–202; ks. edellä esityksen kohta 120.

¹⁷² Esim. asia T-101/05, *BASF v. komissio*, kohta 187.

¹⁷³ Asia T-30/91, *Solvay v. komissio*, kohta 71; asia T-59/99, *Ventouris v. komissio*, kohta 182.

4.12.2018

JULKINEN

muotojen taloudellisilla vaikutuksilla kuin näiden oikeudellisella muodolla.¹⁷⁴

132. Rikkomisen kesto voidaan siten arvioida sen ajanjakson mukaan, jolloin rikkomiseen syyllistyneet yritykset ovat toteuttaneet mainitussa artikkelissa kiellettyä käyttäytymistä. Rikkomisen voidaan näin ollen todeta kestäneen esimerkiksi koko sen ajanjakson, jolloin lainvastaisia hintoja sovellettiin.¹⁷⁵
133. Jollei ole saatavissa näyttöä, joka osoittaisi suoraan kilpailusääntöjen rikkomisen keston, on rikkomisen väitetyn keston osoittamiseksi esitettävä ainakin sellaista näyttöä, joka koskee ajallisesti riittävän lähellä toisiaan olevia seikkoja, joiden perusteella voidaan kohtuudella päätellä, että rikkominen on jatkunut keskeytyksettä tietyn kahden ajankohdan välillä.¹⁷⁶
134. Kotimaisen oikeuskäytännön mukaan rikkomisen ajallisen keston osalta riittävänä on pidettävä sitä, että esitetyt todisteet liittyvät ajallisesti riittävän läheisiin tosiseikkoihin, jotta voidaan kohtuudella todeta, että kyseinen kilpailusääntöjen rikkominen on jatkunut keskeytymättä väitetyn kartellin alkamisajankohdan ja päättymisajankohdan välillä.¹⁷⁷
135. Osaset-asiassa korkein hallinto-oikeus katsoi kilpailurikkomuksen jatkuneen kunkin tukkuliikkeen kohdalla niin kauan, kuin kysymyksessä oleva tukkuliike oli soveltanut yhdenmukaistettuun menettelyyn perustuneita myyntiehtojaan.¹⁷⁸ Kotimaisessa oikeuskäytännössä on myös katsottu, että rikkomuksen päättymisjanohtaa arvioitaessa tulee ottaa huomioon, että hinnankorotussuositukset ovat omiaan vaikuttamaan tulevaan hinnoitteluun.¹⁷⁹
136. Kilpailuoikeudessa on vakiintuneesti katsottu, että kilpailunrajoituksesta ovat vastuussa myös ne tahot, jotka ovat tietoisia kielletystä menettelystä eivätkä ole julkisesti irtisanoutuneet siitä.¹⁸⁰

8.5.2 Rikkomuksen kesto tässä asiassa

137. Näyttö osoittaa, että ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin välinen kielletty hintayhteistyö alkoi viimeistään marraskuussa 2012 ja sen vaikutukset jatkuivat vuoden 2014 loppuun.¹⁸¹

¹⁷⁴ Asia T-59/99, *Ventouris v. komissio*, kohta 182; asia C-70/12 P, *Quinn Barlo ym. v. komissio*, kohta 40.

¹⁷⁵ Asia C-70/12 P, *Quinn Barlo ym. v. komissio*, kohta 40.

¹⁷⁶ Esim. asia T-43/92, *Dunlop Slazenger v. komissio*, kohta 79; asia T-62/98, *Volkswagen v. komissio*, kohta 188; asia T-279/02, *Degussa v. komissio*, kohdat 114 ja 153; asia T-113/07, *Toshiba v. komissio*, kohta 235.

¹⁷⁷ KHO 2009:83, kohta 985.

¹⁷⁸ KHO 31.5.2012 T 1429 *Osaset*, s. 121.

¹⁷⁹ KHO 14.6.2013 T 1993, s. 22 ja 45 ja MAO 121/16 (ilman lainvoimaa), kohta 91.

¹⁸⁰ Oikeuskäytännöstä ks. kohta 85.

¹⁸¹ Edellä todetusti aineistossa on alkuvuodesta 2010 eteenpäin viitteitä kielletystä kilpailijoiden välisestä yhteistyöstä, jossa ThermiSol oli aloitteellinen.

4.12.2018

JULKINEN

138. Näyttö osoittaa edellä yksilöidysti myös ThermiSolin osallistuneen helmi-kuun lopulla 2014 hinnankorotuksista käytyyn yhteydenpitoon.¹⁸² UK-Muovin B [REDACTED]. B myös soitti D:lle erään G:n kanssa käymänsä puhelinkeskustelun jälkeen.¹⁸³ Edustaja B oli tuolloin edustaja G:n kanssa nimenomaisesti sopinut, että D:lle soittaa B eikä G. Valittua toimintatapaa selittää osaltaan näyttö siitä, että tammikuussa 2013 tapahtunut ThermiSolin puuttuminen Styroplastin hinnoitteluun [REDACTED].¹⁸⁴
139. Puhelinkeskustelujen seurauksena Styroplast ja UK-Muovi nostivat EPS-tuotteiden hintoja maaliskuussa sekä ilmoittivat asiasta julkisilla hinnankorotusilmoituksilla. [REDACTED] ThermiSol sitä vastoin ajoitti 3–5 prosentin hinnankorotukset tulemaan voimaan vasta 3.4.2014 alkaen. Menettelytapa sopi edustaja D, jolle ThermiSolin hallitus oli jo aiemmin asettanut tavoitteeksi kassavajeen kattamisen lisämyynnillä.¹⁸⁵ Kilpailijoitaan myöhemmällä hinnankorotuksella ThermiSol sai hintasensitiivisiltä¹⁸⁶ asiakkailta tavoiteltua lisämyyntiä. Siten edellä tapahtumakuvauksessa selostettu asiakirjanäyttö siitä, miten asiaa on käsitelty ThermiSolissa sisäisesti, ei ole ristiriidassa [REDACTED] B:n helmikuun 2014 yhteydenpidosta kertoman kanssa. Tuolloin sopiessaan kilpailijoiden kesken tulevista hinnankorotuksista [REDACTED], joka parhaiten mahdollisti ThermiSolin kassavajeen kattamisen lisämyynnillä yhtiön hallituksen edellyttämällä tavalla.
140. Asiaan liittyy myös UK-Muovin edustaja B:n tammikuussa 2013 yhtiön edustaja A:lle lähettämä sähköposti, joka osoittaa ensinnäkin, että marraskuun 2012 tapaamisessa sovittiin hinnankorotusten suuruudesta ja niiden ajankohdista.¹⁸⁷ Toiseksi sähköposti osoittaa, että

¹⁸² ThermiSolin mukaan virasto ei ole esittänyt näyttöä siitä, että ThermiSol olisi ollut yhteydessä kilpailijoihin hinnankorotuksista kevään 2014 aikana.; ks. ThermiSolin vastine, s. 16.

¹⁸³ Ks. edellä kohdat 54 ja 55. Asiassa saadut selvitykset myös osoittavat, että B ja D olivat sähköposti-yhteydessä sekä keskustelivat puhelimesta Styroplastin taloudellisesta tilanteesta jo helmikuun puolivälissä.¹⁸⁴ Ks. edellä kohdat 48 ja 49; LIITE 2 [REDACTED]; LIITE 46 [REDACTED]; LIITE 3 Transkripti edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2, s. 27 ja 28; LIITE 8 Transkripti edustaja B kuulemisesta 23.9.2016, s. 24, missä B toteaa keskustelleensa Styroplastin edustaja G:n kanssa siitä kumpi soittaa ThermiSolin edustaja D:lle sulamisjäätymistestistä ja toteaa: "Styroplastin edustaja G ei sitä halunnut tehdä."

¹⁸⁵ LIITE 120 ThermiSolin hallituksen kokouksen 2/2014 (14.2.2014) pöytäkirja, kohta 5, alakohta d.).

¹⁸⁶ Ks. esim. edellä kohta 65 sekä sen alaviite 91 ja kohta 122.

¹⁸⁷ LIITE 98 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 9.1.2013 edustaja A:lle otsikolla "EPS hintatietoa", missä todetaan aiempaan yhteydenpitoon viitaten: "- Vuodenvaihteen nosto on siis heillä tekemättä ja me olemme olemme tänäkin vuonna yhden hinnan noston liian kalliita! Nyt me emme voikaan nostaa helmikuun alussa. Taas oli ThermiSolin edustaja E:llä suuret puheet ja vähän tekoja."

4.12.2018

JULKINEN

vasta huhtikuulle 2014 ajoittunut yhdessä sovitun hinnankorotuksen täytäntöönpano ei ollut ensimmäinen kerta, jolloin ThermiSol poikkesi yhdessä sovitusta hinnankorotusten toteutusaikataulusta.¹⁸⁸

141. Kartellin päättymisajankohta määräytyy sen mukaan, mihin asti rikkomuksen kohteena olevilla hinnankorotuksilla oli vaikutusta markkinoilla. Hinnankorotuksista sovittiin säännöllisesti ennen suurimman sesongin alkua ja ne ajoitettiin alkuvuoteen. Keinotekoisesti korotettu hintataso pysyi voimassa suurimman kysyntäkauden ja laski vasta syksyllä rakennuskauden hiipuesssa. Siten vuoden 2013 tavoin myös vuonna 2014 markkinoiden kausiluonteisuus huomioiden helmikuussa 2014 hinnankorotusten suuruudesta ja toteuttamisaikataulusta sovittu oli riittävää kartellin tavoitteen saavuttamiseksi.¹⁸⁹
142. Asiassa ei myöskään ole näyttöä, joka viittaisi siihen, että ThermiSol tai UK-Muovi olisivat julkisesti irtisanoutuneet kielletystä menettelystä, jonka vaikutukset jatkuivat vuoden 2014 loppuun saakka.

9 Seuraamusmaksu

9.1 Sovellettavat säännökset

143. Kilpailulain 12 §:n mukaan elinkeinonharjoittajalle, joka rikkoo 5 tai 7 §:n taikka Euroopan unionin toiminnasta tehdyn sopimuksen 101 tai 102 artiklan säännöksiä, määrätään seuraamusmaksu, jollei menettelyä ole pidettävä vähäisenä tai seuraamusmaksun määräämistä kilpailun turvaamisen kannalta muutoin perusteettomana. Kilpailulain 13 §:n mukaan seuraamusmaksun suuruus perustuu kokonaisarviointiin, ja sitä määrättäessä on otettava huomioon rikkomuksen laatu ja laajuus, moitittavuuden aste sekä rikkomuksen kesto aika.
144. Kilpailulain 13 §:n mukaan seuraamusmaksu saa olla enintään 10 prosenttia kunkin kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinonharjoittajan liikevaihdosta siltä vuodelta, jona elinkeinonharjoittaja viimeksi osallistui rikkomukseen. Seuraamusmaksun määrää Kilpailu- ja kuluttajaviraston esityksestä markkinaoikeus. Maksu määrätään maksettavaksi valtiolle. Markkinaoikeus ottaa enimmäismäärän huomioon viran puolesta.

¹⁸⁸ Kuten edellä on esitetty, tämä ei ole ensimmäinen kerta kun ThermiSol on poikennut yhdessä sovitusta. Sama on tapahtunut vuodenvaihteessa 2012-2013 sovitujen hinnankorotusten täytäntöönpanon yhteydessä, mikä käy ilmi UK-Muovin edustaja B:n edustaja A:lle lähettämä sähköpostiviestistä, missä todetaan: "- - Vuodenvaihteen nosto on siis heillä tekemättä ja me olemme tänäkin vuonna yhden hinnan noston liian kalliita! Nyt me emme voikaan nostaa helmikuun alussa. Taas oli Thermisolin edustaja E:llä suuret puheet ja vähän tekoja."; ks. LIITE 98 sähköposti 9.1.2013 UK-Muovin edustaja A:lle otsikolla "EPS hintatieto".

¹⁸⁹ Virasto on ottanut huomioon [REDACTED]

[REDACTED]]; ks. LIITE 40 [REDACTED]]. [REDACTED]] ei anna aihetta muuttaa keinotekoisesti korotetusta hintatasosta ja sen ajallisesta ulottuvuudesta tehtyä arviota.

4.12.2018

JULKINEN

9.2 Seuraamusmaksun määräämisen lähtökohta

145. Kilpailulain 13 §:n esitöiden mukaan lähtökohtana seuraamusmaksun määräämisessä on, että sillä tulee olla riittävä erityis- ja yleisestävä vaikutus.¹⁹⁰ Tämä saavutetaan vain, jos seuraamusmaksun suuruus on sellainen, ettei kielletty kilpailun rajoittaminen ole rajoitukseen osallistuville elinkeinonharjoittajille kannattavaa. Kiinnijäämisestä seuraavan sanktion on oltava ankarampi kuin rajoituksella saavutettava hyöty, jotta seuraamusmaksulla olisi ennaltaehkäisevä vaikutus. Pienet, saavutettuun hyötyyn nähden vähäiset sakkorangaistukset eivät toimi yleis- eivätkä erityisestävästi toivotulla tavalla.¹⁹¹ Riittävän suurella seuraamusmaksulla on siten kaksi tehtävää: seuraamusmaksu on kilpailunrajoitukseen syyllistyneelle elinkeinonharjoittajalle rangaistuksen luonteinen hallinto-oikeudellinen sanktio ja sen tulee tehokkaasti estää kilpailunrajoitukseen ryhtyminen, sen jatkaminen sekä uusiminen.
146. Kansallisilla kilpailuviranomaisilla ja tuomioistuimilla on velvollisuus varmistaa unionin kilpailusääntöjen tehokas täytäntöönpano. Esimerkiksi asetuksesta N:o 1/2003 ilmenee, että tehokkaaseen täytäntöönpanoon liittyy keskeisesti vaatimus asianmukaisten sakkojen määräämisestä tilanteissa, joissa unionin kilpailusääntöjä on rikottu.¹⁹² Myös kansallinen lainsäätäjä on pyrkinyt turvaamaan EU:n kilpailusääntöjen johdonmukaista soveltamista muun muassa yhtenäistämällä kansallista sanktiotasoa unionin sääntelyn kanssa.¹⁹³

¹⁹⁰ HE 88/2010 vp, s. 58.

¹⁹¹ Asiaan on kiinnitetty huomiota jo kilpailulainsäädännön tarkistamistyöryhmän mietinnössä vuodelta 1991, s. 80 ja 81. Tämä käy ilmi myös Euroopan komission vuoden 1998 sakkosuuntaviivoista: Seuraamusmaksua määrättäessä on tarpeen ottaa huomioon muille talouden toimijoille ja erityisesti kuluttajille vahinkoa aiheuttaviin rikkomuksiin syyllistyneen yrityksen todellinen taloudellinen kapasiteetti ja määrättävä sakon määrä tasolle, joka on riittävän ennaltaehkäisevä (Suuntaviivat asetuksen n:o 17/15 artiklan 2 kohdan ja perustamissopimuksen 65 artiklan 5 kohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennassa, EYVL 98/C 9/03, s. 3).

¹⁹² EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003, perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklassa vahvistettujen kilpailusääntöjentäytäntöönpanosta, johdanto-osa, kohta 29.; ks. myös Komission tiedonanto yhteistyöstä kilpailuviranomaisten verkostossa kohta 2, missä todetaan: "Yhteisön oikeuden yleisperiaatteen mukaisesti jäsenvaltiot ovat velvollisia perustamaan seuraamusjärjestelmän, jossa yhteisön oikeuden rikkomisesta määrättävät seuraamukset ovat tehokkaita, oikeasuhteisia ja varoittavia.; ks. lisäksi asia 68/88, *komissio v. Kreikka*, kohdat 23–25. Kilpailunrajoituslain 7 §:n 2 momentin yksityiskohtaisissa perusteluissa todetaan, että muutoksella, jolla luovuttiin kaksiporraisesta seuraamusmaksun määrän sääntelystä, on tarkoitus yhdenmukaistaa kansallista sanktiotasoa EY-sääntelyn kanssa (HE 11/2004 vp, s. 35). OECD:n sääntelyuudistuksen Suomea koskevassa maaraportissa oli tehty havainto siitä, että Suomen sanktiotasoa vaikuttaa kansainvälisessä vertailussa liian lievaltä (HE 11/2004 vp, s. 24). Huomionarvoista on myös, että kilpailulain hallituksen esityksessä HE 88/2010 vp, s. 21, todetaan, että "[v]iimeaikaisen asfalttikartellia ja raakapuun ostokartellia koskevan oikeuskäytännön perusteella voidaan kuitenkin todeta, että tämä ongelma on ainakin osittain väistynyt".

¹⁹³ HE 11/2004 vp, jonka sivulla 16 muun muassa todetaan: "Soveltaessaan perustamissopimuksen 81 ja 82 artiklaa kansalliset kilpailuviranomaiset päättävät seuraamuksista kansallisen lainsäädännön mukaan. EY:n kilpailuviranomaisten verkoston toimivuuden ja EY:n kilpailusääntöjen yhdenmukaisen soveltamisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että kansalliset sanktiot ovat yhteismitallisia."

4.12.2018

JULKINEN

147. Seuraamusmaksun suuruus perustuu kokonaisarviointiin, ja sitä määrätessä on otettava huomioon muun muassa rikkomuksen laatu, laajuus, rikkomuksen moitittavuuden aste sekä sen kestoaika.

9.3 Kilpailunrajoituksesta vastuussa olevat elinkeinonharjoittajat

9.3.1 Styroplastin vapautuminen seuraamusmaksusta

148. Styroplast otti 10.11.2015 yhteyttä virastoon siinä tarkoituksessa, että yhtiö vapautuisi kilpailulain 14 §:n perusteella seuraamusmaksusta. Yhtiö toimitti asiamiehensä välityksellä 13.11.2015 virastolle kilpailulain 14 §:n 1 momentin 2 kohdan tarkoittamia tietoja.

149. Virasto ilmoitti 15.12.2015 Styroplastille, että yhtiö on antamiensa tietojen perusteella täyttänyt kilpailulain 14 §:ssä mainitut edellytykset, ja myönsi sille kilpailulain 17 §:n mukaisen ehdollisen vapautuksen seuraamusmaksusta.

150. Virasto on tänään antamassaan kilpailulain 17 §:n 3 momentin mukaisessa seuraamusmaksusta vapautumista koskevassa päätöksessä katsonut Styroplastin täyttäneen kaikki kilpailulain 14 ja 16 §:n edellytykset.

9.3.2 ThermiSol ja UK-Muovi

151. Edellä esitetyn perusteella kilpailunrajoituksesta ovat vastuussa ThermiSol Oy ja UK-Muovi Oy. Virasto esittää seuraamusmaksun määräämistä seuraavasti.

9.4 Tarkasteltavana olevan menettelyn arviointi

9.4.1 Rikkomuksen laatu

152. Seuraamusmaksuesityksessä kuvatussa menettelyssä oli kyse selkeästi lain kiellon vastaisesta toiminnasta. Unionin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan keskenään kilpailevien yritysten välinen hintayhteistyö kuuluu luonteensa ja vaikutustensa puolesta kaikkein vakavimpiin kilpailunrajoitukseen.¹⁹⁴ Rikkomus oli valtakunnallinen ja kesti yli kaksi vuotta. Kyse on kilpailunrajoituksesta, joka on ollut jo pitkään laissa kielletty.

153. Osapuolten yhteistyön tavoite oli EPS-eristeiden hintatason nostaminen ja keskinäisen kilpailun rajoittaminen. Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan hintasopimukset ilmentävät jo itsessään riittävää vahingollisuutta kilpailulle

¹⁹⁴ Asia C-172/14, *ING Pensii*, kohta 32; yhdistetyt asiat T-374/94 ym., *European Night Services v. komissio*, kohta 136; asia C-286/13 P, *Dole Food ja Dole Fresh Food Europe v. komissio*, kohdat 113–115; ks. myös Korkeimman hallinto-oikeuden tuomio 2009:83, asfaltti, kohta 656.

4.12.2018

JULKINEN

ja ovat siten tarkoitukseltaan kilpailua rajoittavia ilman, että niiden kiellettyvyys edellyttäisi niistä aiheutuvien kilpailunvastaisten vaikutusten todentamista.¹⁹⁵

154. Sovitut hinnankorotukset pantiin täytäntöön sopimuksen mukaisesti julkisilla hinnankorotusilmoituksilla ja/tai asiakkaille lähetetyillä sähköposteilla. Oikeuskäytännössä todetusti vakavaksi katsotulla kilpailunvastaisella menettelyllä, joka on tosiasiallisesti pantu täytäntöön, on täytynyt olla vaikutusta.¹⁹⁶ Menettelyn vakavuutta korostaa näyttö kartellin osapuolten subjektiivisesta tarkoituksesta rajoittaa kilpailua.¹⁹⁷
155. Esitetty näyttö huomioon ottaen kyseessä on laadultaan erittäin vakava kilpailunrajoitus, paljas hintakartelli.

9.4.2 Rikkomuksen laajuus

156. Kotimaisessa oikeuskäytännössä on vakiintuneesti arvioitu rikkomuksen maantieteellistä laajuutta erityisesti sen mukaan, onko kyseessä valtakunnallinen vai alueellinen rikkomus.¹⁹⁸ Maantieteellisen laajuuden lisäksi tulee arvioida rikkomuksen taloudellista laajuutta, jolloin tarkastellaan esimerkiksi rikkomuksen kohteena olevien markkinoiden kokoa ja niiltä elinkeinonharjoittajille kertynyttä liikevaihtoa.¹⁹⁹ Viraston arvion mukaan EPS-eristemarkkinoiden koko on vuosien 2013 ja 2014 aikana ollut noin 40–50 miljoonaa euroa vuodessa.
157. Seuraamusmaksuesityksen kohteena oleva kilpailijoiden välinen yhteistyö oli koko Suomen kattavaa. Yhtiöt toimittivat tuotteita koko Suomen laajuisesti. Osapuolten yhteenlaskettu markkinaosuus EPS-eristeiden markkinoilla Suomessa oli koko rikkomuksen ajan noin 80 prosenttia. Yhtiöt hallitsivat käytännössä markkinaa, eikä asiakkailta ollut kartellin ulkopuolisia varteenotettavia toimittajia erityisesti keväällä ja kesällä kysynnän ollessa korkeimmillaan.²⁰⁰ Menettelyllä estettiin näin aidon hintakilpailun syntyminen markkinoille.
158. Rikkomuksen taloudellista laajuutta ja merkittävyyttä tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota myös markkinoiden keskittyneisyyteen. Kyse on valtakunnallisesti kolmen suurimman toimijan²⁰¹ välisestä kielletystä kilpailijoiden välisestä yhteistyöstä. Keskittyneillä markkinoilla tapahtuva yhteistyö vahvasti entisestään yhtiöiden markkinavoimaa, vaikutti taloudellisesti koko

¹⁹⁵ Asia C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires v. komissio*, kohdat 49–51, 57 ja 58.

¹⁹⁶ ”It must have had an impact” – kuten todettu esim. komission päätöksessä 3.5.2006 asiassa COMP/F/38.620, *Vetyperoksidi ja perboraatti*, kohdat 453, 455 ja 457; komission arvio ylläpidetty asiassa T-195/06, *Solvay Solexis v komissio*, kohdat 195–202. Ks. myös edellä esityksen kohta 120.

¹⁹⁷ Ks. edellä kohdat 125–129.

¹⁹⁸ Ks. esim. KHO 2009:83.

¹⁹⁹ Ks. esim. asia C-510/06 P, *Archer Daniels Midland Co. v. komissio*, kohta 74.

²⁰⁰ Ks. edellä kohta 125.

²⁰¹ Ks. edellä kohdat 21 ja 22.

4.12.2018

JULKINEN

markkinaa ja vähensi kilpailua huomattavasti. ThermiSolin ja UK-Muovin liikevaihdosta valtaosa kertyi nimenomaan EPS-eristeiden myyntituotoista.²⁰²

159. Edellä kilpailunrikkomuksen maantieteellisestä ja taloudellisesta laajuudesta todettu osoittaa, että kyseessä on laajuudeltaan merkittävä kansallisen kilpailuviranomaisen selvittävänä oleva kielletty kilpailijoiden välinen yhteistyö.

9.4.3 Moitittavuuden aste

160. Rikkomuksen moitittavuuden astetta voivat kuvastaa esimerkiksi elinkeinonharjoittajan osallisuuden luonne rikkomuksessa, rikkomuksen uusiminen, mahdolliset toimenpiteet rikkomuksen lopettamiseksi, rikkomuksen vahingollisuus yhteiskunnalle ja rikkomuksella saavutettu hyöty.²⁰³ Osallisuuden luonnetta kuvaa muun muassa elinkeinonharjoittajan johtajuus tai aloitteellisuus kartellissa. Huomiota kiinnitetään myös kartellissa toimimisen aktiivisuuteen, liittymisen omaehtoisuuteen ja muiden painostamiseen.²⁰⁴
161. Kotimaisessa oikeuskäytännössä on kiinnitetty huomiota myös siihen, onko yrityksellä markkinavoimaa ja siitä seuraavaa todellista mahdollisuutta vaikuttaa olennaisesti markkinoiden toimivuuteen ja muiden yhtiöiden asemaan.²⁰⁵
162. Unionin vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kilpailunvastaisen menettelyn vaikutukset eivät ole ratkaiseva peruste arvioitaessa seuraamusmaksun asianmukaista määrää. Kun kyse on vakavasta kilpailunrajoituksesta, seuraamusmaksun määrän arvioinnissa tulee vaikutusten sijaan kiinnittää ensisijaisesti huomiota menettelyn *luonteeseen*.²⁰⁶ Saavutettua hyötyä ei voida pitää edellytyksenä seuraamusmaksun määräämiselle eikä seuraamusmaksun määrittämisen lähtökohtana, vaan enintään yhtenä tekijänä,

²⁰² ThermiSolin EPS-eristevalmistuksen liikevaihto rikkomuksen aikana oli noin [ThermiSolin liikesalaisuus: ■■■] miljoonaa euroa. Vastaava UK-Muovin liikevaihto oli noin [UK-Muovin liikesalaisuus: ■■■] miljoonaa euroa.

²⁰³ HE 88/2010 vp, s. 58.

²⁰⁴ KHO 2009:83, kohdat 1202, 1217 ja 1262.

²⁰⁵ KHO 2009:83, kohta 1202.

²⁰⁶ Ks. esim. asia T-90/11, *ONP ym. v. komissio*, kohta 371; asia T-138/07, *Schindler Holding ym. v. komissio*, kohta 222; asia C-194/99 P, *Thyssen Stahl v. komissio*, kohta 118; asia C-408/12 P, *YKK Corp ym. v. komissio*, kohdat 24–30; ks. myös komission päätös 5.12.2001, alaviite 274, asiassa IV/37.614/F3 PO *Interbrew ja Alken-Maes*, jossa komissio on viitaten julkisasiamies Mischon ratkaisuehdotukseen 18.5.2000 asiassa C-283/98 P, *Mo och Domsjö AB v. komissio*, todennut, että markkinoihin kohdistuvalla vaikutuksella on sakkojen suuruutta määriteltäessä *olennaista merkitystä vain silloin, kun kyseessä ovat sopimukset, jotka eivät rajoita kilpailua luonteensa perusteella* ja jotka eivät siis riko EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan 1 kohtaa muutoin kuin käytännön vaikutustensa osalta (kurs. tässä).

4.12.2018

JULKINEN

joka on mahdollista ottaa huomioon kilpailusääntöjen rikkomisen vaka-
vuutta määritettäessä.²⁰⁷ Tällöinkin saavutettua hyötyä on pidetty seuraamusmaksua korottavana seikkana.²⁰⁸ Sama on vahvistettu kotimaisessa oikeuskäytännössä. Korkein hallinto-oikeus on asfalttikartellia koskevassa päätöksessään todennut, ettei kartellista aiheutuneen vahingon määrän tai kartellista siihen osallistuneille aiheutuneen taloudellisen hyödyn selvittäminen ole edellytyksenä seuraamusmaksun määräämiselle. Sen sijaan mainitut seikat voivat korkeimman hallinto-oikeuden mukaan vaikuttaa määrättävän seuraamusmaksun suuruuteen.²⁰⁹

163. Esillä olevassa asiassa on näyttöä siitä, että ThermiSol arvioi sovittujen hinnankorotusten vaikutuksia yhtiön tulokseen. Yhtiö arvioi yksinomaan vuodenvaihteessa 2012–2013 sovittujen hinnankorotusten tulosvaikutuksen olevan yli **[ThermiSolin liikesalaisuus, ao-julk.: ■■■■, josta julkinen tieto: +1,7-2,1]** miljoonaa euroa.²¹⁰ Tämä osoittaa sitä hyötyä, jonka yhtiö odotti saavansa hinnankorotuksista sopimalla.
164. Rikkomuksen vahingollisuutta ja siitä saavutettua hyötyä korostaa sovittujen hinnankorotusten strateginen ajoittaminen EPS-eristeiden kysyntäseisongin alkuun. Hinnankorotukset sovittiin tehtäväksi keväällä ennen suurimman kysynnän alkua, jotta kartellin osapuolet saivat maksimoitua hinnannoususta saamansa hyödyn.
165. Asiakirjanäyttö osoittaa, että kartellin toimintaan osallistuneet henkilöt olivat tietoisia menettelyn lainvastaisuudesta. Toimialajärjestössä käsiteltiin vuosina 2012–2014 toistuvasti kilpailulainsäädäntöä ja kilpailulainsäädännön noudattamisohjetta,²¹¹ johon yhtiöt myös allekirjoituksellaan sitoutuivat.²¹²

²⁰⁷ Esim. asiat T-241/01, *SAS v. komissio*, kohdat 146–147 ja 149; T-110/07 *Siemens AG v. komissio*, kohdat 285–287; T-195/06, *Solvay Solexis v. komissio*, kohta 197.

²⁰⁸ Asia T-195/06 *Solvay Solexis v komissio*, kohta 205.

²⁰⁹ KHO 2009:83, kohta 1174. Näin myös KHO 14.6.2013, taltio 1993, dnro 277/2/10 (*Hiusyrittäjät*), s. 42. Myös asiassa KHO 2013:8 (*Kodinkonehuollot*), vaikutusten syntymistä arvioitiin siinä tarkoituksessa, olisiko niillä seuraamusmaksuja korottavaa merkitystä – ja kun vaikutukset katsottiin *todennäköisesti* verraten rajoitetuiksi, sille ei kuitenkaan annettu seuraamusmaksua *alentavaa* merkitystä.; ks. myös HE 88/2010 vp, s. 59.

²¹⁰ Ks. edellä kohta 127.

²¹¹ Ks. LIITE 24 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2012 pöytäkirja; LIITE 25 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 3/2012 pöytäkirja; LIITE 26 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 4/2012 pöytäkirja; LIITE 27 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 5/2012 esityslista; LIITE 28 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 6/2012 pöytäkirja; LIITE 29 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 7/2012 pöytäkirja; LIITE 30 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 8/2012 pöytäkirja; LIITE 31 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja; LIITE 32 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2014 pöytäkirja; LIITE 33 Kilpailulainsäädännön noudattamisohje, Rakennuseristeteollisuus RT ry ja sen toimialayhteisöt, käsitelty Rakennusteollisuus RT ry:n hallituksessa 11.12.2012.

²¹² LIITE 1 Muistio UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015, s.4.

4.12.2018

JULKINEN

166. Esillä olevassa asiassa tulee lisäksi huomioida se tosiasia, että rikkomuksen toteutti ThermiSolin ja UK-Muovin ylin johto.
167. Seuraamusmaksun määrän kokonaisarviointissa on myös otettu huomioon yhtiökohtaisesti seuraavat moitittavuuden astetta osoittavat seikat:
ThermiSol Oy
168. ThermiSolin osallisuuden luonnetta ja sen moitittavuuden astetta osoittaa näyttö siitä, että ThermiSol toimi toistuvasti aloitteellisesti kilpailunrikkomuksen aikaansaamisessa ja ylläpitämisessä. ThermiSolin edustaja E ehdotti marraskuun 2012 tapaamisen järjestämistä ja pyysi UK-Muovin edustaja A:ta kutsumaan sen koolle. E organisoitiin ikään tammikuun 2013 tapaamisen Styroplastin edustajan G kanssa. Myös helmikuun 2014 puhelinkeskusteluissa sovitut hinnankorotukset [REDACTED].
[REDACTED]. Aloitteellisuutta osoittaa lisäksi se, että ThermiSolin edustaja D lähetti Styroplastin tilinpäätöksen UK-Muovin edustaja B:lle ennen helmikuun 2014 puhelinkeskusteluita.²¹³ ThermiSolin aloitteellisuus käy ilmi niin ikään UK-Muovin edustaja B:n kertomasta, jonka mukaan ThermiSolin edustaja D otti keskinäisen tapaamisen yhteydessä esille hintatason korottamisen Pohjois-Suomessa.²¹⁴
169. Näyttö osoittaa ThermiSolin edustaja E:n myös painostaneen Styroplastin edustaja G:tä muuttamaan hinnoitteluaan tammikuun 2013 tapaamisen yhteydessä.²¹⁵ Painostamisen voimakkuus ilmenee siitä, että G [REDACTED].
[REDACTED].²¹⁶
170. Seuraamusmaksun määrässä on otettava huomioon ThermiSolin selkeä markkinajohtajuus ja siitä seuraava todellinen mahdollisuus vaikuttaa eristemarkkinoiden toimivuuteen ja muiden eristevalmistajien asemaan. Näyttö osoittaa, että ThermiSolin ylin johto sekä suunnitteli marraskuun 2012 tapaamisessa sovitut hinnankorotukset että vaati Styroplastia muuttamaan hinnoitteluaan helmikuussa 2013. ThermiSol myös [REDACTED].
[REDACTED].
171. ThermiSolin markkinavoimalla saavutettu vaikutusvalta ilmenee myös näytöstä. Styroplastin edustaja G noudatti ThermiSolin edustaja E:n hinnannuotoksesta sanelemaa vaatimusta tammikuussa 2013. UK-Muovin B puolestaan [REDACTED].

²¹³ Ks. edellä kohta 54.

²¹⁴ Ks. edellä kohdat 66, 97 ja 110.

²¹⁵ Ks. edellä kohdat 47-49.

²¹⁶ LIITE 2 [REDACTED].

4.12.2018

JULKINEN

[REDACTED]. Sekä Styroplast että UK-Muovi julkaisivat hinnankorotusilmoituksen nettisivuillaan osoittaakseen sitoutumisensa sovittuihin korotuksiin. Vastaavasti näyttö osoittaa, että ThermiSolilla oli vahva, markkinajohtajan asemaan pohjautuva, luottamus siihen, että kilpailijat noudattavat yhtiön esittämiä vaatimuksia ja seuraavat yhtiön aloitteita hintojen korottamiseksi.²¹⁷ Tämän osoittaa myös se, että yhtiön ylin johto laski hinnankorotuksilla saavutettavan tulosvaikutuksen jo ennen hinnankorotusten implementointia.

UK-Muovi Oy

172. UK-Muovin osallisuuden luonnetta ja sen moitittavuuden astetta osoittaa näyttö siitä, että UK-Muovin A oli sitoutunut toimimaan aktiivisesti hinnankorotussopimuksen aikaansaamiseksi kutsuessaan ThermiSolin E:n pyynnöstä marraskuun 2012 tapaamisen koolle.²¹⁸ Näyttö osoittaa myös, että UK-Muovin B oli valmis sopimaan hinnankorotuksista. [REDACTED].²¹⁹ Näyttö osoittaa lisäksi UK-Muovin sitoutuneen sovittuihin korotuksiin julkaisemalla hinnankorotusilmoituksen sekä panneen täytäntöön sovitut korotukset.²²⁰
173. Seuraamusmaksun määrässä on otettava huomioon UK-Muovin asema alan toiseksi suurimpana valmistajana ja siitä seuraava todellinen mahdollisuus vaikuttaa olennaisesti eristemarkkinoiden toimivuuteen.
174. UK-Muovin edustaja A tunnusti viraston kuulemisessa kertoneensa UK-Muovin tulevan hinnan ThermiSolin edustaja E:lle ja Styroplastin edustaja G:lle kilpailijoiden kesken järjestetyssä tapaamisessa marraskuussa 2012. Kyse on seikasta, joka tulee ottaa huomioon seuraamusmaksun kokonaisarvioinnissa määrää alentavana seikkana ennen 10 prosentin enimmäismäärään perustuvan leikkurin soveltamista.²²¹

9.4.4 Rikkomuksen kesto

175. ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin välinen kielletty kilpailijoiden välinen yhteistyö alkoi viimeistään marraskuussa 2012 ja jatkui keskeytyksettä vuoden 2014 loppuun. Kielletty kilpailijoiden välinen yhteistyö kesti yli kaksi vuotta. Näyttö osoittaa, että ThermiSol ja UK-Muovi osallistuivat rikkomukseen koko sen keston ajan.

²¹⁷ LIITE 135 Thermisolin edustaja D:n sähköposti 5.12.2012 otsikolla "RE: Kvarttaalitietoja", s. 1, missä edustaja D toteaa uskovansa, että kilpailijat tulevat tässä taloustilanteessa seuraamaan markkinajohtajan tekemiä hinnannostoja.; ks. myös edellä kohta 127.

²¹⁸ Ks. edellä kohdat 32 ja 35.

²¹⁹ Ks. edellä kohdat 53 ja 55.

²²⁰ Ks. edellä kohdat 52, 58 ja 59.

²²¹ Ks. edellä kohta 35.

4.12.2018

JULKINEN

9.4.5 Muut seuraamusmaksun suuruuteen vaikuttavat seikat

176. Seuraamusmaksun suuruus perustuu kilpailulain 13 §:n nojalla kokonaisarviointiin, ja sitä määrittäessä otetaan huomioon edellä mainittujen seikkojen lisäksi myös muita tapauskohtaisessa arvioinnissa esille nousevia tekijöitä.
177. ThermiSolin, UK-Muovin ja Styroplastin menettelyn tarkoituksena oli kasvattaa yhtiöiden EPS-eristeliiketoiminnasta saatavia tuloja. Menettelyn kohteena olevia tuotteita käytetään pääasiallisesti rakennusten lämmöneristeinä, teknisinä eristeinä ja äänenvaimennustuotteina uudis- ja korjausrakentamisessa. Kyse on siten rakentamisessa välttämättömistä tuotteista. Menettely oli omiaan nostamaan rakennuskustannuksia niin julkisin kuin yksityisinkin varoin toteutettavissa rakennushankkeissa. Menettelyn vaikutukset ulottuivat yksittäisiin kuluttajiin, yrityksiin sekä julkisen sektorin toimijoihin.
178. Kartellit aiheuttavat aina myös suoria asiakasvahinkoja laajempia vahinkoja yhteiskunnalle.²²² Vaikka tällaisten tappioiden suuruudesta on mahdollista esittää vain karkeita arvioita, niiden syntyminen on taloustieteellisissä tutkimuksissa useaan kertaan osoitettu. Sen vuoksi nämä laajemmat haittavaikutukset on syytä pitää mielessä vahingollisuutta arvioitaessa.

9.5 Seuraamusmaksun määrä

179. Seuraamusmaksun suuruus perustuu kokonaisarviointiin, ja sitä määrittäessä on otettava huomioon muun muassa rikkomuksen laatu, laajuus, rikkomuksen moitittavuuden aste sekä sen kestoaika. Seuraamusmaksu saa olla enintään 10 prosenttia kunkin kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinonharjoittajan liikevaihdosta siltä vuodelta, jona elinkeinonharjoittaja viimiksi osallistui rikkomukseen.
180. Seuraamusmaksun suuruuden arvioinnissa on kyse kokonaisuutensa kussakin yksittäistapauksessa. Laissa asetettu 10 prosentin enimmäismäärä ei siten muodosta asteikkoa, jonka sisällä arviointi laissa asetettujen kriteerien nojalla tehtäisiin, vaan se toimii ainoastaan maksun enimmäismäärää rajoittavana leikkurina. Tämän ylärajan tarkoituksena on estää se, ettei elinkeinonharjoittajille tai niiden yhteenliittymälle määrätä sellaisia seu-

²²² Syitä tällaisten nk. hyvinvointitappioiden syntymiselle on monia. Kartellin avulla peritty ylihinta muun muassa sitoo loppuasiakkaan taloudellisia voimavaroja enemmän kuin toimivan kilpailun tapauksessa. Lisäksi keskeisten yritysten välisellä sopimisella voidaan vaikuttaa haitallisesti myös alalle pääsyyn ja uusien toimijoiden syntymiseen ja mahdollisuuksiin menestyä markkinoilla. Taloustieteellisessä kirjallisuudessa on esitetty muun muassa tutkimuksia, joiden perusteella jo pelkästään kartellitoiminnan synnyttämät, allokatiivisesta tehottomuudesta yhteiskunnalle aiheutuvat välittömät vahingot ovat noin ¼ – ½ kartellin asiakkaille aiheuttamista taloudellisista vahingoista ja siten kartellin jäsenten rikkomuksella hankkimasta rahallisesta hyödystä. Robert H. Lande (2004), "Why antitrust damage levels should be raised", Loyola Consumer Law Review, Vol. 16:4, 2004.

4.12.2018

JULKINEN

raamusmaksuja, joita niiden ei voida olettaa pystyvän maksamaan. Liikevaihtoon perustuvalla enimmäismäärällä on siten erillinen ja kilpailunrajoituksen laatuun, laajuuteen ja kestoaikaan nähden itsenäinen tavoite.²²³ Leikkuria on sovellettu kotimaisessa oikeuskäytännössä esimerkiksi niin sanotussa *asfalttikartelli*-asiassa, jossa on vahvistettu, että seuraamusmaksun kokonaisarviointi on enimmäismäärän soveltamisesta erillinen asia.²²⁴

181. Edellä todetun perusteella Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää seuraamusmaksut ThermiSol Oy:lle ja UK-Muovi Oy:lle.

9.5.1 ThermiSol Oy

182. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää ThermiSol Oy:lle 2.758.000 euron seuraamusmaksun.

183. ThermiSolin menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto olisivat edellyttäneet esitettyä merkittävästi suurempaa seuraamusmaksua. Laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso ei kuitenkaan tätä mahdollista. Esimerkiksi komission suuntaviivat asetuksen N:o 1/2003 23 artiklan 2 kohdan a alakohdan mukaisesti määrättävien sakkojen laskennasta (jäljempänä "sakkosuuntaviivat") asettaisivat jo sakon perusmäärän 9,7–21 miljoonan euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, 2,5 vuoden kesto ja 15–25 %:n lisäsummaa.²²⁵ Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Selvyyden vuoksi virasto toteaa, että myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

²²³ KHO 14.6.2013, dnro 277/2/10 taltio 1993, s. 46.

²²⁴ Ks. KHO 2009:83, kohdat 1218-1219, jossa todetaan mm. "(1218) Kilpailuvirasto esittää Valtatielle määrättäväksi 12 700 000 euron seuraamusmaksun. Valtatien kilpailunrajoituksen laatu, laajuus ja kesto aika huomioon ottaen Valtatielle olisi määrättävä Kilpailuviraston esityksen mukainen seuraamusmaksu. Kilpailunrajoituslain 8 §:n 2 momentin mukaan seuraamusmaksu saa kuitenkin olla enintään 10 prosenttia kilpailunrajoitukseen osallistuvan elinkeinonharjoittajan edellisen vuoden liikevaihdosta. Valtatien liikevaihto markkinaoikeuden päätöstä edeltävänä vuonna 2006 on ollut noin 48 100 000 euroa. Valtatielle määrättävän seuraamusmaksun enimmäismääränä on siten pidettävä 4 810 000 euroa. (1219) Kun otetaan huomioon edellä ilmenevä kilpailunrajoituksen laatu, laajuus ja kesto aika sekä kartellin vahingollisuus, korkein hallinto-oikeus katsoo, että Valtatielle eli nykyisin VLT Trading Oy:lle on määrättävä 4 800 000 euron seuraamusmaksu."

²²⁵ Komission sakkosuuntaviivojen kohdan 21 mukaisesti sakon perusmäärässä huomioon otettava osuus myyntiarvosta on yleensä enintään 30 prosenttia. Kohdan 23 mukaan huomioon otettava osuus myynnistä sijoittuu yleensä asteikon yläpäähän määrättäessä sakkoja mm. hintakartelleista näiden kuuluessa luonteeltaan vakavimpiin kilpailunrajoituksiin. Edellä mainituista syistä esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 17,3–21,2 mEUR myyntiarvosta. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2014 ilmoittamaa EPS-eristevalmistuksen liikevaihtotietoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaisesti vaihteluväliseksi.

4.12.2018

JULKINEN

9.5.2 UK-Muovi Oy

184. Kilpailu- ja kuluttajavirasto esittää, että markkinaoikeus määrää UK-Muovi Oy:lle 1.530.000 euron seuraamusmaksun.
185. UK-Muovin menettelyn laatu, laajuus, moitittavuuden aste ja kesto olisivat edellyttäneet esitettyä merkittävästi suurempaa seuraamusmaksua. Laissa asetettu 10 prosentin enimmäistaso ei kuitenkaan tätä mahdollista. Esimerkiksi komission sakkosuuntaviivat asettaisivat jo sakon perusmäärän 4,9–10,7 miljoonan euron välille, kun käytetään 15–30 %:n osuutta myyntiarvosta, 2,5 vuoden kesto ja 15–25 %:n lisäsummaa.²²⁶ Sakkosuuntaviivojen määrittämässä perusmäärässä ei vielä ole huomioitu raskauttavia tai lieventäviä seikkoja. Edellä todetusti myös EU:n Neuvoston asetus (EY) N:o 1/2003 23 artiklan mukaan sakko on enintään 10 prosenttia kunkin rikkomiseen osallisen yrityksen tai yritysten yhteenliittymän osalta sen edellisen tilikauden liikevaihdosta.

10 Sovelletut säännökset

186. Kilpailulaki (948/2011) 3, 5, 12, 13, 14, 16 ja 17 § ja Euroopan unionin toiminnasta tehty sopimus 101 artikla.

Pääjohtaja

Kirsi Leivo

Erikoistutkija

Minna-Maija Vainikka

²²⁶ Esimerkissä on sovellettu 15–30 %:n osuutta 8,9–10,7mEUR myyntiarvosta edellä mainituista syistä. Myyntiarvona on käytetty yhtiön vuodelta 2014 ilmoittamaa EPS-eristevalmistuksen liikevaihtotietoa, joka on liikesalaisuuden suojaamiseksi muunnettu satunnaiseksi vaihteluväliksi.

4.12.2018

JULKINEN

LIITELUETTELO

- LIITE 1 Muistio UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015
- LIITE 2 **[VALVONNAN YLEISTEN TOTEUTTAMISEDELLYTYSTEN TURVAAMINEN: [REDACTED]]**
- LIITE 3 Transkripti ThermiSolin edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osat 1-2
- LIITE 4 Transkripti ThermiSolin edustaja D:n kuulemisesta 17.6.2016
- LIITE 5 ThermiSolin PowerPoint-esitys "A1. Presentation SP2010 Base Case ThermiSol Ins Finland release 2.0"
- LIITE 6 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 2
- LIITE 7 UK-Muovin Excel-taulukko "EPS 100 Lattia 50 mm hinta 2015.xlsx."
- LIITE 8 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 23.9.2016
- LIITE 9 ThermiSolin Excel-taulukko "Viikkohinnat Routa 120 ja Lattia 100 2013"
- LIITE 10 Transkripti ThermiSolin edustaja E:n kuulemisesta 26.11.2015 osa 3
- LIITE 11 Transkripti UK-Muovin edustaja B:n kuulemisesta 10.11.2015 osa 1
- LIITE 12 Suhdannekatseaus 2010
- LIITE 13 ThermiSolin PowerPoint-esitys "Presentation SP2009 Base Case ThermiSol Ins Finland.ppt"
- LIITE 14 ThermiSolin PowerPoint-esitys EPS to FOAMS 19102009 UJS final
- LIITE 15 RTT ry:n EPS-eristeiden edustajan sähköposti 5.4.2013 "VL volyymituloksista ja rakentamisesta"
- LIITE 16 ThermiSolin aluemyyntipäällikön sähköposti 9.10.2015 otsikolla "Styron hinnoittelua"
- LIITE 17 UK-Muovin myyntipäällikön sähköposti 28.4.2015 asiakkaalle
- LIITE 18 Työntekijä F:n sähköposti edustaja D:lle 4.8.2014 otsikolla "VS: UK:n hinnoista!"
- LIITE 19 ThermiSolin sisäinen sähköposti 8.4.2011
- LIITE 20 PowerPoint-esitys "ThermiSol tilannekatseaus 20.5.2014 hallitus.pptx"

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 21 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 3.12.2012 otsikolla "VL: EPS hinnat"
- LIITE 22 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 19.3.2014 asiakkaalle
- LIITE 23 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 7.4.2015 otsikolla "Volyymitilastointi"
- LIITE 24 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2012 pöytäkirja
- LIITE 25 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 3/2012 pöytäkirja
- LIITE 26 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 4/2012 pöytäkirja
- LIITE 27 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 5/2012 esityslista
- LIITE 28 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 6/2012 pöytäkirja
- LIITE 29 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 7/2012 pöytäkirja
- LIITE 30 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 8/2012 pöytäkirja
- LIITE 31 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja
- LIITE 32 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 1/2014 pöytäkirja
- LIITE 33 Kilpailulainsäädännön noudattamisohje, Rakennuseristeteollisuus RT ry ja sen toimialayhteisöt
- LIITE 34 EPS-Rakennuseristeteollisuuden hallituksen kokouksen 2/2014 pöytäkirja
- LIITE 35 Muistivihkomerkintä otsikolla "EPS hall.kokous" 13.12.2011
- LIITE 36 ThermiSol Eriste-johtoryhmän kokous 9/2010
- LIITE 37 Ote ThermiSolin hallituksen kokouksen 3/2013 pöytäkirjasta
- LIITE 38 UK-Muovin tiedote 18.2.2004
- LIITE 39 RT EPS-jaoston hallituksen kokouksen 1/2011 pöytäkirja
- LIITE 40 **[VALVONNAN YLEISTEN TOTEUTTAMISEDELLYTYSTEN TURVAAMINEN:]**
- LIITE 41 ThermiSolin asiakastiedotteita 14.4.2004–20.4.2011
- LIITE 42 Transkripti ThermiSolin työntekijän H kuulemisesta 1.11.2016
- LIITE 43 Verkkosivut

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 44 ThermiSol Eriste-johtoryhmän pöytäkirja 6/2010
- LIITE 45 Työntekijä F:n sähköposti 14.2.2011 otsikolla "RE: Hinnasto sisäiseen käyttöön 14032011.xls"
- LIITE 46 **[VALVONNAN YLEISTEN TOTEUTTAMISEDELITYSTEN**
[REDACTED] [REDACTED]
- LIITE 47 Transkripti UK-Muovin edustaja A:n kuulemisesta 31.8.2016
- LIITE 48 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 28.11.2012
- LIITE 49 Transkripti ThermiSolin työntekijä F:n kuulemisesta 17.6.2016
- LIITE 50 Transkripti ThermiSolin edustaja D:n kuulemisesta 10.11.2015.
- LIITE 51 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 29.11.2012 "Hinnankorotukset 2013.xlsx."
- LIITE 52 ThermiSolin hallituksen kokouksen pöytäkirja 9/2012
- LIITE 53 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.1.2013
- LIITE 54 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.2.2013
- LIITE 55 ThermiSolin hinnasto sisäiseen käyttöön tilauksille / toimituksille alkaen 1.3.2013
- LIITE 56 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.10.2012
- LIITE 57 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.1.2013
- LIITE 58 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.2.2013
- LIITE 59 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T1 1.3.2013
- LIITE 60 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.10.2012
- LIITE 61 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.1.2013 alkaen
- LIITE 62 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.2.2013 alkaen
- LIITE 63 ThermiSol IFS Tehdashinnasto, Asiakas T2 1.3.2013 alkaen
- LIITE 64 Valokuva ThermiSolin edustaja E:n työhuoneen fläppitaulusta
- LIITE 65 Transkripti ThermiSolin edustaja D:n kuulemisesta 11.11.2015

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 66 UK-Muovin asiakastiedote 2.12.2012
- LIITE 67 UK-Muovin edustaja B:nsähköposti 3.12.2012 otsikolla "asiakastiedote"
- LIITE 68 UK-Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-1"
- LIITE 69 UK-Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-2"
- LIITE 70 UK-Muovin Excel-taulukko otsikolla "EPS ketjuittain 2013-3"
- LIITE 71 UK-Muovin laskelma asiakkaalle tammi- ja helmikuu 2013
- LIITE 72 UK-Muovin tarjous nro 4580 asiakkaalle
- LIITE 73 UK-Muovin tarjous nro 4640 asiakkaalle
- LIITE 74 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 25.1.2013 otsikolla "EPS hinnat"
- LIITE 75 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 useita vastaanottajia
- LIITE 76 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Hartman
- LIITE 77 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 SOK
- LIITE 78 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Agrimarket 1
- LIITE 79 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Puukeskus
- LIITE 80 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Meltex
- LIITE 81 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 RTV-Yhtymä
- LIITE 82 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Lautamäki
- LIITE 83 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Kuusnetikka
- LIITE 84 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Stora Enso
- LIITE 85 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Rautia 1
- LIITE 86 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Rautia 2
- LIITE 87 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Agrimarket 2
- LIITE 88 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Starkki 1
- LIITE 89 Styroplastin sähköposti 20.12.2012 Starkki 2

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 90 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 1
- LIITE 91 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 2
- LIITE 92 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 3
- LIITE 93 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 SOK
- LIITE 94 Styroplastin sähköposti 14.1.2013 Starkki 4
- LIITE 95 Styroplastin sähköposti 16.1.2013 Rautia
- LIITE 96 Styroplastin sähköposti 18.1.2013 SOK
- LIITE 97 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 17.1.2013 otsikolla "Styroplastin hintoja"
- LIITE 98 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 9.1.2013 edustaja A:lle otsikolla "EPS hintatietoa"
- LIITE 99 Tapaamismuistio Hartman Rauta Oy:n kuulemisesta 14.4.2016
- LIITE 100 Styroplastin sähköposti Hartmanille 29.1.2013
- LIITE 101 Styroplastin sähköposti Hartmanille 1.2.2013
- LIITE 102 Styroplastin sähköposti Hartmanille 3.2.2013
- LIITE 103 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 12.2.2014 UK-Muovin edustaja B:lle otsikolla "Tiedoksi"
- LIITE 104 Styroplastin sähköposti 25.2.2014 Hartmanin toimipisteisiin
- LIITE 105 Styroplastin sähköposti 26.2.2014
- LIITE 106 Styroplastin sähköposti 25.2.2014 Starkin toimipisteisiin
- LIITE 107 Styroplastin sähköposti viestiketjussa 25.2.2014
- LIITE 108 Styroplastin sähköposti 20.1.2014
- LIITE 109 Styroplastin sähköposti 27.1.2014 Puukeskukselle
- LIITE 110 Styroplastin sähköposti 27.1.2014
- LIITE 111 Styroplastin sähköposti 28.1.2014
- LIITE 112 UK-Muovin asiakastiedote 26.2.2014

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 113 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 26.2.2014 Keskolle
- LIITE 114 UK-Muovin edustaja B:n 26.2.2014 Starkille
- LIITE 115 UK-Muovin edustaja B:n 26.2.2014 SOK:lle
- LIITE 116 UK-Muovin edustaja B:n 26.2.2014 Carlsonille
- LIITE 117 UK-Muovin edustaja B:n 26.2.2014 Agrimarketille
- LIITE 118 UK-Muovin edustaja B:n 27.2.2014 asiakkaalle
- LIITE 119 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 26.2.2014 otsikolla "VS VL ja propagandaa routaeristyksestä"
- LIITE 120 ThermiSolin hallituksen kokouksen 2/2014 pöytäkirja
- LIITE 121 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti hallitukselle 14.3.2014 otsikolla "ThermiSolin helmikuun tuloraportti"
- LIITE 122 ThermiSolin johtoryhmän kokouksen 21.3.2014 pöytäkirja
- LIITE 123 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti viestiketjussa 3.3.2014 otsikolla: Hinnoittelu 3.4.2014 alkaen
- LIITE 124 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 10.3.2014
- LIITE 125 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 5.3.2014
- LIITE 126 ThermiSolin projektimyyntipäällikön sähköposti 9.4.2014
- LIITE 127 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 28.4.2014
- LIITE 128 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 13.3.2014 työntekijä F:lle
- LIITE 129 ThermiSolin työntekijä F:n sähköposti 17.3.2014 otsikolla "Myyntikokouksen pöytäkirja 6.3.2014"
- LIITE 130 ThermiSolin hallituksen kokouksen 3/2014 pöytäkirja
- LIITE 131 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 20.3.2014 ThermiSolin hallitukselle otsikolla "RE: Kokousmateriaalia"
- LIITE 132 ThermiSolin hallituksen kokouksen 5/2014 pöytäkirja
- LIITE 133 UK-Muovin edustaja B:n sähköposti 17.7.2014 otsikolla "6 kk tilasto"
- LIITE 134 Sähköpostiketju ThermiSolin ja asiakkaan kesken 14.11.2013 otsikolla "VS: Hinnat"
- LIITE 135 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 5.12.2012 otsikolla "RE: Kvarttaalitietoja"
- LIITE 136 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 4.3.2013 otsikolla "RE: ThermiSol-rahoitus 20022013.ppt"

4.12.2018

JULKINEN

- LIITE 137 ThermiSolin PowerPoint-esitys ”Esitys myynti 16.1.2014”
- LIITE 138 ThermiSolin hallituksen kokouksen 1/2013 pöytäkirja
- LIITE 139 ThermiSolin edustaja D:n sähköposti 28.5.2014
- LIITE 140 Puhelinmuistio UK-Muovin edustaja B 9.3.2016